

Ordnes makt

Fatalisme og afrikanisme i norske avisers
fremstillinger av folkemordet i Rwanda

Siri Jørgensen Bjarnar

Masteravhandling i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Våren 2010

”Noen bør ønske å huske hva noen nødvendigvis ønsker at noen bør glemme.”

Georg Johannesen

Forord

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min veileder gjennom to år, Camilla Brautaset. Takk for uvurderlige tilbakemeldinger, råd og oppmuntring. Takk for det engasjementet du har vist, og for at du hele veien har utfordret meg til å nå litt lenger. Prosjektet ville ikke vært mulig uten deg.

Jeg vil også takke studenter og veiledere på seminaret *På tvers av grenser* for tilbakemeldinger og nyttige diskusjoner.

Takk til mine medstudenter, dere har gjort de to årene på lesesalen til noe helt eget. Dagene har vært mange og lange, men veien har aldri vært ensom. Til venner utenfor studiet, takk for at dere har minnet meg på at det finnes en verden også utenfor skolens gule vegger.

En stor takk går til mine foreldre for oppmuntring og støtte – både sosialt og faglig. Lange skiturer og gode diskusjoner på hytta har vært til stor hjelp, og tilbakemeldingene i innspurtsfasen uvurderlige. Takk!

Sist men ikke minst vil jeg takke min kjære Audun. Takk for din støtte, tålmodighet og forståelse. For tilbakemeldinger og nyttige kommentarer. Og mest av alt, takk for at du alltid har tro på meg når jeg selv har mistet den.

Abstract

During the Rwandan genocide approximately 800 000 Tutsi and politically moderate Hutu were killed within one hundred days. International news media reported the genocide as spontaneous tribal warfare, a misleading description of the planned and systematically carried out genocide. This thesis examines how the Rwandan genocide was presented in four Norwegian newspapers, illustrating the discourses in which the journalists were embedded. To which extent did the accounts reproduce historical delusions of Africa? Through a thorough, synchronous analysis of the newspaper articles presented in 1994, I claim that the Norwegian press reporting was characterised by a prominent colonial system of concepts. I argue that the colonial discourse was hegemonic, due to its breadth and endurance.

By analysing the accounts through three different perspectives, I have uncovered a broad combination of terms related to colonial thought. Firstly, the journalists described the genocide as tribal warfare, spontaneous ethnic clash, anarchy and chaos. The terms used gave an impression of the Rwandan culture as primitive, and of the genocide as a two-sided war. Moreover, reporting from the refugee camps, the journalists depicted the Rwandan refugees as passive and helpless victims, without any power to influence the events unfolding. The construction of the Rwandans as victims was visible also in accounts discussing foreign or Western influence and interference. The terms *africanism* and *fatalism* have been used to systematise the descriptions presented in the articles. The analysis has also uncovered counter-discourses, which challenged the interpretations of the genocide as a primitive and irrational tribal warfare or internal, ethnic strife. Accounts of planned and systematically carried out massacres represented such a counter-discourse, as did the images of active, creative refugees, and the description of the role of external actors in the genocide. In spite of these accounts, however, the colonial discourse showed persistence and remained dominant throughout the year.

The thesis has given insight in the Norwegian press reporting on the Rwandan genocide and shown how a colonial system of concepts dominated the presentations given. Furthermore, it has illustrated how terms and expressions tend to be reproduced across historical contexts, thereby underlining the importance of studying newspaper articles and the discourses in which they were produced.

Forord.....	I
Abstract.....	II
Kapittel 1: Introduksjon	1
1.1. Innledning	1
1.2. Tidligere forskning om folkemordet i Rwanda og fremstillinger av ”andre”	3
1.3. Problemstillinger og begrepsavklaringer	6
1.3.1. Tilnærming og problemstilling	6
1.3.2. Sentrale begreper i prosjektet.....	9
1.4. Prosjektets kildegrunnlag.....	12
1.4.1. Aviser	13
1.4.2. Muntlige kilder.....	15
1.5. Teori og metode	16
1.6. Struktur	21
Kapittel 2: Forskningslitteraturens fremstillinger og forklaringer på folkemordet	22
2.1. Innledning	22
2.2. Kolonisering, polarisering og institusjonalisering	23
2.3. Maktskifte, uavhengighet og borgerkrig	26
2.4. Folkemord.....	29
2.4.1. Kontekstuelle forhold	29
2.4.2. Maktpolitiske forklaringer – aktører og motiv.....	31
2.4.3. Mobilisering og gjennomføring	32
2.5. Rwanda etter folkemordet.....	35
2.6. Oppsummering.....	37
Kapittel 3: Fra ”stammekrig” til folkemord	39
3.1. Innledning	39
3.2. Folkemordet som ”irrasjonell konflikt” i et ”primitivt samfunn”	39
3.2.1. Fremstillinger av kaotisk ”stammekrig”	40
3.2.2. Bilder av bestialitet og håpløshet	45
3.3. Hutu vs. tutsi – folkemordet som en tosidig kamp.....	48
3.3.1. Definisjonsproblemer – stammekrig, etnisk oppgjør eller klassekonflikt?	48
3.3.2. Folkemordet som borgerkrig	51
3.4. Kritiske røster.....	53
3.5. Et annet bilde – fremstillinger av et folkemord	57
3.6. Inkonsekvens og tilbakefall	62
3.7. Konklusjon.....	64

Kapittel 4: Apokalypse, flyktninger og giverglade nordmenn	66
4.1. Innledning	66
4.2. Apokalypse og humanitær katastrofe	66
4.3. Hegemoni og motdiskurs i fremstillinger av flyktingene	71
4.3.1. Passive og hjelpeløse offer	71
4.3.2. Hegemoniet utfordres	75
4.4. Giverglade nordmenn	77
4.5. Et asymmetrisk forhold	82
4.6. Konklusjon	83
Kapittel 5: Folkemordet i en internasjonal kontekst	85
- fremstillinger av ytre aktørers rolle.....	85
5.1. Innledning	85
5.2. Fremstillinger av folkemordet som resultat av en ytre prosess.....	85
5.2.1. Imperialisme og neoimperialisme	85
5.2.2. ”Europeisering” av folkemordet	89
5.3. Fremstillinger av internasjonal maktesløshet og passivitet	98
5.4. Konklusjon	102
Kapittel 6: Fatalisme og afrikanisme – Reproduksjon av historiske forestillinger?	104
6.1. Innledning	104
6.2. En bred, kolonial begrepskombinasjon	104
6.3. Motstandsdyktige forestillinger	106
6.4. Språkbruk og makt	107
6.5. Refleksjoner rundt prosjektet og muligheter for videre forskning	108
Litteratur- og kildeliste	110

Kapittel 1

Introduksjon

1.1. Innledning

Som mennesker danner vi forestillinger om verden og vår plass i den. Vi definerer vårt selv bilde i stor grad ved å sammenligne oss med andre, og relasjonen til andre mennesker og kulturer er sentral for hvordan vi forstår oss selv og det samfunnet vi lever i.¹ Et viktig element i vårt daglige møte med andre kulturer er media. Media står i en særegen posisjon til å påvirke våre verdensbilder, og pressens fremstillinger er med på å forme våre inntrykk, opplevelser og holdninger.² Nyhetsdiskursen påvirker hvordan vi oppfatter oss selv, ikke minst gjennom måten den fremstiller andre kulturer og samfunn på. Den bidrar til å forme relasjonen mellom ”oss” og de ”andre”.³ Mens det er vanlig å si at verden stadig blir mindre, kan nyheter om hendelser utenfor våre egne grenser også bidra til å opprettholde eller skape et mer distansert forhold til andre kulturer, avhengig av hvordan nyhetene formidles.

Medias fremstillinger av afrikanske samfunn har blitt kritisert for å være reduksjonistiske og generaliserende, med forestillinger om primitivitet og underutvikling som sentrale trekk. Forestillingene kan trekkes tilbake til kolonitiden og det skjeve maktforholdet mellom europeiske stormakter og deres kolonier.⁴ Fremmedgjøringen av de koloniserte ga europeerne en ideologisk plattform å forstå verden fra, som både styrket deres selvfølelse og legitimerte

---

¹ Eide og Simonsen 2008: 32, 34.

² Eide og Simonsen i Hjeltnes 2010: 219.

³ Dikotomien er problematisk – hvem er ”vi” og hvem er ”de”? Rasistisk ideologi karakteriserte denne *andre* som en underlegen ”rase”. Senere har kategoriene i sterkere grad blitt knyttet til nasjonal identitet, eller til rikere og fattigere deler av verden – såkalte ”haves” og ”have nots”. Definisjonen avhenger av konteksten. Palmberg forklarer at ”de andre” svært sjelden inkluderer hvite, europeiske eller nordamerikanske, heteroseksuelle menn. Palmberg 2001: 18, 19. Gjennom avhandlingen vil anførselstegn vil bli brukt når det ikke er mine begreper, eller hvor sammenhengen ikke er innlysende.

⁴ Det er uenighet i hvor langt tilbake i tid de negative stereotypene om Afrika kan spores. Pieterse hevder det dominerende bildet av Afrika skiftet mellom positive og negative fremstillinger fra antikken og utover middelalderen. På 1500-tallet var det negative bildet godt etablert, hevder han. Pieterse 1992: 23-29, 34-37. Jahoda knytter de negative forestillingene til symbolikken fargen svart har i kristendommen – det mørke, farlige, onde, djevelske. Jahoda 1999: 26. Malik kobler de negative bildene til den vitenskapelige rasismen fra andre halvdel av 1800-tallet, hvor intelligens ble relatert til fysiske trekk. Malik 1996: 87. Uansett tilnærming, er det bred enighet om at negative stereotypiske bilder av Afrika var godt etablerte under kolonitiden, og ble brukt til å legitimere europeisk imperialisme.

deres holdninger og handlinger.⁵ Det moderne Vesten⁶ ble en målestokk andre skulle graderes etter, og i denne prosessen ble afrikanere ofte fremstilt som passive og hjelpeløse.⁷ Dette la grunnlaget for stereotypiske⁸ bilder av en homogen og underlegen afrikansk kultur.

Våren 1994 ble anslagsvis 800 000 mennesker drept i et lite sentralafrikansk land, ukjent for mange nordmenn.⁹ Folkemordet i Rwanda nådde den norske befolkningen gjennom ulike medier - også aviser. Avisenes fremstillinger bidro til å forme de norske lesernes forståelse av folkemordet, og la dermed føringer på hvordan det ble fortolket. Dette prosjektet vil studere norske avisers dekning av folkemordet og hvilke fremstillinger de formidlet. Internasjonale medias fremstillinger av folkemordet har vært omdiskutert og kritisert for å gi reduksjonistiske og generaliserende fremstillinger som overskygget folkemordets karakter. Folkemordet ble blant annet fremstilt som et spontant og kaotisk oppgjør, og den rwandiske befolkningen som primitive og hjelpetrengende. Senere historieforskning gir et helt annet bilde og beskriver folkemordet som politisk planlagt og systematisk gjennomført. Innenfor rammene av avisenes dekning av folkemordet, vil prosjektet nærmere bestemt gjennomføre en systematisk drøfting av fremstillinger og begrepsbruk i norske aviser. En historiefaglig analyse av dette slaget er ikke gjort tidligere, og er viktig av flere grunner. For det første problematiserer den forholdet mellom pressen¹⁰ som sentral samfunnsaktør og dens begrensninger som sannhetsvitne. For det andre retter den oppmerksomhet mot hvilken makt som ligger i språket, og hvordan generaliserende historiske forestillinger og begrepskonstruksjoner har en tendens til å reproduseres og overføres på tvers av historiske epoker og kontekster. Ved å studere fremstillinger av "andre", kan analysen også bidra til å danne et bilde av det norske nasjonale selvbildet på det gitte tidspunktet.

---

⁵ Eide og Simonsen 2008: 33.

⁶ Å karakterisere en del av verden som Vesten, eller enkelte land som vestlige, er problematisk. Betegnelsen har både geografiske, ideologiske og økonomiske konnotasjoner. Under den kalde krigen ble Vesten regnet som den demokratiske del av verden, som sto mot det kommunistiske øst. Fra et ideologisk perspektiv vil nok mange fortsatt knytte begreper som demokrati og menneskerettigheter til vestlig kultur. Fra et økonomisk perspektiv kan Vesten plasseres inn under det rike nord. Geografisk sett er det vanlig å bruke begrepet om vesteuropeiske og nordamerikanske land. I denne avhandlingen vil Vesten hovedsakelig brukes om Vest-Europa og Nord-Amerika, hvor de vesteuropeiske landene står mest sentralt i tilknytning til kolonitid og imperialisme.

⁷ Eide og Simonsen 2008: 49, 53; Palmberg 2001: 5, 8, 9.

⁸ Stereotyper er generaliserte og forenklete oppfatninger av en gruppe mennesker, Moldrheim 2000: 9,10. Stereotyper kan være både positive og negative, men problematiske i begge tilfeller da de overskygger individuelle særpreg; Pieterse 1992: 11. Stereotyper har ikke nødvendigvis feste i virkeligheten, men blir virkelige fordi de legger grunnlag for handling og slik har sosiale konsekvenser, Pieterse 1992: 11.

⁹ Det er usikkerhet rundt tallfestingen av ofrene. Jeg velger å forholde meg til den mest allment aksepterte i følge den litteraturen jeg har tilgjengelig.

¹⁰ Når *presse* brukes i denne avhandlingen gjelder det aviser og ikke andre deler av trykkpressen.

1.2. Tidligere forskning om folkemordet i Rwanda og fremstillinger av "andre"

Folkemordet i Rwanda er ny historie. Likevel har det i løpet av de seksten årene som har gått siden folkemordet blitt utgitt et relativt bredt spekter av litteratur på feltet. Forskere fra forskjellige fagdisipliner har forsket på folkemordet fra ulike ståsted og med ulike vinklinger. De første bidragene fokuserte i stor grad på hendelsesforløp, årsaksforhold og motiver. Senere forskning har i større grad gått over til å analysere hvordan folkemordet er blitt fremstilt. Prosjektet har også kunnet trekke på forskning om norsk pressedekning og fremstillinger av "andre", samtidig som teoretisk og metodisk faglitteratur i stor grad har vært bærende.

Gérard Prunier¹¹ og Alison Des Forges¹² har stått som de kanskje mest sentrale forskerne på folkemordet i Rwanda. Begge har produsert grundige oversiktsverk, henholdsvis *The Rwanda Crisis – History of a Genocide* (1997) og *Leave None to tell the Story. Genocide in Rwanda* (1999), som tar for seg bakgrunnen for, motiver bak og gjennomføringen av folkemordet.¹³ Årsaksforklaringer som blir presentert er overbefolkning, ressursmangel, økonomisk krise, samt historiske og kulturelle trekk.¹⁴ Begge forskerne er imidlertid klare på at folkemordet hovedsakelig var et resultat av maktpolitisk spill, og tillegger den politiske og militære elitens kamp for å beholde makten en avgjørende rolle.¹⁵ Pruniers og Des Forges' forskning gir viktig innsikt for de som ønsker å forstå folkemordet i Rwanda.

Under arbeidet med dette prosjektet, kom Steingrímur Njálsson¹⁶ med et norsk bidrag til forskningsfronten om folkemordet. Med boken *Rwanda. Folkemord* (2009) tar han sikte på å dekke et bredt spekter – Rwandas historie, dialektiske tilnærminger til historien og folkemordet, fremstillinger av folkemordet i form av film og media, årsaker til og deltakelse i folkemordet samt det internasjonale rettsoppgjøret i etterkant. Ett kapittel drøfter norsk

---

¹¹ Prunier var en av pionerene i forskning på folkemordet. Han var i Rwanda to ganger i forkant av folkemordet, og var i kontakt med både RPF og regjeringssiden. Prunier 1997: 282-83.

¹² Des Forges var spesialist i rwandisk historie, og var jevnlig i landet fra 1963 og frem til folkemordet.

¹³ Prunier har også bidratt med nyere forskning på feltet. I boken *From Genocide to Continental War – the 'Congolese' Conflict and the Crisis of Contemporary Africa* (2008) beskriver han folkemordets ringvirkninger på regionen.

¹⁴ Prunier 1997: 4, 6, 38, 39, 80, 84, 142; Des Forges 1999: 1, 2, 11, 34-37, 46.

¹⁵ Prunier 1997: 4, 230-231, 239-242, 249; Des Forges 1999: 1, 2, 182-185, 190.

¹⁶ Cand. polit fra UiO, med internasjonal strafferett som spesialområde og filosofi og østeuropeisk historie i fagkretsen. Njálsson jobber som lektor i journalistikk, samfunnsfag og norsk ved Røyken videregående steinerskole.

pressedekning av folkemordet, og utgjør et pionerarbeid innen et foreløpig nærmest urørt forskningsfelt. Å formidle den norske pressedekningen på 15 sider medfører imidlertid begrensninger, og Njålsson har i denne sammenheng trukket ut eksempler fra *VG*, *Aftenposten* og Norsk Telegrambyrå (NTB) med vekt på ukritiske videreføringer fra utenlandsk media. Njålsson vektlegger hvilken rolle fremstillinger av landet og kulturen, som myter, misoppfatninger og propaganda, har spilt i utviklingen av forholdet mellom hutuer og tutsier, og i opptakten til og gjennomføringen av folkemordet.¹⁷ Mens Njålssons forskning gir et innblikk i deler av norsk presses fremstillinger, vil denne avhandlingen gi en grundigere gjennomgang forankret i teorier om språkbruk, diskurs og historiske begrepskonstruksjoner. Dette vil utdypes senere i kapittelet.

Også det internasjonale samfunnets¹⁸ manglende inngripen har stått sentralt i forskning om folkemordet. Samantha Power og Alan Kuperman representerer her motstridende syn. Powers' artikkel "Bystanders to Genocide" (2001) er en kraftig kritikk til det internasjonale samfunnet generelt, og USA spesielt, for manglende intervensjon.¹⁹ Kuperman på sin side argumenterer i boken *The Limits of Humanitarian Intervention – Genocide in Rwanda* (2001) for at FN og vestlige stormakter ikke hadde tilstrekkelig informasjon til å handle i tide.²⁰

Forskning om den internasjonale mediedekningen av folkemordet har i all hovedsak vært kritiske til medias rolle. I 1996 ga Howard Adelman og Astrid Suhrke, seniorforsker ved Christian Michelsens Institutt i Bergen, ut artikkelen "Mediene og folkemordet i Rwanda". Her karakteriserte de den internasjonale mediedekningen som mangelfull og misinformerende.²¹ Forfatterne hevder at tilstrekkelig informasjon om at folkemordet var planlagt og systematisk var lett tilgjengelig for "enhver journalist som ønsket å komme bakenfor klisjeene, og for enhver redaktør som var villig til å bruke plass på dekningen av et lite land i Afrika."²² Adelman og Suhrke refererer til nordamerikansk, britisk, fransk og belgisk media, ikke til norske fremstillinger av folkemordet. Også Judith Murison har reist

---

¹⁷ Njålsson 2009: 13.

¹⁸ Det internasjonale samfunnet og verdenssamfunnet er generaliserende og upresise begreper. Et hvert land kan sies å være del av verdenssamfunnet eller det internasjonale samfunnet, men deres roller varierer. Noen land har bevisst lukket seg ute fra internasjonalt samarbeid, mens andre – gjerne store og mektige land – kan ha større påvirkningskraft. FN står som verdensomspennende og overnasjonal organisasjon sentralt i begge begrepene.

¹⁹ Power 2001: 2, 6, 13.

²⁰ Kuperman 2002: 25-32, 93-100.

²¹ Suhrke og Adelman 1996: 226.

²² Ibid. 227.

kritikk mot pressedekningen av folkemordet. I avhandlingen *Fleeing the Jungle Bloodbath: the Method in the Madness. British Press Reporting of Rwanda* (1996), kritiserer hun den britiske pressedekningen for reduksjonistiske fremstillinger og et overdimensjonert fokus på flyktnings situasjonen.

I 2007 kom Allan Thompson²³ med et bidrag som presenterte mediedekningen av folkemordet fra et nytt perspektiv. *The Media and the Rwanda Genocide* (2007) er en artikkelsamling med bidrag fra ulike forskere og journalister, og diskuterer blant annet journalistenes situasjon under folkemordet. Artiklene er preget av kritisk egenrefleksjon rundt arbeidet i en presset og kompleks situasjon. Gjennom et mangfold av bidrag søker Thompson å forklare både rwandisk og internasjonal medias rolle under folkemordet.²⁴ Selv om heller ikke *The Media and the Rwanda Genocide* tar for seg den norske mediedekningen, har forskningen gitt verdifulle holdepunkt i arbeidet med norske avisers fremstillinger og for å forstå journalistenes arbeidssituasjon og deres valg av vinkling.

Forskning om norsk pressedekning av den ikke-vestlige verden utgjør en annen sentral del av forskningsfronten dette prosjektet plasserer seg innenfor. Elisabeth Eide²⁵ og Anne Hege Simonsen²⁶ ga i 2008 ut boken *Verden skapes hjemmefra – Pressedekning av den ikke-vestlige verden 1902-2002*. Forfatterne analyserer hvordan pressedekningen av den ikke-vestlige verden har bidratt til å forme den norske kollektive identiteten, og peker på pressen som medvirkende faktor i utformingen av Norge som ”den gode hjelper”.²⁷ Eide og Simonsens diskusjoner rundt forholdet mellom ”oss” og ”de andre” har vært nyttig i mitt arbeid med norsk pressedekning av folkemordet i Rwanda, i likhet med drøftingen rundt en ”kolonial diskurs” og lanseringen av begrepet ”afrikansime”. Dette vil jeg komme tilbake til

---

²³ Professor ved Carleton University’s School of Journalism and Communication. Thompson jobbet som journalist i Toronto Star, Canadas største dagsavis, i 17 år. I denne sammenheng rapporterte han jevnlig fra Afrika, og flere ganger fra Rwanda. Thompson 2007: xvi.

²⁴ Thompson 2007: 6.

²⁵ Seniorforsker ved Culcom programmet, Universitetet i Oslo, med lang erfaring som journalist i flere verdensdeler.

²⁶ Førstelektor ved Journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo, med lang erfaring som journalist i flere verdensdeler.

²⁷ Eide og Simonsen 2008: 11, 12, 187, 188.

senere i oppgaven. Eide og Simonsen har også skrevet kapittelet ”Verden utenfor Vesten”, i det rykende ferske firebindsverket *Norsk presses historie 1660-2010* (2010).²⁸

Solveig Moldrheims *På jakt i stereotypijungelen – Forestillinger om ikke-hvite sett gjennom norske ukeblad i 1952 og 1975* (2000), og Mai Palmbergs *Encounter Images in the Meetings Between Africa and Europe* (2001) har, med analyser av norske stereotypiske bilder av ikke-hvite og europeiske fremstillinger av Afrika fra et historisk perspektiv, vært nyttige i arbeidet med avisenes fremstillinger. Jo Ellen Fair og Lisa Parks studie av amerikanske fjernsynsbilder av rwandiske flyktninger, ”Africa on Camera: Television News Coverage and Aerial Imaging of Rwandan Refugees” (2001), har gitt holdepunkter i analysen av de norske avisenes fremstillinger av flyktningene i forhold til begrepsbruk, metaforer og stereotypiske bilder.

1.3. Problemstillinger og begrepsavklaringer

1.3.1. Tilnærming og problemstilling

Litteraturen presentert over viser at det eksisterer en faglig debatt rundt fremstillingen av folkemordet i Rwanda. Foruten Njålssons begrensede bidrag, er norske avisers fremstillinger av folkemordet imidlertid et lite utforsket forskningsfelt. På bakgrunn av eksisterende forskning på den internasjonale mediedekningen, har jeg dannet meg forventninger og spørsmål i henhold til de norske fremstillingene. Jeg møter altså kildene med en forforståelse. Mens teoretisk drøfting verken er utgangspunktet eller målet for prosjektet, må analysen nødvendigvis ha en teoretisk tilknytning for å underbygge at funnene ikke er tilfeldige, men inngår i en faglig diskurs.²⁹ Historiske analyser er preget av en vekselvirkning mellom empiri og teori, og jeg vil hele tiden bevege meg mellom begreper og observasjoner. Selv om jeg tar utgangspunkt i eksisterende forskning og etablerte begreper, vil analysen dekke et bredt spekter av fremstillinger og åpne for at møtet med kildene kan gi nye innfallsvinkler. Fremfor en ren deduktiv eller induktiv tilnærming, kan prosjektet knyttes opp til teorier som ikke ser forskningsprosessen som avgrensede sekvenser som begynner eller slutter med teori, men

---

²⁸ Kapittelet er i bind 3, ”Imperiet vakler 1945-2010”, s. 219-237. Verket kom ut i april 2010 og har derfor ikke vært styrende for prosjektet.

²⁹ Grønmo 2004: 37.

som en prosess der forskeren beveger seg opp og ned i en sammenhengende helhet mellom generelle forventninger og observasjoner.³⁰

Prosjektet vil analysere hvordan norske aviser fremstilte folkemordet. Med bakgrunn i den internasjonale debatten om medias rolle i fremstillingene, og med utgangspunkt i en bred litteratur som drøfter produksjon og reproduksjon av koloniale stereotyper i moderne fremstillinger, reises følgende problemstillinger:

Hva kan de utvalgte norske avisenes fremstillinger av folkemordet i Rwanda fortelle om eksisterende forståelsesrammer og diskursive rammer i 1994? På hvilken måte representerte fremstillingene brudd med eller reproduksjon av historiske forestillinger om Afrika?

For å besvare problemstillingene, vil jeg analysere hvilken begrepsbruk som karakteriserte fremstillingene og hvilke bilder journalistene ga av folkemordet og den rwandiske befolkningen. Analysen fokuserer på *fremstillinger*, ikke på aktørenes intensjoner bak dem. Hovedvekten vil ligge på å analysere begrepsbruk og sammenhenger mellom begreper. Var bildene preget av reduksjonisme, slik kritikken lød mot fremstillingene i blant annet britisk og nordamerikansk presse? Dannet det seg stereotyper som var forankret i, og som reproduserte, en kolonial verdensforståelse om det afrikanske? For å svare på de overordede problemstillingene, er følgende underproblemstillinger utarbeidet:

- Hvordan beskrev, fremstilte og forklarte de utvalgte avisene folkemordet som fenomen?
- Hvordan beskrev og fremstilte avisene det rwandiske samfunnet og den rwandiske befolkningen under folkemordet og den umiddelbare flyktnings situasjonen?
- Hva kan de norske fremstillingene av det rwandiske samfunnet fortelle om en norsk selvforståelse?

Studien er forankret i fire aviser: *Aftenposten*, *Klassekampen*, *Dagbladet* og *VG*, som alle var riksdekkende aviser i 1994. Sammen nådde de ut til store deler av den norske befolkningen,

---

³⁰ Grønmo 2004. Denne måten å se forskningsprosessen på står sentralt i arbeidet til Jeffrey C. Alexander, se *Theoretical Logic in Sociology* (1983), Berkley, University of California Press.

og utgjør et godt og håndterlig utvalg for prosjektets formål.³¹ Prosjektet bygger opp en fortettet, synkron analyse av avisenes fremstillinger i 1994.³² Den synkrone analysen gir et bredt empirisk fundament nødvendig for å kunne gjøre en velbegrunnet analyse av bredden i pressediskursen og samtidig undersøke i hvilken grad fremstillingene var preget av stereotyper eller forestillinger om det afrikanske. Dette har igjen hatt betydning for å kunne fastslå om fremstillingene bygde på reproduksjon av en verdensforståelse med historiske røtter tilbake til kolonitiden. På denne måten vil den synkrone bredden understreke den diakrone konteksten.³³

Prosjektet vil ikke fokusere på journalistene som enkeltaktører. Det er imidlertid viktig å danne seg et bilde av den konteksten de handlet innenfor. Nyhetsformidlingen vil alltid være preget av samtidige hendelser. Folkemordet i Rwanda fant sted samtidig som Sør-Afrikas første demokratiske valg ble gjennomført, krigen i Bosnia pågikk for fullt og debatten rundt EU-medlemskap preget norsk offentlighet.³⁴ Journalistikken er også uløselig knyttet til tidspres. Selv om fremstillingene i pressen kan sies å være skapt av journalistene, kan journalistene som aktører altså ikke skilles fra konteksten de handler innenfor. De skriver innenfor bestemte sjangerkonvensjoner med bestemte føringer, og inngår i en egen form for skrive- eller fortellertradisjon.³⁵ På samme måte som journalistene ikke arbeider uavhengig av konteksten, arbeider de ikke utenfor eksisterende diskurser. Formålet med prosjektet er nettopp å studere fremstillingene og hvordan disse ble produsert innenfor bestemte forståelsesrammer eller diskursive rammer. Jeg har derfor ikke plukket ut et bestemt antall journalister, for å følge dem og deres vinkling gjennom 1994. Målgrupper og leserforventninger er faktorer som spiller inn på vinkling og fremstilling, men som også faller utenfor analysen i dette prosjektet. Analysen går heller ikke ut på å gjøre en gjennomgående komparasjon av de fire avisene – det er avisenes samlede fremstillinger som står i fokus.

Som utgangspunkt for en slik analyse, er det nødvendig å se nærmere på sentrale begrepsmessige sammenhenger. Begreper som *fatalisme* og *afrikanisme* vil stå sentralt i

---

³¹ Dette blir nærmere begrunnet i del 1.4. om prosjektets kildegrunnlag.

³² I en synkron analyse analyseres samtidige fremstillinger av samme fenomen, Kjeldstadli 1999:110.

³³ Et diakront perspektiv ser på utviklingen over tid, og gir mulighet til å analysere kontinuitet og brudd. Kjeldstadli 1999: 110; Knutsen 2002: 37.

³⁴ Chaon i Thompson 2007: 162.

³⁵ Eide i Ottosen 2010: 153.

prosjektet, og kan knyttes til et knippe av begreper som står i et forhold til hverandre. De følgende avsnittene vil drøfte begrepssammenhengene nærmere.

1.3.2. Sentrale begreper i prosjektet

Eide og Simonsen lanserer begrepet *afrikanisme* i sitt forskningsprosjekt om pressedekningen av den ikke-vestlige verden. Inspirert av Edward Saids orientalisme (forklart som reduksjonistiske beskrivelser av den koloniserte ”andre”), introduserer de afrikanisme som en samlebetegnelse for reduksjonistiske beskrivelser av Afrika.³⁶ I fremstillinger av Afrika overdimensjoneres bilder av krig, lidelse, sykdom og underutvikling på bekostning av kultur, historie og sosiale og politiske prosesser. Afrikanismen betegner slik hva det er relevant å snakke om, forklarer Eide og Simonsen.³⁷ I følge Murison, Fair og Parks, står bilder av hjelpeløshet og håpløshet sentralt i vestlige fremstillinger av Afrika. Forestillinger om håpløshet kan knyttes til *fatalisme*, et annet sentralt begrep i dette prosjektet. Fatalisme kan betegne troen på en forutbestemt skjebne, hvor menneskelige aktører tilskrives en minimal rolle.³⁸ Begrepet gir negative konnotasjoner til fremtiden. Fremstillinger av primitivitet står også sentralt innenfor afrikanismen. Palmberg og Moldreheim forklarer at betegnelsen ”primitiv” har en dobbel betydning. Begrepet forbindes både med noe originalt, urørt og rent, og med ”underutvikling”.³⁹ Begge sider av begrepet er blitt brukt i beskrivelser av Afrika, som ble et symbol både for et dynamisk liv urørt av industrialiseringens negative konsekvenser og for tilsynelatende underutviklede og mer tilbakestående samfunn.⁴⁰

Eide og Simonsen forklarer at afrikanismen utgjør Afrikas *diskursive* rom.⁴¹ Diskursbegrepet er komplekst og har fått mange ulike definisjoner. Iver B. Neumann⁴² definerer en diskurs som

---

³⁶ Eide og Simonsen 2008: 49.

³⁷ Ibid.

³⁸ Kunnskapsforlagets fremmedordbok 1993: 114, *fatalisme*. Fatalisme kan knyttes til determinisme. Determinismen er imidlertid mer mekanisk, knyttet til bestemte utviklingsfaser.

³⁹ Moldreheim 2000: 37-40, 62, 63; Palmberg 2001: 15, 16.

⁴⁰ I begge tilfeller sees det primitive som en kontrast til det industrialiserte – på en positiv måte for de som tolket industrialiseringen som ødeleggende, på en negativ måte for tilhengere av den teknologiske utviklingen. Palmberg 2001: 16.

⁴¹ Eide og Simonsen 2008: 49.

⁴² Neumann er forsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI).

... [e]t system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner.⁴³

Fremstillinger i pressen kan sees på som en bestemt form for praksis, og dermed som diskursive. En diskurs kan altså forstås som et nettverk hvor mening og betydning skapes, og som en mekanisme som legger føringer på hvordan vi tenker og handler i bestemte sammenhenger. Foucault⁴⁴ påpekte i denne sammenheng hvordan diskurser er historiske, og at kunnskap og sannhet er gjeldende innen spesifikke historiske kontekster.⁴⁵ Diskurser utgjør slik en forståelsesramme vi tolker verden innenfor, som legger føringer på vår forståelse og fremstilling av denne verden, og som nødvendigvis må sees i forhold til den gitte historiske konteksten. Diskurser står i et dialektisk forhold til samfunnet – de både former og formes av institusjoner og sosiale strukturer og prosesser.⁴⁶

Ulike diskurser er i konstant konkurranse om å oppnå hegemoni, om å gi én bestemt representasjon av den sosiale virkeligheten overherredømme gjennom å fastlåse språkets betydninger.⁴⁷ Når en diskurs blir hegemonisk fremstår den bestemte virkelighetsoppfatningen som naturlig, og alternative virkelighetsoppfatninger undertrykkes.⁴⁸ Ingen diskurs kan imidlertid etableres totalt, og vil alltid utfordres av andre diskurser, også kalt *motdiskurser*.⁴⁹ Neumann forklarer at nettopp den bevegelsen som gjør hegemoniet mulig samtidig medfører at hegemoniet ikke kan være stabilt over tid.⁵⁰

Dette prosjektet studerer norske avisers fremstillinger ut i fra diskursive rammer og historiske forestillinger om Afrika, og formuleringen *kolonial diskurs* vil stå sentralt. Patricia Genoe McLaren og Jean Helms Mills definerer den koloniale diskursen som en diskurs som skaper

---

⁴³ Neumann 2001: 18.

⁴⁴ Michel Foucault regnes som en av grunnleggerne av diskursanalysen, og arbeidet spesielt med forholdet mellom språk, makt og kunnskap. For mer informasjon, se Hall 2007: 42-51.

⁴⁵ Hall 2007: 48, 49; Richardson 2007: 26, 27.

⁴⁶ Richardson 2007: 28; Jørgensen og Phillips 1999: 74.

⁴⁷ Jørgensen og Phillips 1999: 15.

⁴⁸ Jørgensen og Phillips 1999: 48, Neumann 2001: 60. Den hegemoniske diskursen er ofte knyttet til en representasjon av virkeligheten som gagnar eliten gjennom å underbygge og opprettholde dens makt. Richardson 2007: 33.

⁴⁹ På engelsk brukes ofte "counter-discourse". Eide og Simonsen bruker betegnelsen *motdiskurs*, se Eide og Simonsen 2008: 13. Motdiskurs og utfordrende diskurs vil i dette prosjektet bli brukt om de samme diskursene.

⁵⁰ Neumann 2001: 65.

og opprettholder tolkninger av nordamerikansk og europeisk kultur som intelligent og overlegen, mens andre kulturer fremstilles som dovne, irrasjonelle eller voldelige.⁵¹ Eide og Simonsen knytter afrikanismen til en kolonial diskurs. Kort sagt kan en si at den koloniale diskursen utgjør en bestemt forståelse og fremstilling av forholdet mellom vestlige og ikke-vestlige land, hvor Vesten fremstilles som overlegen og hvor afrikanismen utgjør et sentralt aspekt. Den koloniale diskursen kan altså finne sted utenfor selve kolonialismen som den aktuelle historiske konteksten da den kan reproduseres, blant annet gjennom pressens fremstillinger, som en meningsdannende konstruksjon eller form for samfunnsmessig praksis.

For å kunne følge analysen av de norske avisenes fremstillinger av folkemordet i Rwanda, er det nødvendig med en grundigere presisering av begrepet *folkemord*. Betegnelsen ble tatt i bruk i forbindelse med opprettelsen av FNs folkemordskonvensjon i 1948.⁵² Folkemordskonvensjonen ble opprettet etter folkemordet på jødene under andre verdenskrig for å forhindre lignende overgrep i fremtiden. Foruten det normative elementet om å fordømme folkemord, utgjør konvensjonen et juridisk instrument for å håndheve menneskerettighetene. Som del av internasjonal lov har den to juridiske sider: alle land er forpliktet til å gripe inn og forhindre folkemord, og samtidig bidra til å straffe ansvarlige for folkemord.⁵³ I den norske oversettelsen, *Konvensjon om forhindring og avstraffelse av forbrytelsen folkemord*, defineres folkemord som:

en hvilken som helst av de følgende handlinger som er begått i den hensikt å ødelegge helt, eller delvis, en nasjonal, etnisk, rasemessig eller religiøs gruppe som sådan:

- a) å drepe medlemmer av gruppen;
- b) å forårsake alvorlig legemlig eller sjelelig skade på medlemmer av gruppen;
- c) bevisst å la gruppen utsettes for levevilkår som tar sikte på å bevirke dens fysiske ødeleggelse helt eller delvis;
- d) å påtvinge tiltak som tar sikte på å forhindre fødsler innen gruppen;
- e) med makt å overføre barn fra gruppen til en annen gruppe.⁵⁴

---

⁵¹ McLaren og Mills 2008: 6.

⁵² Folkemordskonvensjonen ble vedtatt av FNs generalforsamling 9. desember 1948, og trådte i kraft 12. januar 1951. Norge ratifiserte avtalen 22. juli 1949. Hagtvet 2008: 17, 78.

⁵³ FNs hjemmeside, Genocide: <http://www.un.org/preventgenocide/adviser/genocide.shtml>.

Sist besøkt 14. april 2010. Konvensjonen er bindende for alle verdens land, selv de som ikke har signert eller ratifisert avtalen: "Because it is a part of international customary law the Convention is considered applicable in all countries, irrespective of whether they have signed or ratified it".

⁵⁴ Den norske oversettelsen er å finne på HL-senterets link:

<http://www.hlsenteret.no/248/268/4006folkemordkonvensjonen.pdf>, og i Hagtvet 2008: 17-20.

Presiseringen av at handlingene må begås med den *hensikt* å ødelegge en gruppe, er viktig. Det er ikke antall drepte som er det sentrale, men fornektelsen av en gruppes rett til å eksistere. Et problematisk aspekt ved formuleringen er at samtidig som bevis på intensjon kan være vanskelig å fremlegge, er de nødvendige for rettslig dom.⁵⁵ En annen svakhet ved denne definisjonen, er at den utelukker sosiale og politiske grupper.⁵⁶ Om en holder seg til folkemordskonvensjonen, og samtidig anser hutuer og tutsier som ett folk, kan det argumenteres for at massakrene i Rwanda ikke kan klassifiseres som folkemord da utvelgelsen av ofre ikke var basert på etniske, nasjonale, religiøse eller rasemessige kriterier. Arthur J. Klinghoffer presiserer likevel at det fantes et juridisk skille mellom hutuer og tutsier – markert i identitetskortene – som opplevdes som et etnisk skille.⁵⁷ Dermed kan Folkemordskonvensjonens etnisitetsbetegnelse tolkes til å omfatte undergrupper av den samme nasjonen.⁵⁸

I etterkant av at Folkemordskonvensjonen ble nedtegnet, har det kommet flere definisjoner på folkemord. Noen legger vekt på målgruppens kollektive form, uten å definere gruppen ytterligere.⁵⁹ Ulike definisjoner er tilpasset ulike felt – juridiske definisjoner vil gjerne være mer spisset enn historie- eller samfunnsvitenskaplige – og det ligger ikke innenfor dette prosjektet å vurdere de ulike utformingene.⁶⁰ Folkemord blir i dette prosjektet forstått som et intensjonelt forsøk på å utrydde eller ødelegge en bestemt gruppe mennesker, et kriterium forskning har vist var tydelig i Rwandas tilfelle.

1.4. Prosjektets kildegrunnlag

Aviser utgjør hoveddelen av kildematerialet i dette prosjektet. Selv om analysen nærmest utelukkende bygger på avisartikler, er det likevel et bevisst ønske om å gå bak mediedekningen og benytte journalister som komplementære, muntlige kilder. Muntlige

---

⁵⁵ Se Waal i Hagtvat 2008: 87.

⁵⁶ Under forhandlingene i 1948 ble det inngått et kompromiss om at politiske grupper ikke skulle inngå i definisjonen. Se Hagtvat 2008: 48, 49, 81.

⁵⁷ Klinghoffer 1996: 3.

⁵⁸ Ibid.: 3.

⁵⁹ Blant annet den av Helen Fein. Fein definerer folkemord som "... a sustained purposeful action by a perpetrator [usually the state] to physically destroy a collectivity directly (through mass or selective murders and calculable physical destruction) or through interdiction of the biological and social reproduction of group members." Waal i Hagtvat 2008: 80.

⁶⁰ For diskusjon rundt folkemordsbegrepet, se blant andre: Waal i Hagtvat 2008: 76-95.

kilder kan gi nyttig informasjon om den konteksten de arbeidet innenfor. Skriftlige dokumenter fra Utenriksdepartementet (UD) er også benyttet for å belyse bruken av begrepet folkemord.

1.4.1. Aviser

I følge historikeren John Tosh, utgjør aviser den viktigste offentlige primærkilden for historikere som beskjeftiger seg med moderne historie.⁶¹ Avisene er skrevet for den tiden da de ble produsert, er offentlige og forankret innen en politisk og historisk kontekst.⁶² Slik er de kilder til datidens fremtredende sosiale og politisk holdninger, og gir informasjon om hendelser som var relevante for leserne i den aktuelle historiske epoken eller konteksten. Ved å studere og analysere aviser som historisk kildemateriale, kan historikeren få tilgang til hvilke hendelser og holdninger som påvirket og opptok de historiske aktørene, og til eventuelle endringer i det politiske, sosiale eller ideologiske landskapet.

Bruk av aviser som historisk kildemateriale byr på ulike utfordringer, avhengig av hva de brukes til. Journalister arbeider ofte under et stort tidspress og nyhetspress, hvor det er viktig å være først ute for å selge flest mulig aviser.⁶³ Dette kan bidra til unøyaktige fremstillinger og eventuell feilinformasjon. John E. Richardson, forsker innen blant annet kritisk diskursanalyse og journalistikk, hevder flere redaktører mener det er bedre å gå tilbake på gal informasjon enn å vente på å få den bekreftet før publisering.⁶⁴ Dette gjør at avisartikler kan være problematiske kilder til studier av konkrete hendelsesforløp. Selv om artiklene i høyeste grad er berettende i samtida, er de historisk sett ofte mer nyttige som levninger. Det kan i denne sammenheng være nyttig å gjøre et sjangerskille. Nyhetsartikler som videreføres fra telegrambyråer, avisenes egne nyhetsartikler, samt artikler på leder og kommentarplass har ulike opphavsmiljø og kan være representative for forskjellige grupper eller enkeltpersoner. En artikkel på lederplass gir uttrykk for avisens offisielle synspunkt, og har slik sett stor

---

⁶¹ Tosh 2006: 66, 67.

⁶² Chadwick 2000: 289.

⁶³ Dette gjelder særlig etter avpartipolitiseringen fant sted og avisene i større grad ble avhengig av markedskreftene.

⁶⁴ Richardson 2007: 185. Dette er problematisk også fordi opinionen husker bedre det som blir presentert først; Richardson 2007: 185.

tyngde.⁶⁵ Lederen inneholder ofte en politisk formidling eller vurdering. Nyhetsartikler som videreføres fra telegrambyråer, som NTB og Reuter, representerer i motsetning ikke avisens offisielle synspunkter, og er ofte mer deskriptive enn problematiserende. Mens informative nyhetsartikler kan fungere som dokumentarstoff og i visse tilfeller brukes som beretning, må meningsjournalistikken (som ledere og kommentarer) nærmest utelukkende brukes som levninger. Her kan Ottar Dahls grunnleggende arbeid, videreført av historiker Knut Kjeldstadli, være av nytte:

	Normative	Berettende
Fremtid	Programmer	Prognoser, spådommer
Fortid	Vurderinger	Beretninger

Tabell 1.1. Kjeldstadli 1999: 172

Som analysen i kapittel 3-5 vil vise, var avisdiskursene rundt folkemordet i Rwanda preget av både fremtidsrettede, normative og beskrivende elementer. Fatalisme er et begrep som kan karakterisere en sentral del av den koloniale diskursen, og er tydelig fremtidsrettet med klare forventninger. Samtidig innebærer reduksjonistiske beskrivelser en tydelig vurdering. Normative vurderinger og oppfordringer kom også til syne i pressedeckningen, spesielt i diskusjonen rundt det internasjonale samfunnets historiske og samtidige rolle – imperialism, intervensjon og nødhjelpsarbeid. Tabellen over illustrerer noen av problemene ved å bruke avisartikler som beretninger. De normative og fremtidsrettede elementene er ofte fremtredende.

I arbeidet med aviser som kilder er det også viktig å kartlegge eventuell politisk tilhørighet eller forankring, da valg av innhold og vinkling kan være farget av politisk ståsted. Pressen preges samtidig av en intertekstualitet, hvor mange aviser viderefører eller bygger på tekster fra større nyhetsbyråer. Journalistene er ikke alltid førstehåndsvitner til hendelsene de formidler, noe som må tas i betraktning i enhver studie med avisartikler som kilder. Journalistenes kilder kan prege innhold og fremstilling, og kan ikke overses i analysearbeidet.

---

⁶⁵ Lederne utgjør en svært liten del av avisen hva angår spalteplass, og leses i følge professor i journalistikk Rune Ottosen av anslagsvis 37 prosent av de norske leserne. Denne andelen utgjør imidlertid den potensielt mest innflytelsesrike andelen av befolkningen, hevder han. Samtidig gir lederne gjerne den mest poengterte behandlingen av konflikter. Ottosen 2002: 17.

Avisutvalget består av de fire største, landsdekkende dagsavisene i 1994 *VG*⁶⁶, *Aftenposten*⁶⁷, *Dagbladet*⁶⁸ og *Klassekampen*⁶⁹. Fremstillingene som analyseres nådde dermed ut til store deler av befolkningen. Samtlige aviser var partiuavhengige i 1994, men hadde ulik politisk forankring. Mens *Aftenposten* ble regnet som en borgerlig, konservativ avis, hadde *Klassekampen* et klart sosialistisk grunnsyn. *Dagbladet* og *VG* var begge kjent som populæraviser i 1994. Utvalget muliggjør en bred analyse av de fremstillingene som ble gjort, da det både dekker de fleste politiske avskildringer og et stort retorisk spekter.

1.4.2. Muntlige kilder

Som nevnt er ikke formålet med prosjektet å analysere journalistene som enkeltaktører. Likevel kan journalistene som muntlige kilder belyse valg av vinkling og begrepsbruk, og bevissthetsnivået rundt dette. Ole Martin Bjørklid, journalist for *Aftenposten* i 1994, utgjør en sentral muntlig kilde i dette prosjektet. I arbeidet med muntlige kilder, er det nødvendig å ha i tankene at dette er enkeltpersoners egne, subjektive oppfattelser av situasjonen og konteksten. Bjørklid er ikke valgt ut fra en tanke om representativitet, og informasjonen fra intervjuet vil på ingen måte gjøres representativ for journalistene som gruppe. Intervjuet er heller ikke ment til å avdekke intensjonelle forklaringer på valg av vinkling og fremstilling, da dette faller utenfor prosjektets rammer. Utvalget er gjort av strategiske hensyn. Bjørklid er valgt fordi han var en svært sentral aktør som antas å ha mulighet til å bidra med nyttig informasjon. Jeg har

---

⁶⁶ *VG* kom ut sommeren 1945, som en liberal og partiuavhengig landsdekkende løssalgavis. Eide 1995: 35, 36, 38, 41, 69. *VG* har fra 1981 til 2010 vært Norges største avis. Eide i Flo 2010: 368.

⁶⁷ *Aftenposten* ble grunnlagt i 1860. Fra 1880-tallet fikk avisen et konservativt preg, og har siden holdt seg til høyre i norsk politikk. Avisen brøt med partiet Høyre på 1970-tallet. Dahl i Flo 2010: 25; Vegsund 1996:35, 36.; Ottosen et al. 2002: 146. *Aftenposten* ble igjen landets største avis i mai 2010, "VG ikke lenger størst", E24.no: <http://e24.no/media/article3648134.ece>, besøkt 13. mai 2010. Avisen har fra 1883 kommet i to utgaver, en riksdekkende morgenutgave og en lokal aftenutgave hovedsakelig distribuert i Oslo-området. Begge utgavene analyseres i dette prosjektet.

⁶⁸ *Dagbladet* ble grunnlagt i 1869. Fra 1880-årene fikk avisen en sterk tilknytning til partiet Venstre, og ga retning til hva som etter hvert utviklet seg til en venstrepresse. Avisen brøt med partiet på midten av 1970-tallet. Ottosen et al. 2002: 42, 146; Dahl et. al 1993: 15., 17.

⁶⁹ *Klassekampen* startet opp i 1969 som en avis for den daværende opposisjonen i Sosialistisk Folkeparti, senere Arbeidernes Kommunistiske Parti (AKP). Ottosen et al. 2002: 178; Vegsund 1996: 41. Avisen ble partipolitisk uavhengig i 1991, og fulgte da en formålsparagraf som sa avisen skulle "drive en seriøs kritisk journalistikk, med allsidige og økonomiske avsløringer av alle former for utbytting, undertrykking og miljødeleggelse – samt inspirere og bidra til ideologisk kritikk, organisering og politisk kamp mot slike forhold ut ifra et revolusjonært, sosialistisk grunnsyn". Formålsparagraf mottatt på e-post fra avisens nåværende redaktør Bjørgulv Braanen 17. desember 2009.

ikke lyktes i å få til intervju med andre sentrale journalister.⁷⁰ Mens et bredere muntlig kildemateriale kunne gitt bedre innsikt i journalistenes arbeidssituasjon, vurderes det ikke som nødvendig for en analyse av fremstillingene gitt i 1994.

I arbeidet med kildene, vil jeg kombinere ulike teoretiske og metodiske tilnærminger. Under følger en gjennomgang av hvilke teoretiske perspektiver som ligger til grunn for analysen, og en forklaring på hvorfor en kombinasjon er fruktbar i studien av norske avisers fremstillinger av folkemordet i Rwanda.

1.5. Teori og metode

“Men do not find truth – they create it as they create their history”⁷¹

Prosjektet kan ikke plasseres inn i én teoretisk retning, men vil trekke på ulike teoretiske tilnærminger. Elementer fra sosialkonstruktivisme, diskursteori og begrephistorie vil sammen utgjøre det teoretiske rammeverket. Jeg vil argumentere for at de i forhold til prosjektet kan utgjøre komplementære perspektiver. Ingen av teoriene vil følges i sin fulle bredde, men kombineres for å gi flest mulige innfallsvinkler til analysen av avisenes fremstillinger, journalistenes begrepsbruk og virkelighetsbildene de skapte. Sosialkonstruktivisme og begreps- og diskursanalyse har det til felles at de gir referanserammer for studier av meningskonstruksjoner og konstruksjoner av kategorier. De gjør det mulig å se en helhet i fremstillingene og tydeliggjøre forholdet mellom kontinuitet og brudd i forståelsen og formidlingen av folkemordet og det rwandiske samfunnet.

Sosialkonstruktivismens kjerne er at virkeligheten er sosialt konstruert. Ved å hevde at mennesker aktivt konstruerer verden og deres plass i den,⁷² vektlegger sosialkonstruktivismen en sosial fremfor en materiell virkelighetsforståelse. Konstruktivister benekter imidlertid ikke

---

⁷⁰ Petter M. Johansen var ved siden av Bjørklid en av de mest sentrale aktørene, og hans artikler er mye brukt særlig i kapittel 5. Det viste seg dessverre ikke mulig å få til et intervju med Johansen. Benedicte Giæver og Bodil Lawrence Ravn, begge ansatte i Røde Kors i 1994, er muntlige kilder som ikke er brukt direkte i prosjektet, men som har gitt nyttig informasjon.

⁷¹ Paul Veyne sitert i Lemarchand 1999: 13.

⁷² Holstein og Gubrium 2008: 3.

den materielle verdens eksistens, forklarer John R. Searle⁷³, eller at den eksisterer uavhengig av hvordan mennesker tolker den.⁷⁴ Budskapet er at den materielle virkeligheten ikke har mening i seg selv, at mennesket tillegger den mening og tolker den innenfor visse forståelsesrammer. Teorien retter fokus på hvordan mening konstrueres gjennom språklige handlinger og vil dermed utgjøre et godt redskap i prosjektet.

Både historikere og journalister kan sies å konstruere en virkelighet gjennom arbeidet med å formidle den henholdsvis fortidige og samtidige, eller umiddelbare virkeligheten. Historikeren konstruerer ved å velge ut og sette sammen spor fra fortiden. Da kildematerialet kun er bruddstykker og rester fra fortidens samfunn, som i seg selv ikke gir svar på spørsmålene som stilles, må historikeren skape forbindelsen mellom funnene og (re)konstruere den historiske prosessen, basert på kritisk kildearbeid og analytiske tilnæringsmåter. Fortellingen historikeren formidler påvirkes av en rekke valg – tema, kildeutvalg og narrativ sekvens – og kan aldri bli identisk med den fortidige hendelsen det fortelles om.⁷⁵ Likedan som historikeren aldri kan gjenspeile en fortidig virkelighet, er ikke journalistenes avisartikler et speil av samtiden.⁷⁶ I følge Yngve Benestad Hågvar⁷⁷ er formålet med journalistikken å gjengi en virkelig verden, og avisartikler er viktige å analysere nettopp fordi de gir seg ut for å formidle virkeligheten.⁷⁸ Samtidig kan journalistene som nevnt ikke løsrives fra konteksten de arbeider innenfor – både politiske og økonomiske faktorer spiller inn på formidlingen. Avisene kan være forankret innen en bestemt politisk retning eller ideologi, og redaksjonen kan ha en agenda bak valg av innhold og vinkling. Mens det ligger utenfor rammene til dette prosjektet å analysere avisenes fremstillinger av folkemordet i Rwanda ut fra eventuell politisk eller ideologisk forankring, er det likevel viktig å være klar over at slike forhold kan spille inn. Teorier om hvordan mennesker skaper virkeligheter er nyttige når avisenes fremstillinger skal studeres ut fra forståelsesrammer og diskursive føringer. I formidlingen av folkemordet

---

⁷³ Professor i filosofi ved Berkley universitet i California. Searle har gitt ut sentrale verk innenfor sosialkonstruktivismen og språklige handlinger, som *Rationality in Action* (2001) og *The Construction of Social Reality* (1995).

⁷⁴ Searle 1995: 2.

⁷⁵ Knutsen 2002: 69. Knutsen viser i denne sammenheng til historiebegrepet to hovedbetydninger: historie som *det som har skjedd* og historie som *fortellingen og kunnskapen om det som har skjedd*. Mens fortidige hendelser – historie som det som har skjedd – utgjør fortellingens faktiske grunnlag, kan den sistnevnte betydningen av begrepet – fortellingen om det som har skjedd – aldri bli identisk med den historiske fortellingen.

⁷⁶ Hågvar 2007: 13.

⁷⁷ Yngve Benestad Hågvar er høgskolelektor og underviser i norsk språk og stil ved Journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo.

⁷⁸ Hågvar 2007: 14, 15.

konstruerte journalistene visse virkelighetsbilder, påvirket av både sjangermessige og diskursive føringer.

Nyhetsartikler er del av en nyhets- og mediediskurs. Diskursbegrepet er som nevnt mangfoldig og har fått mange definisjoner. Hovedprinsippet er at det finnes føringer på hvordan vi tenker og handler i ulike sammenhenger. Hågvar forklarer at disse føringene verken er naturgitte eller statiske, men sosialt skapte og foranderlige.⁷⁹ Derfor er vi dem sjelden bevisste. Diskurser kan slik sees som kontrollerende strukturer eller systemer, som regulerer historiske utsagn gjennom å kontrollere hva som blir sagt eller skrevet og begrense hvem som får delta i diskursen og på hvilken måte.⁸⁰ Diskursteori bygger på at språkbruken vår reflekterer innarbeidede sosiale forestillinger i samfunnet.⁸¹ Analyser av tekster, og kontekstene de produseres innenfor, skal derfor kunne fortelle oss noe om sosiale mønstre, som dominerende forestillinger om verden og menneskets, eller ulike gruppers, plass i den. Diskurser kan dermed sies å representere sosial virkelighet.⁸² Samtidig påvirker diskursen den sosiale virkeligheten gjennom den påvirkingskraften den har på menneskers erfaringer, tanker og handlinger. I arbeidet med avisenes fremstillinger av folkemordet vil diskursteori stå sentralt. Studien av tekster i de utvalgte avisene kan gi innsikt i fremtredende holdninger og oppfattelser i samtida, samt eksisterende maktforhold. Den kan fortelle oss noe om hvilke diskursive rammer journalistene arbeidet innenfor.

Foruten sosialkonstruktivismen og diskursteori, vil begrephistorie utgjøre en sentral del av prosjektets teoretiske og metodiske rammeverk. Helge Jordheim⁸³ forklarer at en begrephistorisk analyse vektlegger hvordan språket formidler en erfaringsprosess og at begrepene kan fortelle oss om hvordan historiske begivenheter ble erfart i samtiden, hva slags forståelsesmønstre de passet inn i eller ga opphav til.⁸⁴ Begrepene kan altså fortelle oss noe om hvilken forståelse de historiske aktørene hadde av verden som omgav dem, og deres plass

---

⁷⁹ Hågvar 2007: 18.

⁸⁰ Jordheim 2001: 190.

⁸¹ Hågvar 2007: 36. Innen historiefaget, ble språket gitt større betydning under det som kalles "den språklige vending" fra 1970-tallet. En sentral oppfatning innen denne retningen, er at ingenting kan forstås eller formidles uten bruk av språk (i vid forstand), og at språket derfor utgjør rammen for menneskelig forståelse og handling, Iggers 2005: 120, 121, 126, 127.

⁸² McLaren og Mills 2008: 3.

⁸³ Postdoktor i tysk litteratur ved Universitetet i Oslo.

⁸⁴ Jordheim 2001: 149, 150.

i den, ettersom alt vi kan vite om fortiden har blitt formildet med fortidens egne begreper.⁸⁵ Jordheim hevder at språket er med på å bestemme hvordan vi skal forstå verden, og at språklige endringer dermed er tegn på endringer i hvordan mennesker erkjenner sin egen historiske virkelighet.⁸⁶ Det er ikke de individuelle historiske aktørene som står i sentrum, men heller de kollektive erfaringene som nedfeller seg i begrepene. Ved å studere nøkkelbegreper, eller ”grunnbegreper”⁸⁷ kan historikeren komme nærmere en forståelse av politiske og sosiale erfaringer i den historiske epoken som studeres. Samtidig gir den begrepshistoriske analysen muligheten til å vise hvordan språket, ved å sette ord på historiens prosesser og endringer, også bidrar til å forme disse prosessene.⁸⁸ En analyse av sentrale begreper i avisenes fremstillinger av folkemordet i Rwanda, kan gi en forståelse av hvordan situasjonen ble tolket av journalistene. Den kan dermed fortelle noe om den historiske og samfunnsmessige konteksten de befant seg i, og om tolkningene og formidlingene ble begrenset av historiske begrepsmessige føringer som delvis frikoblet dem fra den spesifikke konteksten eller innordnet den under bestemte begrepssammenhenger.

Hvordan kan så teorien bidra til å forme en praktisk fremgangsmåte? Metodisk sett vil dette prosjektet ikke kunne representere fullstendige diskursanalyser eller begrepshistoriske analyser. Ingen av de metodiske tilnærmingene vil kunne gjennomføres i full bredde, men elementer fra begge retninger vil være verdifulle for å stille fruktbare spørsmål til kildematerialet. Diskursanalysen bygger som nevnt på at det eksisterer kontrollmekanismer og føringer for hvordan en kan snakke eller skrive om bestemte ting, innenfor bestemte kontekster. Begrepshistoriens ”grunnbegreper” kan tolkes som del av denne kontrollmekanismen, da de representerer regelmessigheter som gjør det mulig å skille en diskurs fra en annen. Den begrepshistoriske metoden går ut på å analysere bruken av bestemte grunnbegreper i ulike tekster over tid, ved å følge utvalgte begreper gjennom forskjellige historiske situasjoner, kontekster og epoker. Jordheim beskriver i denne sammenheng begrepshistorien som en avansert kildekritikk hvor spesielt viktige begreper med sosialt og politisk innhold analyseres.⁸⁹

---

⁸⁵ Ibid: 149, 159.

⁸⁶ Ibid: 155.

⁸⁷ Jordheim bruker betegnelsen *grunnbegreper* om spesielt viktige begreper med sosialt og politisk innhold, Jordheim 2001: 161, 162.

⁸⁸ Jordheim 2001: 126, 170.

⁸⁹ Ibid: 161, 162.

For å studere eksisterende forståelsesrammer og diskursive rammer rundt de norske avisenes fremstillinger, og undersøke om fremstillingene representerte en reproduksjon av historiske forestillinger om Afrika, vil jeg undersøke hvordan grunnbegreper som kan knyttes til koloniale tankemønstre – *fatalisme* og *afrikanisme* – spiller seg ut i en fortettet men bred synkron analyse. Afrikanisme utgjør som nevnt et dekkende begrep for typiske beskrivelser av Afrika, og vil dermed kunne fungere som en samlebetegnelse for begreper med reduksjonistiske fellestrekk. Fatalisme kan knyttes til forestillinger om afrikansk hjelpeløshet eller håpløshet, og til en monolittisk kulturforståelse av et ensidig og ensrettet Afrika. Ved å studere begreper tilknyttet en kolonial verdensforståelse, tilfører den begrephistoriske metoden prosjektet et viktig diakront aspekt som gjør det mulig å undersøke kontinuitet og brudd i fremstillinger av afrikanske samfunn. Nettopp fordi samfunnet må forholde seg til de begreper som brukes offentlig, er aviser en viktig kilde. Aviser er en sentral informasjonskilde, og ved å plassere begreper fra pressediskursen inn under grunnbegreper kan pressens perspektivering av fenomener tydeliggjøres. Diskurser gir imidlertid ofte en perspektivering som tas for gitt og blir selvfølgelig, noe som først blir tydelig når det etableres utfordrende diskurser.

I arbeidet med kildene er det viktig å søke å unngå selektivitet og tendens. Jeg møter som nevnt kildene med forforståelse og forventinger, og bevissthet rundt dette kan bidra til å hindre at analysen blir tendensiøs. Det brede, synkrone perspektivet sikrer gjennomgang av avisartikler med fremstillinger som kan stride mot mine forventinger. Analysen er preget av en del sitater, noe som nødvendigvis innebærer et bevisst utvalg. Jeg har imidlertid forsøkt å gjøre et bredt utvalg både med tanke på hvem som siteres og tidspunkt for uttalelsene. Det har også vært ønskelig å unngå for mange ”ekstreme sitat”, og få frem allmenne observasjoner. Sitatene er hovedsakelig fra artiklenes brødtekst. Dersom de er hentet fra overskrifter eller bildetekster, vil dette oppgis. Fotomateriale utgjør en sentral del av avisers fremstillinger. Eksempler på fotografi eller illustrasjoner vil trekkes frem i hvert av analysekapitlene for å gi et inntrykk av helheten i avisenes fremstillinger.

1.6. Struktur

Prosjektet utgjør en slags ”fortelling om fortellingen”. I tråd med den snevre tidsavgrensningen er analysen ikke kronologisk strukturert, og leseren kan ikke forvente en klar sekvens med tydelig begynnelse, midt og slutt. Begynnelsen på denne fortellingen går helt tilbake til kolonitiden, som et underliggende diakront perspektiv. Likevel er analysen som nevnt utpreget synkron, og undersøker avisenes fremstillinger innenfor året 1994.

Prosjektet er delt inn i seks kapitler. I dette kapittel har jeg plassert prosjektet innenfor en eksisterende forskningsfront, presentert problemstillinger og begrunnet avgrensninger og valg av teori og metode. Kapittel 2 gir en kort innføring i Rwandas historie, med vekt på kolonitidens polarisering og folkemordets faser og forklaringer. De neste tre kapitlene analyserer de utvalgte avisenes fremstillinger av folkemordet fra ulike perspektiver. I kapittel 3 analyseres fremstillinger av det rwandiske samfunnet gjennom pressens beskrivelser av folkemordet som fenomen. Her vil glidningen mellom beskrivelser av ”stammekrig” og folkemord utgjøre et kjernepunkt. Neste kapittel analyserer avisenes fremstillinger av den rwandiske befolkningen ut fra formidlingen av den umiddelbare flyktnings situasjonen. Kapittel 5 retter blikket utover og tar for seg avisenes fremstillinger av ytre aktørers rolle i folkemordet. Avslutningsvis følger et konklusjonskapittel. Her gis en kort oppsummering av funnene i de tre forutgående kapitlene, og prosjektet knyttes opp til refleksjoner rundt hvilken makt som ligger i språket.

Forskningslitteraturens fremstillinger og forklaringer på folkemordet

---

2.1. Innledning

Dette kapittelet vil gi en kort innføring i Rwandas historie, med hovedvekt på folkemordet og dets årsaker og forklaringer. Ambisjonen er ikke å gi en målestokk for hva som ”virkelig skjedde”, for så å vurdere pressens fremstillinger opp mot denne. Bakgrunnskunnskaper om folkemordet som et historisk fenomen er imidlertid en premiss for å kunne følge analysen av avisenes fremstillinger i de kommende tre kapitlene. Selv om det er journalistenes *fremstillinger* som analyseres, er bakgrunnskapittelet viktig nettopp fordi folkemordet var et historisk fenomen som virkelig skjedde, og en hendelse med en viss forutinntatthet blant mange.

Kapittelet er strukturert kronologisk, uten at dette er ment å skulle gi inntrykk av folkemordet som en ”naturlig” følge av landets tidligere historie. Første del presenterer Rwanda under kolonitiden, med vekt på kolonimaktenes polarisering av samfunnet. Jeg velger å begynne kapittelet med kolonitiden av to grunner. For det første fikk kolonimaktenes polarisering av det rwandiske samfunnet langtidskonsekvenser for landets befolkning, og regnes i forskningslitteraturen som en bakenforliggende eller muliggjørende faktor for folkemordet. For det andre er innblikk i Rwandas koloniale historie viktig i henhold til prosjektets fokus på en koloniale preget diskurs. Andre del omhandler det politiske og sosiale maktskiftet fra det som forenklet kan kalles tutsidominans til hutudominans, og landets løsrivelse fra den belgiske kolonimakten. Her vil også flyktningproblematikken og borgerkrigen diskuteres. De to første underkapitlene gir en innføring i det historiske bakteppe for folkemordet. I det tredje og største underkapittelet vil faser i og forklaringer på selve folkemordet drøftes ut fra nyere forskning. Kapittelet avsluttes med en kort diskusjon rundt situasjonen i landet etter folkemordet.

2.2. Kolonisering, polarisering og institusjonalisering

Koloniseringen av Rwanda medførte store omveltninger og fikk langvarige konsekvenser for landets befolkning.⁹⁰ I motsetning til mange andre afrikanske kolonier, ble det i Rwandas tilfelle ikke dannet nye statsgrenser. Landet var i førkolonial tid et sentralisert monarki, noe som tyske og belgiske koloniherrer bygde videre på.⁹¹ Kolonimaktene skapte imidlertid andre unaturlige grenser, nemlig en rigid inndeling av befolkningen som la grunnlag for omfattende diskriminering av befolkningsgrupper.

Det har vært vanlig å dele Rwandas befolkning i tre befolkningsgrupper – hutu, tutsi og twa. Mens det er bred enighet blant forskere om at gruppene ble rigide sosiale kategorier under kolonitiden, er forskningslitteraturen samstemt om at kategoriseringen var i bruk før europeiske kolonimakter tok seg inn i landet.⁹² Twa var landets minoritet, utgjorde kun én prosentandel av Rwandas totale befolkning før folkemordet, og levde relativt separat fra den øvrige befolkningen.⁹³ Hutu- og tutsi kategoriene var mer flytende, og refererte til yrke eller sosial posisjon – hutuene var bønder eller jordbrukere, tutsiene kvegeiere.⁹⁴ Forskningslitteraturen vektlegger at hutu, tutsi og twa ikke utgjorde ulike stammer eller etniske grupper, da de snakket samme språk, praktiserte samme religion, levde side og side og i økende grad giftet seg på tvers av gruppetilhørighet.⁹⁵ Samtidig vektlegges hutu- og tutsikategoriernes mobile karakter.⁹⁶ En hutu kunne i førkolonial tid tilegne seg tilstrekkelig rikdom gjennom eiendom og kveg, og dermed bli tutsi. Des Forges forklarer at mens kategoriene først beskrev individuell status, gikk de i større grad over til å referere til grupper etter hvert som den rwandiske staten ble mektigere og den styrende eliten tydeligere definert.⁹⁷ Tutsibegrepet gikk over til å bli brukt om eliten, hutu om dens undersåtter. Kategoriene er i denne sammenheng blitt beskrevet som politiske identiteter knyttet til

---

⁹⁰ Landet ble først tysk koloni i 1885. Tysk tilstedeværelse og påvirkning var imidlertid begrenset, og de største omveltningene fant sted etter Belgia tok over kontrollen i 1916.

⁹¹ Des Forges 1999: 36, 37.

⁹² Prunier 1997: 5, 347; Des Forges 1999: 30-34; Krosiak 2007: 19, 22; Lemarchand 1999: 5.

⁹³ Des Forges 1999: 34.

⁹⁴ Deler av forskningslitteraturen hevder likevel at hutuer, tutsier og twa opprinnelig hadde ulike anatomiske trekk. Tutsiene var generelt fysisk høyere enn hutuene, mens twa omtales som et pygméfolk; Des Forges 1999: 33; Prunier 1997: 5. I følge Des Forges ble disse trekkene videreført ved at ekteskap vanligvis foregikk innenfor den enkelte sosiale gruppen, særlig fra sent på 1800-tallet da gapet mellom tutsieliten og hutuene økte, og frem til maktskiftet i 1959, Des Forges 1999: 33. Prunier viser også til fysiske forskjeller, men hevder at ekteskap på tvers av gruppetilhørighet, hovedsakelig mellom hutu og tutsi, var mer utbredt, Prunier 1997: 5-7, 21, 22.

⁹⁵ Prunier 1997: 5; Hitjens 1999: 247; Mackintosh 1997: 470; Des Forges 1999: 30-33; Newbury 1995: 12.

⁹⁶ Des Forges 1999: 32, Prunier 1997: 21.

⁹⁷ Des Forges 1999: 32.

statsformingsprosessen, hvor politisk og økonomisk posisjon utgjorde skillelinjen mellom hutuer og tutsier.⁹⁸ Dermed fantes det ikke en fastsatt og konstant definisjon av kategoriene. Da Rwanda ble kolonisert fra 1885 endret dette seg. Rwanda og nabolandet Burundi ble tildelt Tyskland under Berlinkonferansen, som protektoratet Ruanda-Urundi. I 1916 tok Belgia over makten i landet, og i 1919 ble Rwanda offisielt underlagt belgisk ledelse som mandat under Folkeforbundet.⁹⁹ I tråd med europeisk raseideologi på denne tiden, delte tyske og senere belgiske koloniherrer den rwandiske befolkningen inn i ulike ”raser”, med utgangspunkt i den tidligere relativt mobile, sosiale tredelingen. Inndelingen ble først basert på fysiske trekk, og rapporter fra den belgiske administrasjonen inneholdt følgende beskrivelser av gruppene:

Member of a worn out and quickly disappearing race...the Mutwa [twa] (...) is small, chunky, muscular, and very hairy; particularly on the chest. With a monkey-like flat face and high nose, he is quite similar to the apes whom he chases in the forest.¹⁰⁰

Twabefolkningen ble åpenbart sett på som underlegen, og sammenligningen med aper var et typisk trekk i kolonitidens beskrivelser av afrikanere. Hutuene ble beskrevet som kortvokst og kraftig, og karakterisert som enkle: ”The Bahutu [hutu] (...) are extroverts who like to lead a simple life”.¹⁰¹ Tutsiene ble oppfattet som en overlegen ”rase”. Prunier viser til de belgiske kildene, hvor de ble karakterisert som et høyreist og intelligent folk: ”The Mututsi [tutsi] of good race has nothing of the negro, apart from his colour. (...) Gifted with a vivacious intelligence, the Tutsi displays a refinement of feelings which is rare among primitive people. He is a natural-born leader (...)”¹⁰²

I sitatene kommer kolonitidens raseideologi tydelig frem. Afrikanere ble sett på som primitive, men på ulike nivå. Inndelingen av den rwandiske befolkningen var klar – mens twabefolkningen som vist ble sammenlignet med aper og befant seg nederts på rangstigen etter europeernes målestokk, hadde tutsiene en intelligens sjelden blant ”primitive mennesker”. De europeiske koloniherrere bygde ikke kategoriseringen utelukkende på

---

⁹⁸ Statsviter Thea Martine Ottmann viser til Mahmood Mamdani, ugandisk professor i afrikanske studier ved universitetet i Cape Town, sin beskrivelse. Ottmann i Hagtvat 2008: 368, 369.

⁹⁹ Prunier 1997: 25, 25; Melvern 2009: 279.

¹⁰⁰ Prunier refererer til en belgisk årsrapport fra 1925, *Rapport Annuel du Territoire de Nyanza*, sitert i Jean Rumiya, *Le Rwanda sous le mandat belge (1916-1931)* i L'Harmattan 1992:40. Prunier 1997: 6.

¹⁰¹ Prunier viser her til en annen belgisk rapport fra 1925, *Rapport sur l'administration belge du Ruanda-Urundi*, sitert i Jean-Paul Harroys *Le Rwanda, de la féodalité à la démocratie (1955-1962)*, 1984:26. Prunier 1997: 6.

¹⁰² Ibid.

fysiske trekk. Tyske og belgiske koloniherrer antok, i tråd med rådende ideologi, at den rwandiske prekoloniale statsstrukturen, med komplekse institusjoner og hierarkisk system, utelukkende var tutsienes verk.¹⁰³ I troen om at tutsiene var i bedre stand til effektiv styring enn den øvrige befolkningen, skapte belgierne et indirekte styre igjennom tutsieliten. Eliten ble i denne sammenheng fastsatt til utelukkende å skulle bestå av tutsier, som dermed oppnådde langt større makt over den øvrige befolkningen enn tidligere.¹⁰⁴ Kolonimakten fjernet systematisk hutuer fra maktposisjoner og nektet dem tilgang til høyere utdanning. I praksis innebar dette innføringen av et kulturelt og politisk tutsimonopol.¹⁰⁵

Kolonimaktenes antakelser, som mange tutsier langt på vei støttet og bygde opp under, beskrev twa-befolkningen som landets urbefolkning og som en gruppe bestående av jegere og samlere.¹⁰⁶ Hutuene ble karakterisert som noe mer avansert; de ryddet skog, drev med jordbruk og fordrev deler av twa-befolkningen. Tutsiene ble antatt å ha innvandret til Rwanda senere, og tok, som tilsynelatende mer intelligente og politisk overlegne, makten over hutuflertallet.¹⁰⁷ Forskningslitteraturen er samstemt om at inndelingen i stor grad bygde på den hamittiske ”hypotesen” – en opprinnelsesmyte om at alle tegn til sivilisasjon i Afrika måtte stamme fra hamittene, i slekt med den europeiske eller hvite ”rase”.¹⁰⁸ Slik koblet kolonimakten fysiske trekk og intelligens, et kjernepunkt i den vitenskapelige rasismen utbredt i Europa på denne tiden.

Favoriseringen av tutsier kunne imidlertid ikke gjennomføres uten å avgjøre hvem som var tutsi. Belgiske koloniherrer kartla først den rwandiske befolkningen etter eiendomsforhold, blant annet etter antall eide kyr, og fysiske trekk.¹⁰⁹ Inndeling viste seg imidlertid tidkrevende og vanskelig å gjennomføre. Ikke alle passet fysisk sett inn under den kategorien de tilhørte. Siden en kunne bytte kategori med økende og fallende inntekt, var også eiendomsforhold en

---

¹⁰³ Des Forges 1999: 36, 37. Sentrale deler av forskningslitteraturen hevder imidlertid at statsstrukturen var et resultat av et samarbeid mellom hutuer og tutsier. Lemarchand 1999: 10,11; Des Forges 1999: 32.

¹⁰⁴ Under den tidligere statsstrukturen var makten balansert mellom flere ledere, som alle måtte behandle undersåttene relativt godt for å hindre at de skiftet parti. Des Forges 1999: 34, 36; Prunier 1997: 20, 26, 27.

¹⁰⁵ Des Forges 1999: 35. Den styrende tutsieliten fornektet ikke europeernes antakelser om deres overlegenhet, som i stor grad samstemte med deres egne. I stedet bygde de opp under ideologien, blant annet ved å bidra til en feilaktig historieskriving som både tjente tutsienes interesser og ”bekreftet” koloniherrernes antakelser. Des Forges 1999: 36; Sellström og Wohlgemuth 1996, Study 1: 26, 27.

¹⁰⁶ Des Forges 1999: 36.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Prunier 1997: 8; Sellström og Wohlgemuth 1996, Study 1: 26; Des Forges 1999: 36; Lemarchand 1999: 8.

¹⁰⁹ Personer med et visst antall kyr ble regnet som tutsi. Dette stod til en viss grad i sammenheng med befolkningens egen oppfattelse av begrepene, som beskrev vertikale sosiale strukturer. Des Forges 1999: 32,33.

problematisk målestokk. Den koloniale administrasjonen bestemte seg derfor for å registrere hele den rwandiske befolkningen, og i 1933 ble gruppetilhørigheten fastsatt i identitetskort.¹¹⁰ Hver enkelt ble bedt om å oppgi om de var hutu, tutsi, eller twa, noe som resulterte i en prosentinnndeling på 15 prosent tutsi, 85 prosent hutu og én prosent twa.¹¹¹

Favoriseringen av tutsiene fortsatte til 1950-årene og skapte økende misnøye og opposisjon blant hutumajoriteten, som ble ekskludert fra høyere utdanning og dermed de best betalte jobbene. Etter andre verdenskrig var slutt og kravene om selvstendighet ble sterkere, økte også presset fra FN om at den belgiske administrasjonen skulle gi hutuer mulighet til større offentlig deltakelse.¹¹² Tiden var kommet for et maktskifte, som skulle få betydelige samfunnsmessige og sosiale konsekvenser.

2.3. Maktskifte, uavhengighet og borgerkrig

Rwanda erklærte seg uavhengig i 1962.¹¹³ Det reelle politiske maktskiftet fant imidlertid sted tre år tidligere, under det som er kjent som ”huturevolusjonen”. Den sosiale revolusjonen mellom 1959 og 1961 resulterte i en overgang fra et tutsidominert monarki til en republikk ledet av hutuer, og markerte et vendepunkt i Rwandas historie.¹¹⁴

Belgiske koloniherrer hadde gradvis økt sin støtte til hutumajoriteten i løpet av 1950-tallet. Flere hutuer hadde gått inn i ledende administrative stillinger, og stadig flere fikk mulighet til skolegang og utdanning.¹¹⁵ Forandringene på dette tidspunktet var langt fra revolusjonære, men tilstrekkelige til at den styrende tutsieliten følte seg truet.¹¹⁶ Samtidig tilfredsstilte ikke endringene hutuenes krav om full likestilling. Opposisjonen økte og i 1957 ble landets første politiske parti dannet, hutupartiet Movement Démocratique Rwandais /Party of the Hutu

---

¹¹⁰ Krosalak 2007: 280; Melvern 2009: 279.

¹¹¹ Des Forges 1999: 37. Noen få meldte seg imidlertid til ”gal” kategori, eller klarte å bytte gruppetilhørighet, blant annet hutuer som så fordelene ved å være tutsi. Des Forges 1999: 38. Den siste folketellingen med spørsmål om etnisk tilhørighet ble gjennomført i 1991, hutu, tutsi og twa representerte da henholdsvis 91.1, 8.4, og 0.4 prosent av befolkningen. Havugimana 2009: 19.

¹¹² Des Forges 1999: 38, Prunier 1997: 45.

¹¹³ Prunier 1997: 54, Melvern 2009: 280.

¹¹⁴ Sellström og Wohlgemuth 1996, Study 1: 29.

¹¹⁵ Des Forges 1999: 38. Kirken regnes som en sentral aktør i dette henseende, se Prunier 1997:43, 44.

¹¹⁶ Des Forges 1999: 38.

Emancipation Movement (MDR – PARMEHUTU).¹¹⁷ To år senere dannet konservative tutsier partiet Union National Rwandaise (UNAR), et sterkt monarkisk og belgiskfiendtlig parti.¹¹⁸ Situasjonen mellom de to polene var spent. En gruppe tutsiers angrep på et UNAR-medlem og (falske) rykter om hans død, resulterte i et stort opprør mot tutsiene.¹¹⁹ Omfattende massakre av tutsier fant sted, med anslagsvis 20 000 drepte, og en betydelig mengde tutsier ble drevet på flukt.¹²⁰ Den belgiske ledelsen satte Rwanda under militært styre, men mistet i økende grad kontrollen over den politiske og sosiale situasjonen i landet.¹²¹ 11. november 1959 fremmet den forslag om rwandisk selvstendighet.¹²² I 1960 vant PARMEHUTU en overlegen seier i landets første politiske valg, og i 1961 ble monarkiet erstattet av en hutuledet republikk med Grégoire Kayibanda som landets første president.¹²³ Året etter, 1. juli 1962, ble Rwanda offisielt erklært selvstendig.¹²⁴

Maktskiftet førte til en omfattende undertrykkelse av tutsiene, legitimert gjennom teorien om tutsier som innvandrerguppe. Den hamittiske myten som tidligere hadde underbygget tutsielitens maktmonopol, ble nå reversert og ble et viktig redskap i hutuelitens forsøk på å fordrive tutsiene.¹²⁵ Kolonimaktens myter hadde altså fått fotfeste i rwandernes selvforståelse, og blitt til en virkelighet for store deler av befolkningen – med alvorlige konsekvenser.¹²⁶ Ved inngangen til 1962 hadde rundt 120 000 flyktninger krysset grensene til nabolandene.¹²⁷ Deler av disse flyktningene dannet opprørsgrupper med mål om å returnere til hjemlandet og sette en stopper for hutuelitens maktmonopol. Mellom 1962 og 1967 angrep opprørsgrupper over grensen til Rwanda. Angrepene var imidlertid mislykkede, og resulterte i nye massakre av tutsier med påfølgende flyktningstrømmer.¹²⁸ I oktober 1990 angrep Rwanda Patriotic Front (RPF) og startet en fireårig borgerkrig mot regjeringsstyrken Forces Armées Rwandaises (FAR). RPF ble dannet i Uganda i 1987 og var en slags samlende opprørsgruppe for tutsier i eksil. Den bestod i utgangspunktet av etterkommere av flyktninger fra

---

¹¹⁷ Prunier 1997: 47, 48. Partiet het først Movement Sosial Muhutu (MSM), og ble dannet av senere president Grégoire Kayibanda.

¹¹⁸ Prunier 1997: 47.

¹¹⁹ Kroslak 2007: 280; Des Forges 1999: 38, 39. Kroslak hevder opprøret delvis var støttet av kolonimakten.

¹²⁰ Kroslak 2007: 281.

¹²¹ Ibid.: 280.

¹²² Prunier 1997: 51.

¹²³ Ibid.: 53, 54; Kroslak 2007: 281.

¹²⁴ Melvern 2009: 280; Prunier 1997: 54.

¹²⁵ Lemarchand 1999: 13; Prunier 1997: 6, 80; Dallaire 2005: 47.

¹²⁶ Prunier 1997: 38, 39, 46; Des Forges 1999: 37.

¹²⁷ Prunier 1997: 61.

¹²⁸ Kroslak 2008: 281

huturevolusjonen, som hadde vokst opp i Uganda men som i økende grad ble fordrevet fra sentrale stillinger i landet.¹²⁹ I 1982 hadde ugandiske myndigheter forvist tusenvis av flyktninger, og da rwandiske myndigheter i 1986 vedtok at landet var for overbefolket til at flyktningene kunne få vende tilbake, ble tusenvis statsløse.¹³⁰ Retten til å returnere til Rwanda utgjorde et kjernepunkt i RPFs kamp. De krevde også at president Juvenal Habyarimana, som hadde kuppet makten fra Kayibanda i 1973, skulle avsettes til fordel for en demokratisk regjering.¹³¹ Habyarimana hadde skapt en ettpartistat rundt eget parti, Movement Révolutionnaire National pour le Développement (MRND) i 1974.¹³²

I løpet av årene med borgerkrig opplevde Rwanda gjentatte massakre av tutsier, mange som hevnaksjoner etter mislykkede angrep fra RPF.¹³³ Den politiske situasjonen var spent, og selv om andre politiske parti enn Habyarimanas regjeringsparti var forbudt, ble en rekke opposisjonspartier dannet i løpet av første halvdel av 1991.¹³⁴ Opposisjonspartiernes sammensetning viste til en viktig konfliktlinje mellom moderate hutuer og hutuekstremister, og mellom ulike regioner.¹³⁵ Ettersom opposisjonen økte og internasjonale krav for demokratisering ble fremmet, godtok presidenten juni samme år en ny grunnlov som ga landet et politisk flerpartisystem.¹³⁶ I realiteten styrte imidlertid MRND som før. Den virkelige demokratiseringen ble hele tiden satt på vent, og borgerkrigen fortsatte. FN arbeidet for våpenhvile og fredsavtale mellom RPF og den rwandiske regjeringen, og 10. august 1992 signerte partene den første av en rekke avtaler kjent som Arusha-avtalen.¹³⁷ Avtalene skulle sikre demokrati med politisk og militær maktfordeling. Hutuekstremister i politiske og militære lederstillinger jobbet imidlertid hardt for å hindre fredsavtalen og maktoverføringen

---

¹²⁹ Des Forges 1999: 48; Melvern 2009: 42.

¹³⁰ Des Forges 1999: 48. Flyktningene som hadde blitt sendt tilbake til Rwanda, ble på nytt presset over grensen til Uganda.

¹³¹ Prunier 1997: 61; Des Forges 1999: 48.

¹³² Prunier 1997: 76.

¹³³ Ibid.: 56, 57.

¹³⁴ Kayibandas MDR kom tilbake i det politiske bildet. Partier som ikke støttet MDRs og MRNDs anti-tutsi politikk var blant andre Parti Sosial Democrate (PSD) og Parti Liberal (PL). I 1992 ble Coalition pour la Défense de la République (CDR) dannet – et radikalt hutuparti til høyre for MRND, som sterk opponerte Habyarimanas gradvise ettergivenhet for demokratiseringspresset. Prunier 1995: 121-129.

¹³⁵ MDR hadde en sterk base i Gitarama, midt i landet, mens MRND hadde den største tilhengerskaren i Ruhengeri, helt nord i landet. Prunier 1997: 122.

¹³⁶ Prunier 1997: 121-126.

¹³⁷ Des Forges 1999: 60; Krosalak 2007: 283; Avtalen har fått navn etter byen og regionen Arusha i Tanzania, hvor forhandlingene fant sted. Fredsavtalen bestod av flere deler. Den første våpenhvileavtalen ble undertegnet 12. juli 1992. Den politiske maktfordelingsavtalen som definerte en bred overgangsregjering ble signert 30. oktober 1992 og 9. januar 1993, den militære maktfordelingen 3. august 1993. Prunier 1997: 192.

den ville medføre. Samtidig presset flere av nabolandene for en gjennomføring av avtalen. 6. april befant Habyarimana seg i et toppmøte med Tanzanias, Burundis og Ugandas presidenter, samt Kenyas visepresident om fullføring av avtalen.¹³⁸ På vei hjem fra møtet ble presidentens fly skutt ned like ved Kigalis flyplass – en hendelse som skulle markere begynnelsen på folkemordet på 800 000 tutsier og politisk opposisjonelle hutuer.¹³⁹

2.4. Folkemord

Mens det fortsatt ikke er klarhet i hvem som var ansvarlige for nedskytingen av presidentens fly, er forskerne samstemt om at dette markerte starten på folkemordet.¹⁴⁰ Nærmest umiddelbart etter flyet ble skutt ned, begynte drapene på tutsier og politisk opposisjonelle hutuer. Innen RPF hadde nedkjempet de siste delene av den rwandiske hæren og hutuekstreme militsgrupper 18. juli 1994, hadde 800 000 rwandere mistet livet. Folkemordet har i etterkant vært gjenstand for bred forskning. Analysene viser at folkemordet ikke lar seg forklare ut fra én enkelt faktor, og forskere har argumentert for både historiske, kontekstuelle, maktpolitiske og internasjonale forhold i sine forklaringer.

2.4.1. Kontekstuelle forhold

Befolkningstetthet og ressursmangel er forklaringer som går igjen i forskningslitteraturen.¹⁴¹ Da folkemordet ble igangsatt, hadde Rwanda en befolkning på omtrent 7,5 millioner og var et av Afrikas tettest befolkede land.¹⁴² Omtrent 90 prosent av befolkningen levde av jordbruk, noe som medførte et enormt press på jorda.¹⁴³ Befolkningstettheten, som økte kraftig med en

---

¹³⁸ Tanzanias president Ali Hassan Mwinyi, Burundis president Cyprien Ntaryamira, Ugandas president Yoweri Museveni og Kenyas visepresident George Saitoti. Møtet fant sted i Dar-es-Salaam, Tanzanias hovedstad frem til 1996.

¹³⁹ Prunier 1997: 212; Kroslak 2007: 286; Melvern 2009: 134, 286, 287.

¹⁴⁰ Prunier 1997: 212, 213, 224-229.; Des Forges 1999: 181-185; Kroslak 2007: 46; Njålsson 2009: 49.

¹⁴¹ Uvin deler litteraturen inn i to malthusiske retninger etter hvilken grad befolkningstetthet og ressursmangel brukes som forklaring. Uvin 2001: 82, 83. Forskningslitteraturen nevnt i dette prosjektet kan plasseres under den retningen som erkjenner at ressursmangel forårsaker sosial spenning, men som ser andre faktorer som avgjørende og utløsende.

¹⁴² Prunier 1997: 264; CIA – The World Factbook – Rwanda: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html> besøkt 20.10.08; Uvin 2001: 81. Rwanda tilsvarer et areal mindre enn Hedmark fylke, Østern 2000: 25.

¹⁴³ Østern 2000: 25.

befolkningsvekst på 3.2 prosent, fikk konsekvenser for ressursfordelingen.¹⁴⁴ Presset på ressursene ble ytterligere forverret gjennom økonomiske kriser fra midten av 1980-tallet. Spesielt fallet i råvarepriser fikk dramatiske konsekvenser.¹⁴⁵ Befolkningen kunne umulig øke produksjonen for å holde inntektsnivået oppe, ettersom all dyrkbar jord allerede var kultivert.

Mens eksportinntektene gikk drastisk ned, økte utgiftene til opprustning av militæret. Fremfor å sikre befolkningen livsviktig mat og medisiner, gikk den finansielle støtten regjeringen mottok ofte til innkjøp av nye våpen.¹⁴⁶ Den økonomiske nedgangen kan altså ikke forklares kun ut fra ressursmangel eller konjunkturelle problem som nedgang i råvarepriser – også strukturelle problem i forhold til statlige prioriteringer må inkluderes. Kombinasjonen av tre faktorer var utslagsgivende. Samtidig som eksportinntektene ble kraftig redusert, ble vilkårbestemt bistand trukket tilbake da rwandiske styresmakter avviste verdensbankens krav om maktfordeling.¹⁴⁷ I tillegg ble den rwandiske statens pengebruk forflyttet til uproduktiv sektor. Fremfor å bruke pengene på produksjon som skapte videre vekst, gikk de til innkjøp av våpen – som i praksis var rent konsum uten positive ringvirkninger.

I en periode preget av kraftig demografisk vekst, økonomisk kollaps og borgerkrig, bidro også politisk press til å skape en svært spent situasjon. Arusha-prosessen, som skulle skape fred gjennom politisk og militær maktfordeling etter europeiske demokratiske standarder, truet hutuekstremistenes maktgrunnlag.¹⁴⁸ Den styrende eliten var imidlertid ikke klar til å dele makten med tutsier og moderate hutuer.

---

¹⁴⁴ Prunier 1997: 4, 84, 142; Des Forges: 1-2, 11, Hintjens 1999: 257. Rwanda hadde en av verdens raskest voksende befolkning i årene rett før folkemordet. Prunier 1997: 264.

¹⁴⁵ Hintjens 1999: 256; Prunier 1997: 84; Des Forges 1999: 46.

¹⁴⁶ Hintjens 1999: 257. I følge Prunier økte forsvarsdepartementets budsjett med 181 prosent fra 1990-1992, Prunier 1997: 159.

¹⁴⁷ Hintjens 1999: 258. En økende grad av bistanden til Rwanda ble fra begynnelsen av 1990-tallet betinget demokratisk og økonomisk reform, i tråd med demokratiseringsbølgen etter den kalde krigens slutt. Michel Chossudovsky, kanadisk økonom, kritiserer i sin artikkel "Economic Genocide in Rwanda" internasjonal innblanding, gjennom Verdensbanken og Pengefondets anbefalte økonomiske reform. For mer informasjon se Chossudovsky 1996. Se også Prunier 1997: 160 og Melvern 2009: 44-46.

¹⁴⁸ Hintjens 1999: 245.

2.4.2. Maktpolitiske forklaringer – aktører og motiv

Den politiske og militære elitens kamp om makten tillegges en avgjørende rolle i forskningslitteraturen, og presenteres som en nødvendig forklaringsfaktor.¹⁴⁹ Stilt overfor en voksende trussel av ressursmangel, økonomisk krise og en økende politisk opposisjon med press for politisk reform, viste den seg villig til å ty til ekstreme midler for å sikre sin politiske overlevelse. I følge sentrale bidrag i forskningslitteraturen var folkemordet et bevisst valg, og representerte en siste utvei for et økende autokratisk og upopulært regime.¹⁵⁰ Sentralt i den politiske og militære eliten, stod en gruppe hutuer fra nord, sentrert rundt president Habyarimana og hans kone, Agathe Kanziga Habyarimana.¹⁵¹ Medlemmene av den såkalte Akazu-gruppen¹⁵², hadde tidlig på 1990-tallet fått kontroll over de mest strategiske stillingene innen både sentraladministrasjon, lokale styringsorgan og det militære maktapparatet. Gjennom politisk og militær dominans diskriminerte de tutsier, moderate hutuer samt hutuer som ikke tilhørte den nordlige landsdelen.¹⁵³ Da forholdene i landet ble ytterligere forverret med den økonomiske krisen, økte både misnøyen mot denne eksklusive eliten og tilslutningen til de politiske opposisjonspartiene.¹⁵⁴

Den styrende eliten fryktet Arusha-avtalen ville koste dem både politisk og militær makt. På denne bakgrunnen hevder deler av forskningslitteraturen, blant andre Prunier og Kroslak, at Akazu-eliten trolig stod bak nedskytingen av presidentens fly.¹⁵⁵ Mens det som nevnt ikke er klarhet i hvem som var ansvarlige for nedskytingen, er det imidlertid bred enighet om at den politiske og militære eliten brukte drapet som et påskudd for å starte et folkemord som hadde blitt planlagt i måneder.¹⁵⁶ De ansvarlige var medlemmer av regimets politiske, militære og

---

¹⁴⁹ Nødvendig forklaringsfaktor eller nødvendig betingelse betyr at uten denne ville ikke fenomenet funnet sted. Uten elitens avgjørelse om å mobilisere befolkningen til et folkemord (a) ville ikke folkemordet (b) funnet sted. Dahl 1976: 89; Kjeldstadli 1999: 246, 247.

¹⁵⁰ Hintjens 1999: 247- 149; Des Forges 1999: 1,2. Prunier 1997: 4, 239-242; Uvin 2001: 79, 80.

¹⁵¹ Agathe K. Habyarimana ble nylig arrestert i Paris siktet som en sentral aktør i planleggingen av folkemordet. *The independent*, besøkt 5. mars 2010: <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/arrested-in-paris-the-widow-dubbed-lady-genocide-1914914.html>.

¹⁵² Akazu betyr "lite hus" og besto av hutuer fra nord, hovedsakelig av presidentkonen Agathe Habyarimanas familiemedlemmer. De nordlige delene av landet hadde blitt innlemmet i tutsimonarkiet senere enn de øvrige landsdelene. Hutuene fra nord hadde mindre kontakt med tutsier, og ekteskap med tutsier var sjeldent. Lemarchand 1995: 9, Prunier 1997: 85; Melvern 2009:47, 48.

¹⁵³ Des Forges 1999: 41; Melvern 2009: 47.

¹⁵⁴ Hintjens 1999: 261, Des Forges 1999: 47, 51-53.

¹⁵⁵ Prunier 1997: 213-29; Kroslak 2008: 47.

¹⁵⁶ Des Forges 1999: 182-185.

økonomiske elite og satt i ledende stillinger i staten.¹⁵⁷ Statsministeren, Agathe Uwilingiyimana, som ble landets offisielle leder etter presidentens død, var imidlertid en av hutuekstremistenes viktigste motstandere. Hun var blant de første ofrene, og ble drept allerede dagen etter presidenten. At de første ofrene var politisk opposisjonelle og moderate hutuer, bidrar til å understreke folkemordets planlagte og systematiske karakter.¹⁵⁸ Ved å utrydde motstandere i den politiske ledelsen, fikk de ansvarlige den totale kontrollen over statsapparatet som var nødvendig for å gjennomføre folkemordet.

2.4.3. Mobilisering og gjennomføring

Mens kontroll over statsapparatet var avgjørende for den effektive iverksettelsen og utførelsen av folkemordet, var overtakelsen av statlige stillinger ikke nok til å kunne utføre et folkemord av slik hastighet og dimensjon. Den politiske og militære eliten var avhengig av bred folkelig deltakelse. Men hvordan klarte de ansvarlige bak folkemordet å mobilisere store deler av hutubefolkningen til å delta i drapskampanjen mot sine medborgere, naboer og venner? Igjen er en monokausal forklaring utilstrekkelig, og forskere har vist til lange historiske linjer som tradisjon og kultur samt til den mer akutte konteksten med bruk av skremselspropaganda, i sine forklaringer.

En forklaring som har skapt uenighet og diskusjon, knytter den folkelige deltakelsen til teorier om en særegen rwandisk lydighetskultur. Teorien karakteriserer den rwandiske befolkningen som ukritisk og lydige av natur, og hevder de var mer tilbøyelig til å følge ordre fra autoriteter – til og med ordre om å drepe sine naboer.¹⁵⁹ Lydighetsfaktoren blir knyttet til en tradisjon av sterk statlig kontroll, og en hierarkisk samfunnsstruktur som hadde karakterisert landet i lang tid.¹⁶⁰ Kritikere av en slik forklaringsfaktor, blant andre Peter Uvin, hevder at rwandere ikke

---

¹⁵⁷ Blant annet øverstkommanderende i det militære maktapparatet Colonel Théoneste Bagosora, forsvarsminister Augustin Bizimana, generalsekretær for det styrende partiet MRND(D) Joseph Nzirorera, og direktøren for det nasjonale bankvesenet Pascal Musabe. Prunier 1997: 239-242. Njålsson skriver at hele 12 tidligere ministre er tiltalte i det internasjonale straffetribunalet, blant andre statsminister Kambanda, utenriksminister Jean-Bosco Barayagwiza, helseminister Casimir Bizimungu og utdanningsminister Eliezer Niyitegeka. Njålsson 2009: 279.

¹⁵⁸ Hintjens 1999: 262; Power 2001: 8; Prunier 1997: 230-231, 249; Des Forges 1999: 190.

¹⁵⁹ Uvin 2001: 84.

¹⁶⁰ Prunier 1997: 3; Hintjens 1999: 270.

kunne karakteriseres som særskilt lydige, og at de visste å motsette seg eller omgå ordre.¹⁶¹ Samtidig vektlegger Des Forges mangfoldet blant den rwandiske befolkningen. Mens titusener drevet av frykt, hat og et håp om profitt raskt lot seg rekruttere, deltok hundre tusener motvillig i frykt for sitt eget liv.¹⁶² Mange nektet også å ta del i massakrene. Regimets skremselspropaganda utgjør i denne sammenheng en sentral forklaring. For å samle en hutubefolkning preget av politisk splittelse til kamp mot en felles fiende, skapte og spilte den styrende eliten på frykt. Makteliten spredte konspirasjonsteorier om at tutsiene skulle ta tilbake makten og gjeninnføre et føydalt samfunn med hutuene som undersåtter.¹⁶³ RPFs invasjoner, samt drapet på den burundiske presidenten,¹⁶⁴ ble brukt som eksempler til å underbygge konspirasjonsteoriene og beskrivelsen av tutsier som hensynsløse og farlige.¹⁶⁵ Hutuekstremistene beskyldte faktisk tutsiene for å planlegge folkemord, og legitimerte dermed dannelsen av et såkalt selvforsvarsprogram.¹⁶⁶ Å manipulere hutubefolkningen til å tro at de måtte drepe for selv å overleve, var viktig for å oppnå den avgjørende, brede oppslutningen.

Ekstremistenes hat- og skremselspropaganda ble i stor utstrekning spredt over radioen, som var et avgjørende instrument i rekrutteringskampanjen.¹⁶⁷ I et samfunn med høy grad av analfabetisme og få fjernsynsapparat, lot mange seg manipulere av radiosendingene fra hutuekstremistenes stasjon Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTL).¹⁶⁸ Hutuekstremistene spilte både på frykt og fattigdom for å mobilisere hutubefolkningen. Eliten ga løfter om overtakelse av tutsienes land, hus og kyr, samt bedre jobber.¹⁶⁹ Etter President

---

¹⁶¹ Uvin hevder at "If they chose to follow orders to kill – deeply dramatic orders – and not others, it needs more explanation than their supposedly obedient nature"; Uvin 2001: 84.

¹⁶² Des Forges 1999: 2, 11.

¹⁶³ Hintjens 1999: 263.

¹⁶⁴ Burundis første folkevalgte hutupresident, Melchior Ndadaye, ble drept i oktober 1993 – kun fire måneder etter han kom til makten, Hintjens 1999: 277. Drapet førte til voldelige opprør, og rundt 300 000 hutuer flyktet til nabolandene, blant annet Rwanda. Prunier 1997: 199. Burundiske hutuflyktninger var i følge Njålsson sterkt representert blant overgriperne under folkemordet, Njålsson 2009:124, 125.

¹⁶⁵ Mobiliseringen mot tutsier ble forsterket av beskyldninger om angrep som i virkeligheten aldri fant sted, såkalte "fake attacks" ment til å skape større frykt og dermed økt tilslutning blant hutubefolkningen. Prunier 1997: 170.

¹⁶⁶ Min oversettelse av "Civilian self-defence program", Des Forges 1999: 5, 9, 278-279.

¹⁶⁷ Foruten radioen var avisen *Kangura* et sentralt redskap for å spre hutupropagandaen. Avisen kalte blant annet Arusha-avtalen for et "tutsi plot", og oppfordret til drap på tutsibefolkningen. Melvern 2009: 84.

¹⁶⁸ Des Forges 1999: 67; Hintjens 1999: 266. I forkant av folkemordet delte den politiske eliten ut gratis radioer til befolkningen for å kunne nå ut til flest mulig.

¹⁶⁹ Des Forges 1999: 6, 11; Prunier 1997: 4, 142.

Habyarimanas død ble befolkningen direkte oppfordret til å hevne drapet ved å drepe tutsier: ”Wipe them all out”¹⁷⁰ lød det over radioen, ”The graves are not yet quite full (...)”¹⁷¹

Gjennomføringen av folkemordet har også blitt knyttet til internasjonal passivitet og/eller medvirkning. Forskning på feltet splittes etter hvorvidt det internasjonale samfunnet kan holdes ansvarlig og i hvilken grad internasjonal intervensjon kunne begrenset eller hindret folkemordet. Sentrale deler av litteraturen brukt i dette prosjektet retter sterk kritikk mot internasjonal passivitet, og hevder fraværende handlingsvilje muliggjorde gjennomføringen av folkemordet. Blant andre Des Forges, Prunier, Hintjens og Power hevder stormaktene og FN valgte å holde seg passiv til tross for rapporter om omfattende massakre og planlagt folkemord, og påpeker at FN trakk ut sin fredsbevarende styrke fra Kigali.¹⁷² Dette valget hadde en skjebnesvanger symbolsk effekt i følge Prunier – det var et budskap om at det internasjonale samfunnet ikke brydde seg, og at massakrene kunne fortsette uten konsekvenser.¹⁷³ Prunier og Hintjens gir også Frankrikes rolle stor tyngde. De understreker at franske myndigheter utleverte våpen til, samt drev med militær opptrening av, hutuekstremistene i forkant av folkemordet, og at landet dermed må holdes delvis ansvarlig.¹⁷⁴

Power og Des Forges hevder det internasjonale samfunnet hadde flere muligheter til å begrense folkemordet. Blant annet gjennom bistandsstopp, handelsblokade, blokkering av radioen, eller en sammenslåing av de fredsbevarende styrkene i Rwanda med franske og belgiske evakueringsstyrker samt amerikanske sikkerhetsstyrker i Burundi.¹⁷⁵ På dette området presenterer Alan Kuperman en motvekt. Han stiller seg kritisk til at de nevnte tiltakene kunne begrenset folkemordet – hovedsakelig grunnet folkemordets hastighet, mangelfull informasjon og etablering av militære tropper som en tidkrevende prosess – og

---

¹⁷⁰ Prunier 1997: 171.

¹⁷¹ Ibid.: 224.

¹⁷² Hintjens 1999: 273; Prunier 1997: 275; Power 2001: 6; Des Forges 1999: 18, 19. En av rapportene som refereres til er den såkalte ”Dallaire-faksen” eller ”Folkemordsfaksen” fra 11. januar 1994. Her opplyste Romeo Dallaire, leder av den fredsbevarende styrken i Rwanda, om at hutuekstremister førte lister over alle tutsier, trente militsgrupper opp til å drepe tusen tutsier på tjue minutter, og at alt tydet på at de forberedte massive massakre av minoritetsgruppen. Power 2001: 6; Des Forges 1999: 18, 19.

¹⁷³ Prunier 1997: 275.

¹⁷⁴ Ibid: 103-107, 113, 165, 278; Hintjens 1999: 273.

¹⁷⁵ Des Forges 1999: 7, 21-25; Power 2001: 2, 13.

argumenterer for at preventive tiltak var det eneste som kunne reddet ofrene for folkemordet.¹⁷⁶

2.5. Rwanda etter folkemordet

Etter å ha tatt over makten i landet og satt en stopper for folkemordet, sto det nye regimet ovenfor enorme utfordringer. Hele landet var blitt berørt av folkemordet – de fleste overlevende hadde vært vitne til, eller selv opplevd volden.¹⁷⁷ Samtidig lå landets økonomi i ruiner, og det var en betydelig mangel på utdannet personell. Den politiske og intellektuelle eliten hadde i stor grad blitt utryddet under folkemordet.¹⁷⁸ Den største utfordringen var likevel den sosiale – å skape forsoning mellom landets folkegrupper. Forsoning stod sentralt i den nye regjeringens politikk. Dette viste seg imidlertid i liten grad i den politiske og administrative strukturen.¹⁷⁹ Landets nye president, Pasteur Bizimungu, var hutu, men i følge Prunier var det visepresident Paul Kagame som satt med den reelle makten. Prunier hevder at RPF simpelthen installerte et nytt tutsistyre.¹⁸⁰ Selv om det nye regimet var dominert av RPF og tutsier utgjorde flertallet i ledende stillinger, tyder mye på at de ikke ønsket å opprettholde et skille mellom hutu, tutsi og twa. Samlingsregjeringens kanskje viktigste budskap var at Rwanda var én nasjon og bestod av ett folk – rwandere.¹⁸¹ Likevel var kollektive beskyldninger mot hutuer utbredt.¹⁸²

---

¹⁷⁶ Kuperman 2002: 25-32, VII, VIII, 93-97. Kuperman hevder blokkering av hatradioen ville ikke oppnådd betydelige resultater ettersom radiosignalene, ifølge ham, ikke var avgjørende for rekrutteringen. Det var først og fremst trusler som i følge Kuperman mobiliserte folkemengdene. Heller ikke en sammenslåing av tilgjengelige styrker kunne begrenset folkemordet, hevder han. Belgiske og franske myndigheter sympatiserte med motstridene parter i borgerkrigen, og en samlet intervensjon ville krevd en fullstendig snuoperasjon i fransk utenrikspolitikk. Om de likevel hadde samlet troppene, ville de vært i undertall, dårlig utstyrt og i ukjent terreng, mener Kuperman.

¹⁷⁷ Njálsson viser til en undersøkelse utført av UNICEF våren 1995. 99,9 prosent av de spurte svarte de hadde vært vitne til vold og 90,6 prosent hadde trodd de kom til å dø under folkemordet. Njálsson 2009: 286.

¹⁷⁸ Blant annet var det svært få jurister og dommere igjen i landet, og da de nasjonale domstolene skulle opprettes ble det gitt seks ukers innføring i lov og elementær juridisk kunnskap til de nyutnevnte dommerne. Njálsson 2009: 295.

¹⁷⁹ Prunier viser til at 80 prosent av lokale borgermestere, 95 prosent av akademikerne ansatt ved nasjonale universiteter, 80 prosent av studentene og 90 prosent av de nye dommerne var tutsier. Prunier 1997: 369.

¹⁸⁰ Prunier 1997: 367. Etter deler av regjeringen konfronterte Kagame med både økende vold og tutsifisering av den politiske eliten, mistet de jobben. Prunier 2009: 46.

¹⁸¹ Njálsson 2009: 308. Etter folkemordet blir ikke etnisitetsbergepet brukt i offisielle dokument, Havugimana 2009: 19.

¹⁸² Prunier 2009: 44, 45.

I arbeidet med gjenoppbygging og forsoning var et rettsoppgjør for å straffe de ansvarlige for folkemordet et viktig ledd. 8. november 1994 vedtok Sikkerhetsrådet å opprette et internasjonalt straffetribunal for Rwanda (ICTR).¹⁸³ Det internasjonale rettsoppgjøret begrenset seg til bakmennene og eliten ansvarlige for folkemordet, mens de nasjonale domstolene skulle ta seg av de øvrige medskyldige.¹⁸⁴ Både på nasjonalt og internasjonalt plan hadde rettsoppgjørene store startproblemer. Det nye regimet kom raskt i gang med arrestasjonene, men verken fengslene eller domstolene hadde kapasitet til å holde følge. Dette medførte overfylte fengsler, hvor mange ble sittende lenge uten tiltale.¹⁸⁵ For det internasjonale rettsoppgjøret skulle det ta nærmere fire år før den første dommen falt. 2. september 1998 ble en tidligere borgermester dømt for deltakelse i folkemord.¹⁸⁶ Kort tid etter ble Jean Kambanda, statsminister i Rwanda under folkemordet, dømt til fengsel på livstid for direkte medvirkning i folkemord.¹⁸⁷ Kambanda erkjente straffeskyld, og dommen var viktig både for tribunalets omdømme og den rwandiske befolkningen.¹⁸⁸

Folkemordet fikk imidlertid konsekvenser langt utover ICTR's og de nasjonale domstolenes rekkevidde. Rundt 350 000 befant seg i leirer for internt fordrevne, hovedsakelig innenfor de tidligere franske sikre sonene¹⁸⁹, mens nærmere to millioner hadde flyktet over grensen til nabolandene.¹⁹⁰ I løpet av bare fem dager, fra 14. til 18. juli, hadde 850 000 hutuer krysset grensen til Zaire etter at RPF hadde seiret over de siste gjenværende regjeringstroppene og tatt kontroll over hele landet. Regjeringssoldater fra det falne regimet videreførte den gamle maktstrukturen til flyktingleirene, kontrollerte de øvrige flyktingene og spredte propaganda

---

¹⁸³ Det internasjonale straffetribunalet for Rwanda, About the tribunal: <http://www.ictor.org> Besøkt 16. april 2010. Njålsson 2009: 266, 267.

¹⁸⁴ Njålsson 2009: 289-292. 30. august 1996 ble Folkemordskonvensjonen inkorporert i Rwandas nasjonale lovverk og en nasjonal folkemordslov ble vedtatt. Njålsson 2009: 291.

¹⁸⁵ Ibid.: 268.

¹⁸⁶ Jean-Paul Akayesu, tidligere borgermester i kommunen Taba i 1994. <http://www.ictor.org>. Se "cases". Besøkt 17. april 2010. Dette var første gang FNs Folkemordskonvensjon ble brukt i en konkret domfellelse, Njålsson 2009: 272.

¹⁸⁷ <http://www.ictor.org>, Se "cases". Besøkt 17. april 2010; Njålsson 2009: 276.

¹⁸⁸ For mer informasjon om rettsoppgjøret, og rwandisk misnøye med dette, se Njålsson 2009.

¹⁸⁹ Under operasjon turkis opprettet franske soldater såkalte Safe Humanitarian Zones (SHZ). RPF kritiserte de sikre sonene for å være en buffer for det flyktende folkemordsregimet. Prunier 1997: 295, 296.

¹⁹⁰ I forskningsprosjektet *International Response to Conflict and Genocide – Lessons from the Rwanda Experience*, gir Sellstrøm og Wohlgemuth ved Nordiska Afrikainstitutet (<http://www.nai.uu.se/about/>) en oversikt over flyktingstrømmene. De første flyktingene som forlot Rwanda flyktet til Burundi, hvor rundt 270 000 var ankommet mot slutten av april, og til Tanzania hvor 580 000 rwandere flyktet i løpet av april og mai. Det største antallet flyktinger, rundt 1,2 millioner, krysset imidlertid grensen til Zaire i juli måned. Sellstrøm og Wohlgemuth 1996, Study 1: 55. Prunier hevder antallet rwandiske flyktinger til Zaire var så høyt som 1,5 millioner, og presiserer at rundt 850 000 befant seg i fem enorme leirer i Nord-Kivu, mens anslagsvis 650 000 flyktinger var fordelt på 30 mindre leirer sør for Kivu-innsjøen. Prunier 2009: 25.

om hevnaksjoner fra RPF over radioen.¹⁹¹ Flyktningleirene ble i økende grad militarisert av tidligere regjeringssoldater og milits, og utgjorde en trussel for det nye regimet. Jakten på ansvarlige og medskyldige i folkemordet førte til nedleggelse av leirene for internt fordrevne og tvungen repatriering av flyktninger.¹⁹² Samtidig hadde tropper av tidligere regjeringssoldater gjort en rekke angrep over grensen fra Zaire. Den økende militariseringen av flyktningleirene på grensen mellom de to landene førte til at rwandiske militære styrker i september 1996 gikk til angrep på Zaire.¹⁹³ Angrepet virket i følge Prunier som en katalysator for det som utviklet seg til en kontinental krig. Krigen representerte en ny fase i folkemordets ringvirkninger.¹⁹⁴

2.6. Oppsummering

Koloniseringen av Rwanda fikk alvorlige og langsiktige konsekvenser for landets befolkning. Polariseringen av samfunnet skapte et rigid skille mellom hutuer og tutsier, som tidligere hadde vært flytende vertikale kategorier. I tråd med den vitenskaplige rasismen, delte kolonimaktene befolkningen inn etter raseterminologi. Twabefolkningen ble plassert nederst på rangstigen, hutuer i midten og tutsier øverst. Kjennskap til det historiske forholdet mellom hutu og tutsi er viktig for å kunne forstå gjennomføringen av folkemordet, hvor den hutuekstreme eliten blant annet brukte kolonimaktens opprinnelsesmyter som redskap for å mobilisere befolkningen til å drepe og fordrive tutsier. Hutu- og tutsidimensjonen var imidlertid ikke den eneste konfliktlinjen under folkemordet – politisk moderate hutuer var blant de første ofrene. Den politiske elitens kamp for å beholde makten tillegges en avgjørende rolle i forskningslitteraturen.

Folkemordet fikk konsekvenser utover landets grenser. Rundt to millioner hutuflyktninger flyktet fra landet under RPFs maktovertakelse, de fleste til Zaire. Det enorme antall flyktninger skapte problemer og uroligheter i nabolandene, og et problematisk forhold mellom Rwanda og Zaire. Det rwandiske samfunnet stod samtidig overfor store utfordringer med å

---

¹⁹¹ Propagandaen ansees som en sentral forklaring på det enorme antallet hutuflyktninger og på hvorfor så mange fryktet å vende hjem tross den nye regjeringens løfter om forsoning. Prunier 1997: 314-316.

¹⁹² Prunier 2009: 37-41.

¹⁹³ Ibid.: 67, 73. Prunier hevder også angrepet var del av en større trans-afrikansk plan om å styrte Mobutus regime i Zaire.

¹⁹⁴ For en detaljert gjennomgang av de regionale ringvirkningene etter folkemordet, se Pruniers *From Genocide to Continental War – The 'Congolese' Conflict and the Crisis of Contemporary Africa* (2009).

gjenoppbygge landet og skape forsoning blant befolkningen. FN hadde holdt seg passiv under folkemordet, men opprettet i etterkant et internasjonalt straffetribunal for å straffe de ansvarlige. Flyktningsituasjonen fikk også stor oppmerksomhet internasjonalt, og vekket et engasjement som i stor grad hadde vært fraværende under folkemordet.

Fra "stammekrig" til folkemord

3.1. Innledning

Internasjonal pressedekning av folkemordet i Rwanda er blitt kritisert for å fremstille folkemordet som en primitiv stammekrig, anarki og kaos – en beskrivelse fjernt fra det politisk planlagte og systematisk gjennomførte folkemordet senere forskningslitteratur forteller om. Dette kapittelet vil analysere norske avisers fremstillinger av folkemordet, nettopp ut fra hvilken vinkling og begrepsbruk som karakteriserte journalistenes beskrivelser av og forklaringer på folkemordet. Hvordan fremstille de utvalgte avisene folkemordet som fenomen? Hvordan ble rwandisk kultur og befolkning beskrevet i fremstillingene? Og hva kan forklare at avisene fremstilte folkemordet slik de gjorde?

For å besvare prosjektets overordnede problemstilling, vil jeg først gripe fatt i fremstillinger av folkemordet som en tilsynelatende irrasjonell handling i en "primitiv" kultur. Her vil beskrivelser av folkemordet som "kaotisk konflikt", "bestialsk blodbad" og "stammekrig" stå sentralt. Avisene fremstilte også folkemordet som en kamp mellom hutuer og tutsier, med beskrivelser som "etnisk konflikt" og borgerkrig. Men hvor dekkende var det? Etter hvert som folkemordet utviklet seg, begynte journalistene å fremstille det som et politisk planlagt folkemord, gjennomført med en stor grad av systematikk. Hva var bakgrunnen for at avisene nå tok i bruk folkemordsbetegnelsen? Hvor bevisst var denne overgangen, og markerte den et varig skifte i fremstillingene? Fremstillinger av folkemordet som en rasjonell, politisk motivert handling står i sterk kontrast til beskrivelsene av primitiv stammekrig eller etnisk oppgjør. Kapitlet vil befinne seg nettopp i dette spenningsforholdet og analysere glidningene mellom de to fremstillingene. Avslutningsvis følger en diskusjon rundt de ulike framstillingene, og hvilke forståelsesrammer de representerte.

3.2. Folkemordet som "irrasjonell konflikt" i et "primitivt samfunn"

De første fremstillingene av folkemordet i Rwanda i norsk presse, beskrev det som et kaotisk og ukontrollerbart "blodbad", som anarki, og "stammekrig". Begrepsbruken bidro til å danne

et bilde av folkemordet som en irrasjonell konflikt og det rwandiske samfunnet som primitivt, begge trekk som kan knyttes til den koloniale forståelsesrammen forklart i kapittel 1. Folkemordet ble blant annet beskrevet som en ”voldsorgie” og ”bestialsk massakre”, hvor ”hevntørstige soldater” så ut til å ”nyte å drepe sivile”.¹⁹⁵

3.2.1. Fremstillinger av kaotisk ”stammekrig”

Nyheten om nedskytingen av president Habyarimanas fly 6. april, som i praksis var starten på folkemordet, nådde mange norske avislesere allerede morgenen etter. ”Fly skutt ned – to presidenter drept i natt”, ”Presidenter fryktes drept” og ”Presidenter drept i flystyrt” var overskriftene i henholdsvis *Dagbladet*, *VGs* og *Aftenpostens* artikler.¹⁹⁶ *Klassekampens* lesere fikk nyhetene om presidentenes død én dag senere, i artikkelen ”Uro i Rwanda etter flystyrt”.¹⁹⁷ I følge avisene, og deres FN-kilder, var nedskytingen et attentat og ingen ulykke. Artiklene som fulgte viste til likvidering av flere sentrale politikere. Likevel skulle beskrivelser av ”kaos” prege pressebildet i tiden umiddelbart etter nedskytingen.

VG opplyste 8. april om at 11 belgiske FN-soldater, samt Rwandas statsminister Agathe Uwilingiyimana var drept i Kigali. Utenriksjournalist Frode Holst skrev at landets presidentgarde stod bak, men hevdet samtidig at ofrene hadde blitt drept i ”vilt raseri” i ”det blodige og kaotiske Rwanda”.¹⁹⁸ Lignende begrepsbruk preget avisens artikkel 12. april, da journalisten Geir Terje Ruud beskrev landet som ”det nærmest anarkiske Rwanda”.¹⁹⁹ Også *Aftenposten* fremstilte situasjonen som kaotisk. Følgende overskrift møtte avisens lesere etter drapet på FN-soldatene: ”Minst ti FN-soldater drept: Kaos hersker i Rwanda”.²⁰⁰ Mens overskriften gir inntrykk av at soldatene ble drept i et kaos, vises det imidlertid også her til at de, i følge FNs talsmann i Kigali, ble regelrett henrettet av presidentens livvakter. Samtidig skrev avisen at statsministeren og arbeids- og sosialminister Landouald Ndasingwa var drept,

---

¹⁹⁵ ”Hæren ser ut til å nyte å drepe sivile”, ble det hevdet i *Klassekampen* og *Aftenposten* 18. april: ”Drapene fortsetter i Rwanda”, *Klassekampen* 18. april 1994: 5; ”Borgerkrigen i Rwanda stadig mer blodig”, *Aftenposten* 18. april 1994: 9. Begge fra NTB/Reuter.

¹⁹⁶ ”Fly skutt ned – to afrikanske presidenter drept i natt” Jarle R. Martinsen, *Dagbladet* 7. april 1994: 22; ”Presidenter fryktes drept” NTB/AFP, *VG* 7. april 1994: 5; ”Presidenter drept i flystyrt”, NTB/AP, *Aftenposten* 7. april 1994: 8.

¹⁹⁷ ”Uro i Rwanda etter flystyrt” NTB, *Klassekampen* 8. april 1994: 6.

¹⁹⁸ ”Henrettet 11 FN-sodater”, *VG* 8. april 1994: 18. Holst rapporterte fra New York, men ga ingen opplysninger om informasjonen var videreføringer fra amerikanske pressebyråer.

¹⁹⁹ ”Venter på livstegn”, *VG* 12. april 1994: 15.

²⁰⁰ ”Minst ti FN-soldater drept: kaos hersker i Rwanda”, NTB/Reuter/AFP, *Aftenposten* 8. april 1994: 20.

også de trolig av presidentens sikkerhetsstyrke, mens flere statsråder hadde gått i dekning. I begge avisene kom det altså tydelig frem at sentrale politikere var blant de første ofrene, mens presidentgarden trolig var skyldig i flere av drapene. Drapene ble også beskrevet som henrettelser, noe som indikerer at dette var handlinger utført med overlegg. Likevel ga fremstillingene et bilde av ville og ukontrollerbare tilstander, og *Aftenpostens* artikkel avsluttes med å referere til en vestlig diplomats tolkning: ”Nå kan alt skje”.²⁰¹ Mens divergensen mellom overskrift og brødtekst kan skyldes at det ofte er desken og ikke journalistene som til sist avgjør tittel og ingress,²⁰² viser det like fullt at forestillinger av kaos sirkulerte i pressen.

I likhet med *VG* og *Aftenposten* beskrev *Klassekampen* situasjonen som anarkisk, samtidig som skyldspørsmålet også her knyttes til presidentgarden: ”Presidentens vaktstyrke har fått skylden for anarkiske tilstander i Kigali”.²⁰³ På den ene siden kan uttalelsen virke selvmotsigende, ettersom anarkibegrepet karakteriserer en situasjon preget av lovløshet hvor myndighetene ikke eksisterer eller ikke har nødvendig kontroll, samtidig som det hevdes at nettopp presidentens sikkerhetsstyrker var ansvarlige.²⁰⁴ Beskrivelsen kan imidlertid også forstås som at presidentgarden bevisst hadde regissert en kaotisk tilstand i landet for lettere å kunne mobilisere til drap og gjennomføre folkemordet. Det var likevel lite ved situasjonen og diskursen rundt den som nødvendigvis skulle drive pressens framstilling i retning av et ensidig fokus på det anarkiske og kaotiske.

På den ene siden kan beskrivelser av folkemordet som kaotisk forklares med at journalistene som rapporterte fra Rwanda oppfattet situasjonen nettopp som kaotisk og uoversiktlig. De få journalistene som var igjen i landet befant seg midt i en spent og farlig situasjon. Da hutuekstremistene drepte 11 belgiske FN-soldater og etterlyste journalister de mente kunne true deres posisjon og gjennomføringen av folkemordet, viste de at utenlandsk statsborgerskap ikke var en garanti for sikkerhet.²⁰⁵ Ingen av artiklene beskrevet over var imidlertid reportasjer fra Rwanda, men bar likevel preg av reduksjonistiske fremstillinger. En

---

²⁰¹ ”Minst ti FN-soldater drept: kaos hersker i Rwanda”, NTB/Reuter/AFP, *Aftenposten* 8. april 1994: 20.

²⁰² Hågvar 2007: 191.

²⁰³ ”Drapene fortsetter i Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 18. april 1994: 5.

²⁰⁴ Kunnskapsforlagets fremmedordbok 1993: 19, *anarki*.

²⁰⁵ Militsen var ute etter to journalister som dekte folkemordet for Radio France International (RFI), Monique Mass og Jean Hélène, samt Mark Doyle for BBC. Chaon i Thompson 2007: 161; Hilsum i Thompson 2007: 172.

mulig forklaring er intertekstualitet. Deler av informasjonen var videreføringer fra større nyhetsbyråer, som igjen kan ha fått informasjonen fra kilder som befant seg i landet. Journalister leser tekster skrevet av andre, og bruker ofte hverandre som kilder, noe som fører til at begreper, tolkninger og fremstillinger ofte spres på tvers av pressebyråer og landegrenser. De reduksjonistiske fremstillingene behøver imidlertid ikke stamme fra internasjonal presse. Kanskje utgjorde historiske forestillinger om ”afrikansk primitivitet” en sentral del av de norske journalistenes forståelseshorisont og fortolkningsrammer, og påvirket fremstillingene i en bestemt retning?

Sammen med fremstillinger av uregjerlig kaos, stod stammebegrepet sentralt i den norske pressens bilder av folkemordet. Samtlige av de utvalgte avisene beskrev folkemordet som et oppgjør mellom stammer. Som drøftet i forrige kapittel, hersker det en felles forståelse i forskningslitteraturen om at hutuer og tutsier ikke kan defineres som stammer. Journalistenes fremstillinger kan imidlertid ikke måles direkte opp mot senere forskningslitteratur. Det er likevel påfallende at betegnelsen viste seg som en så gjennomgående karakteristikk i fremstillingene. Kan den ukritiske formidlingen forklares med at kategorien passet bedre inn i vestlige stereotypiske bilder av afrikanske samfunn som primitive? Begrepet *stamme* har blant annet vært vanlig i beskrivelser av samfunn som ikke er organisert av en stat, eller om grupper som historisk sett ligger forut for den moderne sivilisasjonen.²⁰⁶

Aftenposten formidlet et bilde av ”stammekrig” mellom hutuer og tutsier allerede før folkemordet begynte. I to artikler beskrev journalist Ole Martin Bjørklid²⁰⁷ situasjonen til norske Benedicte Giæver. Hun ledet Norges Røde Kors’ aidsprosjekt i Rwanda, men ble evakuert etter å ha blitt angrepet i bil på vei gjennom Kigali. Begge artiklene ga en kort historisk innføring, hvor det hevdes at landet var herjet av en blodig strid mellom ”stammene” hutu og tutsi.²⁰⁸ Mens Giæver fremstår som en sentral kilde i artiklene, refereres det ikke til henne i beskrivelsen av forholdet mellom hutuer og tutsier som en ”stammekonflikt”, noe som

---

²⁰⁶ Njålsson baserer sine forklaringer på stammebegrepet blant annet på Encyclopædia Britannicas definisjon, og skriver at stammetegnelsen brukes om mindre, homogene, gjerne slektsbaserte grupper som preges av en bestemt politisk organisering, som er organisert rundt ett felles overhode og har et tradisjonelt levesett. Njålsson 2009: 40, 343.

²⁰⁷ Som fetter til Giæver, hadde Bjørklid en tilgjengelig og nær kilde til situasjonen i landet. Han skulle, til tross for at han hovedsakelig jobbet for avisens innenriksavdeling, få hovedansvaret for *Aftenpostens* dekning av folkemordet.

²⁰⁸ ”Norsk Røde Korsbil angrepet”, O.M. Bjørklid, *Aftenposten* 26. februar 1994: 2; ”Norsk hjelpearbeider ute av Rwanda”, O. M. Bjørklid, *Aftenposten* 2. mars 1994: 11.

gjør det vanskelig å spore opp hvor journalisten har hentet denne beskrivelsen fra.²⁰⁹ Mangel på kildehenvisninger ble tydelig i flere artikler, spesielt i de korte avsnittene som skulle gi en rask historisk innføring i Rwandas historie.²¹⁰ Kan journalistene ha oppfattet denne informasjonen som allmenne faktaopplysninger? I så fall kan dette vise hvordan stammebegrepet var del av en dominerende, naturliggjort diskurs. Betegnelsen viste seg å være gjennomgående i avisens fremstillinger av folkemordet, både i videreførte artikler og i avisen egne fremstillinger.²¹¹ Blant annet beskrev journalist Per Kristian Haugen²¹² hendelsene i Rwanda som ”Afrikas mest bloddryppende stammekrig”.²¹³

Stammebegrepet sto sentralt også i *Dagbladets* og *Klassekampens* første fremstillinger. 10. april hevdet *Dagbladets* journalist Elisabeth Salvesen at Rwandas Patriotiske Front (RPF) ville angripe Kigali for å komme sine ”stammefrender” til unnsetning.²¹⁴ Neste dag sto det i en notis at ”majoritetsstammen hutuene står mot minoritetsstammen av tutsier”, samtidig som det hevdet at mye av volden virket å være ”fullstendig blind”.²¹⁵ Det gis ingen grundigere beskrivelse av situasjonen, og ingen eksempler på blind eller tilfeldig vold. Mens en forklaring på denne tolkningen kan være at hutuer var blant de første ofrene, er beskrivelser

---

²⁰⁹ Giæver skulle imidlertid vise seg å bli en viktig kilde i den videre dekningen, både grunnet sin kunnskap om Rwanda fra tidligere opphold og fordi hun igjen befant seg i landet da folkemordet ble igangsatt.

²¹⁰ Blant annet i artiklene ”Norsk hjelpearbeider ute av Rwanda”, *Aftenposten* 2. mars 1994: 11; ”Presidenter drept i flystyr”, NTB/AP, *Aftenposten* 7. april 1994: 8; ”Rwandas statsminister drept”, O.M. Bjørklid, *Aftenposten* 8. april 1994: 7.

²¹¹ ”Hevners onde sirkel”, P.K. Haugen, *Aftenposten* 9. april 1994: 7; ”Kampene fortsetter: evakuering i Rwanda”, *Aftenposten* 9. april 1994: 6; ”Borgerkrigen i Rwanda – norsk u-hjelp til 500 barn i fare”, P.A. Johansen, *Aftenposten* 10. april 1994: 4; Forsøk på våpenhvile: tre nordmenn fast i Rwanda”, P. A. Johansen, *Aftenposten* 11. april 1994: 8; ”Flere nordmenn ut av Rwanda”, O. M. Bjørklid, *Aftenposten* 12. april 1994: 6; ”Uklart om nordmann ute av Rwanda”, O.M. Bjørklid, *Aftenposten* 13. april 1994: 6; ”Dramatisk flukt fra Rwanda”, P. A. Johansen, *Aftenposten* 14. april 1994: 2; ”Sannesmoen hjem fra Rwanda i går: fryktet hele tiden for livet”, T.A. Andreassen, *Aftenposten* 15. april 1994: 12; ”100 000 drept i ufattelig blodbad i Rwanda”, NTB/Reuter, *Aftenposten* 20. april 1994: 8. ”Minst 250 000 drept i Rwanda”, N. C. Helle, *Aftenposten* 4. mai 1994: 8; ”FN-soldater vurderes til Rwanda”, *Aftenposten* 13. mai 1994: 5; ”Hjelpeaksjon for Rwanda 17. Mai”, O. M. Bjørklid, *Aftenposten* 14. mai 1994: 5; ”Folkemord”, leder, *Aftenposten* 18. mai 1994: 14; ”FN-soldater til Rwanda: Nye anklager om folkemord”, Reuter, *Aftenposten* 18. mai 1994: 6; ”Katastrofe ved Victoria-sjøen”, *Aftenposten* 24. mai 1994: 2; ”Delegasjon fra Flyktningrådets beredskapsstyrke: reiser til Rwanda-leir i dag”, *Aftenposten* 24. mai 1994: 4; ”En planlagt krig”, Kjersti Løken, *Aftenposten* 25. mai 1994: 13; ”Afrikas dødsmarker”, O.M. Bjørklid, *Aftenposten* 25. mai 1994: 13; ”Opprørerne har erobret viktig by i Rwanda”, *Aftenposten* 14. juni 1994: 6; ”Trussel om intervensjon i Rwanda”, *Aftenposten* 16. juni 1994: 7; ”Hutu danner ny regjering i Rwanda”, *Aftenposten* 8. juli 1994: 5; ”FN venter våpenhvile i Rwanda”, *Aftenposten* 16. juli 1994: 5; ”Flodbølge av fortvilte Rwandere”, *Aftenposten* 18. juli 1994: 3; ”Frykt i Rwandas naboland: Konflikten kan spre seg til Burundi”, *Aftenposten* 28. juli 1994: 1; ”Rwandas leder ber om forsoning”, *Aftenposten* 29. juli 1994: 6; ”Når alle djevler jobber overtid i Rwanda”, Magne Skjæraasen, *Aftenposten* 29. Juli 1994: 7.

²¹² Haugen var utenriksreporter for *Aftenposten* i 1994, med det sørlige Afrika som spesialfelt, <http://www.Aftenposten.no/meninger/kommentatorer/haugen/>. Besøkt 27. april 2010.

²¹³ ”Hevners onde sirkel”, *Aftenposten* 9. april 1994: 7.

²¹⁴ ”Nordmann innestengt med opprørernes fiender”, Elisabeth Salvesen, *Dagbladet* 10. april 1994: 19.

²¹⁵ ”Tusener drept”, NTB/AP, *Dagbladet* 11. april 1994: 15.

av blind vold lite dekkende for de bevisste henrettelsene av politisk opposisjonelle hutuer. Journalist Jan Tystad så det også som en stammekrig i sin beskrivelse av hutu ”stammens” massakrering av tutsier.²¹⁶ Lignende begrepsbruk karakteriserte *Klassekampens* fremstillinger. Avisens første artikkel om folkemordet hevdet Rwanda siden selvstendigheten i 1962 hadde vært herjet av et blodig oppgjør mellom ”stammene”.²¹⁷ Neste dag skrev journalist Carsten Thomassen²¹⁸ at maktstrukturen i Rwanda var preget av landets koloniale fortid, da ”stammemotsetningene” for alvor ble rigide.²¹⁹ Mens stammebetegnelsen preget flere av *Dagbladets* og *Klassekampens* fremstillinger, er den kun å finne i tre av VGs artikler om folkemordet i Rwanda.²²⁰

Fremstillinger av stammekrig står i stil med fremstillingene av uregjerlig kaos. De formidlet begge et bilde av et primitivt og usivilisert samfunn. Forestillinger om det rwandiske samfunnet som primitivt og underutviklet ble også tydeliggjort i pressens fremstillinger av fatalisme og ”afrikansk bestialitet”.

²¹⁶ ”Selv sykehuspasienter myrdes”, Jan Tystad, *Dagbladet* 14. april 1994: 17, 18.

²¹⁷ Uro i Rwanda etter flystyrt”, NTB, *Klassekampen* 8. april 1994: 6.

²¹⁸ Thomassen arbeidet i *Klassekampen* i 1994. For de fleste var han imidlertid kanskje mest kjent for sitt utenriksjournalistiske arbeid for *Dagbladet*, blant annet i forbindelse med Tsunamien i Sørøst-Asia i 2004, eller utenriksminister Jonas Gahr Støres besøk i Afghanistan i januar 2008. Under oppholdet i Afghanistan ble Thomassen skutt og drept under et terrorangrep på hotellet hvor han oppholdt seg.

²¹⁹ ”Belgia vil beskytte sine landsmenn i Rwanda”, NTB, Carsten Thomassen, *Klassekampen* 9. april 1994: 5.

²²⁰ *Dagbladet*: ”Nordmann innestengt med opprørernes fiender”, E. Salvesen, *Dagbladet* 10. april 1994: 19; ”Uforsonlige fronter”, *Dagbladet* 10. april 1994: 19; ”Tusener drept”, NTB/AP, *Dagbladet* 11. april 1994: 15; ”Selv sykehuspasienter myrdes”, J. Tystad, *Dagbladet* 14. april 1994: 18; ”Fra grusom krig til far i Norge”, *Dagbladet* 16. mai 1994: 16; ”60 barn likvidert”, *Dagbladet* 16. juni 1994: 17; ”Skjøt mot franske soldater”, *Dagbladet* 4. juli 1994: 17; ”Vil bruke våpen – Frankrike endrer kurs i Rwanda”, NTB/Reuter/AP, *Dagbladet* 5. juli 1994: 17; ”Helvete på jord”, Øjvind Kyrø, *Dagbladet* 19. juli 1994: 20; ”Krigen kan spre seg”, Anne Marit Sletten, *Dagbladet* 24. juli 1994: 14; ”Afrika etter Rwanda”, V. K. Rachline, *Dagbladet* 2. august 1994: 2; ”Rwanda – en etnisk tragedie”, Jo Helle-Valle, *Dagbladet* 4. August 1994: 34; ”Belafonte tordner mot Clinoton”, *Dagbladet* 15. september 1994: 18; *Klassekampen*: ”Uro i Rwanda etter flystyrt”, NTB, *Klassekampen* 8. april 1994: 6; ”Belgia vil beskytte sine landsmenn i Rwanda”, NTB, Carsten Thomassen, 9. april 1994: 5; ”Drapene fortsetter i Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 18. April 1994: 5; ”FN-styrkene evakueres fra Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 21. april 1994: 6; ”Anklager regjeringen. Amnesty mener myndighetene står bak massakrene i Rwanda”, *Klassekampen* 25. mai 1994: 4; ”FN tror opprørerne vinner”, *Klassekampen* 28. mai 1994: 5; ”Millioner på flukt fra Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 9. juni 1994: 4; ”Erobrer by”, *Klassekampen* 14. juni 1994: 4; ”Nye krigsforberedelser i Rwanda”, *Klassekampen* 13. september 1994: 5; ”Manipulert massakre i Rwanda”, IPS, *Klassekampen* 30. september 1994: 5.

VG: ”Rwanda mafia-offer”, Jan Christensen, VG 5. mai 1994: 2; ”Fransk krig”, NTB/AFP, VG 24. juni 1994: 12; ”Vet ikke om familien lever”, VG 24. juli 1994: 1.

3.2.2. Bilder av bestialitet og håpløshet

Tolkningen av at reduksjonistiske forestillinger var del av journalistenes forståelsehorisont styrkes av beskrivelser av folkemordet som et ”bestialsk blodbad” eller en ”orgie”.²²¹ Orgie er en betegnelse som opprinnelig ble brukt om religiøse handlinger og gudsdyrkelse.²²² I dagligtalen brukes det om ville utskielser, gjerne i tilknytning til sex og rus. Betegnelsen knytter altså assosiasjoner både til uhemmet oppførsel og nytelse. Orgiebegrepet ble gjentatt i flere artikler, med ulike forstavelser. *Klassekampens* redaksjon skrev, i en ellers kritisk leder, at nyanserte perspektiver lett ”druknet i de hensynsløse hevnorgiene”.²²³ Det kommer ikke tydelig frem om redaksjonen her var sarkastisk i ordvalget. Om det er tilfellet, viser det like fullt at dette var et bilde som sirkulerte i pressens fremstillinger av folkemordet. *Dagbladet* brukte også orgiebegrepet i en av sine første beskrivelser av folkemordet, da journalistene Elisabeth Salvesen og Harald C. Hanssen fremstilte det som en ”voldsorgie”.²²⁴ Når begrepet knyttes sammen med vold, kan dette skape et bilde av at voldshandlingene utføres med nytelse. Bildet av gjerningsmenn som nøt å drepe, kom eksplisitt frem i *Klassekampen* 18. april da det stod at ”Hæren ser ut til å nyte å drepe sivile”.²²⁵ Artikkelen er en videreføring fra NTB, noe som kan forklare at *Aftenpostens* brukte nøyaktig samme setning i en artikkel samme dag.²²⁶ Her vises det også til Reuter som kilde, som kan tyde på at begrepsbruken var hentet fra internasjonal mediedekning. To dager senere ga den kongolesiske frilansjournalisten Nkitaboungui Kamanda en lignende beskrivelse i *Klassekampen*: ”Det blir drept, lemlestet og partert med stor begeistring”.²²⁷

Begrepsbruken over tillegger Rwandas befolkning brutale egenskaper de fleste lesere vil ta avstand fra. Dette bildet ble forsterket, og avstanden til den rwandiske kulturen økte ytterligere, da *Dagbladet* i en lederartikkel beskrev Rwanda som ”en del av verden hvor forstand og menneskelighet synes totalt fraværende”.²²⁸ Tilsynelatende kulturelle trekk, som primitivitet og irrasjonalitet, ble brukt for å forklare folkemordet. Folkemordet ble i denne sammenheng gjentatte ganger beskrevet som ”bestialske massakre” av Geir Terje Ruud i *VG*

---

²²¹ Folkemordet ble også i amerikansk presse beskrevet som en volds- eller hevnorgie. Myers et al. 1996: 33.

²²² Kunnskapsforlagets fremmedordbok 1993: 254, *orgie*.

²²³ ”Terror i Kigali”, *Klassekampen* 19. april 1994: 2.

²²⁴ ”Nordmann fanget i blodig krig”, *Dagbladet* 9. april 1994: 19.

²²⁵ ”Drapene fortsetter i Rwanda”, *Klassekampen* 18. april 1994: 5.

²²⁶ ”Borgerkrigen i Rwanda stadig mer blodig”, *Aftenposten* 18. april 1994: 9.

²²⁷ ”Et politisk problem?”, *Klassekampen* 20. april 1994: 3.

²²⁸ ”Helvete på jord”, *Dagbladet* 20. juli 1994:3.

11. juli.²²⁹ Betegnelsen *bestialsk* eller *bestialitet* brukes om dyrisk råhet og umenneskelighet.²³⁰ Begrepsbruken bidro til å skape et bilde av folkemordet som kulturelt betinget, hvor dyrisk råskap tok over for menneskelig fornuft.

Fremstillinger av primitivitet – uregjerlighet og kaos, umenneskelighet og råskap – kan kobles til fatalistiske tolkninger om forutbestemt elendighet. En slik holdning kom til uttrykk i *Dagbladet* 14. april, da Johannes Sannesmoen fra Strømmestiftelsen i et intervju karakteriserte situasjonen i Rwanda som et blodbad det ikke var noe håp om å stanse.²³¹ Han ga en lignende beskrivelse til *Aftenposten* neste dag: ”Det er en alles kamp mot alle”.²³² Geir Terje Ruud ga også en pessimistisk fremstilling da han i *VG* hevdet FN hadde vanskeligheter med å rekruttere soldater til å skape fred i ”et land der alt virker håpløst”.²³³ Vibeke Knoop Rachline beskrev gjentatte ganger Afrika som ”det svarte kontinentet”, i kommentaren ”Afrika etter Rwanda” i *Dagbladet*.²³⁴ En illustrasjon viser kontinentet som et dødninghode med bomber til øyne og nese, og står i stil med journalistens beskrivelser av Afrika som en ”tidsinnstilt bombe” med ”eksplosive” situasjoner.²³⁵

Illustrasjon 3.1. Kilde: Dagbladet 2. august 1994:2.

²²⁹ ”Endeløst folkemord”, *VG* 11. juli 1994: 15.
²³⁰ Kunnskapsforlagets fremmedordbok 1993: 43, *bestialitet*, *bestialsk*.
²³¹ Sannesmoen befant seg i Rwanda i bistandssammenheng da folkemordet brøt ut. ”Lykkelig ute av Rwanda”, *NTB, Dagbladet* 14. april 1994: 18.
²³² ”Sannesmoen hjem fra Rwanda i går: - fryktet hele tiden for livet”, *Aftenposten* 15. april 1994: 12.
²³³ ”Druknet på flukt”, *VG* 5. mai 1994: 22.
²³⁴ ”Afrika etter Rwanda”, *Dagbladet* 2. august 1994:2.
²³⁵ *Ibid.*

Det er nødvendig å påpeke at Rachline ikke hevder at folkemordet var uunngåelig, og at hun innledningsvis skriver at det var planlagt og gjennomtenkt og dermed også kunne ha vært unngått. Begrepsbruken og illustrasjonen gir imidlertid et mer fatalt bilde, som overskygger de historiske aktørenes muligheter til å skape endring. Beskrivelsene kan knyttes opp til en stereotypisk karakteristikk av et ”håpløst Afrika”. Blant andre har Judith Murison drøftet en slik fremstilling i sin avhandling om britiske avisers dekning av folkemordet, ”Fleeing the jungle bloodbath: the method in the madness”.²³⁶ Hun forklarer at denne type fremstillinger bidro til en tolkning av folkemordet i Rwanda som resultat av afrikansk kultur, og noe som bare de selv kunne stoppe. Fremstillingene bidro til å legitimere manglende inngripen fra den vestlige verden, hevder Murison, ettersom de skapte økt distanse mellom rwandisk og vestlig kultur ved å gi et bilde av en situasjon leserne ikke klarte å forholde seg til, fremfor å skape et ønske om å gripe inn.²³⁷ Fremstillingene analysert over bidro ikke bare til at de norske leserne i større grad kunne distansere seg fra rwandisk kultur og befolkning, men også til tolkninger av folkemordet som et internt oppgjør mellom hutuer og tutsier, hvor omverdenen ikke hadde spilt eller kunne spille en aktiv rolle. Begrepsbruken og den fatalistiske tolkningen kan dermed ha bidratt til ansvarsfraskrivelse for det internasjonale samfunnet.²³⁸

Så langt har kapittelet avdekket en begrepsbruk som tydelig kan knyttes til de presenterte grunnbegrepene afrikanisme og fatalisme. Det kan imidlertid innvendes at beskrivelser av råskap var dekkende ettersom folkemordet utvilsomt var brutalt, og at fremstillingene dermed ikke var forankret i stereotyper om det afrikanske. Noen vil kanskje hevde at lignende beskrivelser like gjerne kunne blitt brukt i pressedekningen av europeiske konflikter. Garth Myers’ komparative analyse av amerikanske avisers fremstillinger av folkemordet i Rwanda og krigen i Bosnia, viser imidlertid til det motsatte. Fremstillingene av Rwanda var i følge Myers gjennomgående preget av referanser til stammekrig, kaos og usivilisert konflikt, mens krigen i Bosnia i langt større grad ble assosiert til militærstrategi og sivilisert krigføring.²³⁹ Dette styrker argumentasjonen om at begrepskombinasjonen i de norske fremstillingene vanskelig kan tolkes atskilt fra et kolonialt preget tankemønster.

---

²³⁶ Murison 1996: 14.

²³⁷ Ibid.: 23.

²³⁸ Pressens fremstillinger av det internasjonale samfunnets rolle blir analysert i kapittel fem.

²³⁹ Myers et al. 1996: 21-43.

3.3. Hutu vs. tutsi – folkemordet som en tosidig kamp

Fremstillinger av ”stammekrig” mellom hutuer og tutsier var altså et sentralt trekk i bildet som møtte norske lesere. Beskrivelser av folkemordet som en tosidig kamp mellom de to folkegruppene kom også til syne i fremstillinger av folkemordet som et etnisk oppgjør, en klassekonflikt eller en borgerkrig.

3.3.1. Definisjonsproblemer – Stammekrig, etnisk oppgjør eller klassekonflikt?

Aftenposten og *Klassekampen* beskrev folkemordet som et ”blodig etnisk oppgjør mellom stammene hutu og tutsi” i sine første artikler om folkemordet.²⁴⁰ Pressen brukte betegnelsene *etnisk* og *stamme* om hverandre, ofte uten videre forklaring eller utdyping. Bildet er problematisk ettersom definisjonen av en stamme ikke er lik den av en etnisk gruppe. I likhet med stammebetegnelsen er etnisitetsbegrepet sosialt og kulturelt konstruert. Sistnevnte favner imidlertid bredere, og det viktigste samlende kriteriet er felles opprinnelse eller bakgrunn.²⁴¹ Etnisk tilhørighet kommer til uttrykk blant annet gjennom felles språk, tradisjoner og levesett. Som nevnt er det enighet blant forskere om at hutuer og tutsier ikke kan defineres som stammer. Flere tar også avstand fra en definisjon av de to gruppene som etnisk forskjellige, da de har felles språk, tradisjon og religion. Mens definisjonen av gruppene som etniske i seg selv er diskutabel, blir bildet av folkemordet som en etnisk konflikt desto mer problematisk ettersom hutu- tutsidimensjonen ikke var den eneste konfliktlinjen under folkemordet. For det første var politisk opposisjonelle hutuer blant de første ofrene. Dette kom som nevnt tidlig frem i de norske avisene.²⁴² Samtidig deltok langt fra alle hutuer i folkemordet, det var regjeringshæren og Interahamwe militsen²⁴³ knyttet til regimet som startet folkemordet og

---

²⁴⁰ ”Presidenter drept i flystyrt”, NTB/AP, *Aftenposten* 7. april 1994: 8; ”Uro i Rwanda etter flystyrt”, NTB, *Klassekampen* 8. april 1994: 6.

²⁴¹ Den amerikanske sosiologen John Milton Yinger definerer en etnisk gruppe som ”et segment av et større samfunn, hvis medlemmer blir oppfattet av seg selv og/eller andre å ha felles opprinnelse og, i viktige henseende en felles kultur, og at de i tillegg deltar i felles aktiviteter, hvori den felles kulturen er en avgjørende ingrediens”, Yinger sitert i Njålsson 2009: 342.

²⁴² Blant annet ble det informert om at Rwandas statsminister og landets arbeids- og sosialminister var drept, mens flere statsråder hadde gått i dekning. ”Rwandas statsminister drept”, O. M. Bjørklid, *Aftenposten* 8. april 1994:7.; ”Henrettet 11 FN-soldater”, Frode Holst, *VG* 8. april 1994: 18; ”Nordmenn fanget i blodig krig”, E. Salvesen, *Dagbladet* 9. april 1994: 19; ”Belgia vil beskytte landsmenn i Rwanda”, NTB, C. Thomassen, *Klassekampen* 9. april 1994:5.

²⁴³ En milits består av vernepliktige med kort øvingstid. Interahamwe-militsen og Impuzamugambi-militsen var sentrale aktører under folkemordet, og utviklet seg fra ungdomspartiene til henholdsvis MRND og CDR. Interahamwe oversettes til ”de som arbeider sammen”, Impuzamugambi til ”de med samme/et felles mål”. Des Forges 1999: 4, 56, 227; Prunier 1997: 401.

stod bak majoriteten av drapene.²⁴⁴ Dette kom også tydelig frem i flere av de norske artiklene.²⁴⁵ Likevel var fremstillinger av folkemordet som en etnisk konflikt mellom hutuer og tutsier fremtredende.

Geir Terje Ruud fremstilte folkemordet som et etnisk oppgjør da han 12. april skrev at ”kampene raste (...) mellom de to etniske gruppene hutu og tutsi”.²⁴⁶ Foruten å karakterisere folkemordet som etnisk, presenterte han et bilde av situasjonen som en tosidig kamp mellom hutuer og tutsier da det ikke gis noen beskrivelser av ensidig vold fra den ene gruppen, eller deler av den, mot den andre. *Klassekampen* fremmet en lignende fremstilling 18. april: ”sivile går løs på hverandre i etniske hevnaaksjoner”.²⁴⁷ Også i *Dagbladet* finnes tilsvarende eksempler, som i Arvid Brynes beskrivelse av folkemordet som ”sanseløse etniske myrderier”.²⁴⁸

Fremstillinger av folkemordet som en kamp mellom hutuer og tutsier må sees i sammenheng med (mis)forståelsen av folkemordet som ledd i en flere århundregammel konflikt. Forholdet mellom hutuer og tutsier har til tider vært konfliktfylt og voldelig, og enhver analyse av folkemordet må ta det historiske forholdet mellom de to folkegruppene i betraktning. I årene før folkemordet hersket det imidlertid ingen kamp mellom hutuer og tutsier som to grupper, men stridigheter mellom regjeringspartiene og den politiske opposisjonen, og mellom regjeringshæren og RPF.²⁴⁹ Det er likevel viktig å være bevisst på at de ansvarlige for folkemordet selv fremstilte det som en kamp mellom hutuer og tutsier for å mobilisere hutubefolkningen til å delta, og at de i denne sammenheng videreførte opprinnelsesmytene fra

---

²⁴⁴ Mueller viser i sin forskning til at mer enn 90 prosent av den mannlige befolkningen over 13 år ikke deltok i folkemordet, men beskyttet sine naboer og familiemedlemmer på tross av kategorisk tilhørighet. Mueller 2000: 42, 43, 61-63.

²⁴⁵ ”Rwandas statsminister drept”, O.M. Bjørklid, *Aftenposten* 8. april 1994:7.; ”Henrettet 11 FN-soldater”, Frode Holst, *VG* 8. april 1994:18; ”Nordmenn fanget i blodig krig”, E. Salvesen, *Dagbladet* 9. april 1994: 19; ”Belgia vil beskytte landsmenn i Rwanda”, NTB, C. Thomassen, *Klassekampen* 9. april 1994:5; ”Rwanda mafiaoffer”, Jan Christensen, *VG* 5. mai 1994: 2; ”Rwanda mai 1994”, Martin Adler, *VG* 7. mai 1994: 15-17; ”Tvil som fransk hjelp”, J. Christensen, *VG* 5. juli 1994: 2; ”Nedslaktingen av Rwanda”, Peter Strandberg, *Aftenposten* 9. mai 1994: 13; ”Amnesty-sjefen i Norge”, Ulf Andnæs, *Aftenposten* 28. mai 1994: 2; ”Selv sykehuspasienter myrdes”, J. Tystad, *Dagbladet* 14. april 1994: 17, 18; ”Tomt Rwanda”, Øjvind Kyrø, *Dagbladet* 1. juni 1994: 22; ”Frankrike trente dødsskvadroner”, AP/NTB/Reuter, *Dagbladet* 24. juni 1994: 17; ”Kigali står for fall”, Peter M. Johansen, *Klassekampen* 13. april 1994: 6; ”Drapene fortsetter i Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 18. april 1994: 5; ”FN gjorde bare vondt verre”, Bo Brekke, *Klassekampen* 28. mai 1994: 10.

²⁴⁶ ”Venter på livstegn”, *VG* 12. april 1994: 15.

²⁴⁷ ”Drapene fortsetter i Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 18. april 1994: 5.

²⁴⁸ ”Det fortapte kontinent”, *Dagbladet* 15. april 1994: 2.

²⁴⁹ Njålsson 2009: 253.

kolonitiden, beskrevet i kapittel 2. Ettersom propaganda er ment til å nå ut til befolkningen, er den også en kilde til feilinformasjon for utenlandske journalister og hjelpearbeidere uten nødvendige bakgrunnskunnskaper.

Per Kristian Haugen i *Aftenposten* fremstilte folkemordet nærmest som et ledd i en evig kamp mellom hutuer og tutsier. I artikkel ”Hevnens onde sirkel” 9. april hevdet han at fiendskapet har dype røtter: ”Gjennom historien har hutuer og tutsier slaktet hverandre ned (...) og utfordringen ligger i å hindre at de to stammene enda en gang tyr til masseutryddelse fremfor dialog”.²⁵⁰ I Gunnar Kopperuds reportasje i *Dagbladet* 13. mai, som ellers presenterte en nyansert beskrivelse av planlagte massakre og folkemord, viste rubrikken ”Konflikt i 500 år” til folkemordet som del av en slags evig kamp.²⁵¹ Også *VG* fremstilte folkemordet som en fase i en langvarig konflikt: ”I mer enn 400 år har konflikten mellom hutuer og tutsier rast i Rwanda, så de grusomme scener vi opplever nå, er forferdelige men ikke uventede”.²⁵² Mens det kan argumenteres for at folkemordet ikke burde kommet uventet på omverdenen etter gjentatte advarsler om opptrening av dødsskvadroner, hevder eksemplet over at folkemordet ikke var uventet grunnet århundrer med konflikt mellom hutuer og tutsier. Igjen er bildet preget av en monolittisk kulturforståelse og fatalisme, hvor kulturen og historien tilsynelatende beveger seg i én bestemt retning. Folkemordet fremstilles nærmest som uunngåelig, og den rwandiske befolkningen undervurderes som historiske aktører med muligheter til å påvirke og bestemme den historiske utviklingen.

Et noe mer nyansert bilde kom frem med beskrivelser av folkemordet som en klassekonflikt. I *Klassekampens* første leder vedrørende folkemordet, rettet redaksjonen kritikk mot at det ensidig ble fremstilt som en etnisk konflikt mellom hutuer og tutsier – et bilde som overså folkemordets politiske, sosiale og klassebaserte karakter.²⁵³ Samme dag argumenterte utenriksjournalist Peter M. Johansen for at folkemordet var en strid på tvers av etniske skillelinjer, og at klasseforholdene ofte forsvant i beskrivelser om gjensidige etniske massakre. En viktig konfliktlinje fantes også mellom hutuer, forklarte han, hvor et skille gikk mellom tilhengere av Habyarimanas regime og demokratiske hutudominerte partier i den

---

²⁵⁰ ”Hevnens onde sirkel”, *Aftenposten* 9. april 1994: 7

²⁵¹ ”Stanken fra dødsmarkene”, *Dagbladet* 13. mai 1994: 18,19.

²⁵² ”Rwanda mai 1994”, Martin Adler, *VG* 7. mai 1994: 15-17.

²⁵³ ”Terror i Kigali”, *Klassekampen* 19. april 1994: 2.

politiske opposisjonen.²⁵⁴ Bo Brekke kritiserte, i likhet med sin kollega, framstillinger av etnisk konflikt i Rwandas tilfelle. I følge Brekke var skillet mellom hutuer og tutsier i utgangspunktet klassemessige, hvor tutsiene tidligere ble regnet som landets adel.²⁵⁵ Benedicte Giæver er en sentral kilde i artikkelen. Hun hevder at de ansvarlige for folkemordet bevisst spilte på ”såkalte etniske motsetninger” i sin politiske maktkamp, og at motsetningene først og fremst må forstås som klassemessige da etniske skiller krever ulike språk, ulik historie og religion.²⁵⁶

Fremstillingene av folkemordet nærmest som et naturlig og forventet ledd i Rwandas historie har klare fatalistiske trekk. Likedan kan beskrivelser om stammekrig og etnisk oppgjør knyttes til afkanismens reduksjonistiske framstillinger. Ved å fremstille folkemordet som en klassekonflikt, utfordret journalistene de ellers dominerende beskrivelsene av folkemordet som et oppgjør mellom stammer eller etniske grupper. Fremstillingene utfordret imidlertid ikke automatisk fortolkningen av folkemordet som en tosidig konflikt.

3.3.2. *Folkemordet som borgerkrig*

Ved siden av framstillinger av stammekrig og etnisk oppgjør, preget borgerkrigsbegrepet avisenes bilder av Rwanda fra første stund. Leserene ble gjentatte ganger informert om at de døde var ofre i en borgerkrig. Dette kan delvis forklares med at det simultant med folkemordet foregikk en borgerkrig mellom regjeringsstyrkene Forces Armées Rwandaises (FAR) og RPF, som beskrevet i forrige kapittel. Mens borgerkrigen ikke kan sees isolert fra folkemordet, var det imidlertid ikke den som tok livet av omtrent 800 000 tutsier. I følge forskningslitteratur var det heller ikke en krig mellom hutuer og tutsier som homogene, motstridende grupper. Både i *Aftenposten* og *Klassekampens* første artikler vedrørende folkemordet, kunne en lese om borgerkrigen mellom de to ”stammene”.²⁵⁷ Også *Dagbladet* informerte om en langvarig borgerkrig mellom hutuer og tutsier.²⁵⁸ De fleste artiklene forklarte imidlertid at kamper ble kjempet mellom regjeringsstyrker og RPF. Blant annet beskrev *Aftenpostens* journalist Per Anders Johansen at borgerkrigen i Rwanda raste mellom

---

²⁵⁴ ”Da tutsiene kom fra nord”, *Klassekampen* 19. april 1994: 6.

²⁵⁵ ”FN gjorde bare vondt verre”, *Klassekampen* 28. mai 1994: 10.

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ ”Presidenter drept i flystyr”, NTB/AP, *Aftenposten* 7. april 1994: 8; ”Uro i Rwanda etter flystyr”, NTB, *Klassekampen* 8. april 1994: 6.

²⁵⁸ ”Nordmenn fanget i blodig strid”, E. Salvesen, *Dagbladet* 9. april 1994: 19.

hutuene og tutsiene, som kontrollerte henholdsvis regjeringstroppene og opprørshæren (RPF).²⁵⁹ Mens det her kom frem at de væpnende kampene ble kjempet mellom regjeringshæren og RPF, ble den overordnede konfliktlinjen likevel vist til å være mellom hutuer og tutsier, som ledet hver sine styrker. Johansen ga en lignende fremstilling da han skrev om nordmenn som befant seg i det ”borgerkrigsherjede” Rwanda.²⁶⁰ Igjen ble borgerkrigen tidvis beskrevet som en kamp mellom RPF og regjeringsstyrkene, og tidvis som en krig mellom de såkalte stammene.

Etter hvert som antallet døde økte, ble drapene gjennomgående knyttet opp til borgerkrigen. 20. april sto det i *Aftenposten* at 100 000 hadde blitt drept i ”det borgerkrigsherjede Rwanda”.²⁶¹ Mens drapene senere i artikkelen ble beskrevet som del av en planlagt drapskampanje, noe som vil bli drøftet senere i kapittelet, uttrykte ingressen at de 100 000 var drept i en borgerkrig. Lignende opplysninger ble fremmet i *Dagbladet* og *Klassekampen* neste dag: ”Opp til 100 000 mennesker kan ha blitt drept i borgerkrigen i Rwanda de siste ukene”.²⁶² Menneskerettighetsorganisasjonen Human Rights Watch oppgis som kilde i begge artiklene. 4. mai skrev Nils Christian Helle i *Aftenposten* at antall drepte i ”kampene og massakrene” nå hadde økt til 250 000, mens Ruud hevdet i *VG* at mellom 100 000 og 200 000 hadde mistet livet i ”den grusomme krigen”.²⁶³ Et par dager senere skrev Gunnar Kopperud for *Dagbladet*, at 250-300 000 var drept i løpet av en måneds ”krigsvanvidd”.²⁶⁴

Som eksemplene over viser, fremstilte de norske avisene et Rwanda rammet av en borgerkrig eller krig, som tok livet av flere hundre tusen.²⁶⁵ Peter Strandberg, svensk frilansjournalist på denne tiden, presenterte imidlertid et annet bilde da han i *Aftenposten* beskrev sine erfaringer fra Rwanda:

---

²⁵⁹ ”Borgerkrigen I Rwanda: Norsk u-hjelp til 500 barn I fare”, *Aftenposten* 10. april 1994:4.

²⁶⁰ ”Forsøk på våpenhvile: Tre nordmenn fast I Rwanda”, *Aftenposten* 11. april 1994: 8.

²⁶¹ ”100 000 drept i ufattelig blodbad i Rwanda”, NTB/Reuter, *Aftenposten* 20. april 1994: 8.

²⁶² ”100 000 drept i Rwanda”, Reuter/NTB, *Dagbladet* 21. april 1994: 16; ”FN-styrkene evakueres fra Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 21. april 1994: 6.

²⁶³ ”Minst 250 drept I Rwanda”, *Aftenposten* 4. mai 1994: 8; ”Druknet på flukt”, *VG* 5. mai 1994: 22.

²⁶⁴ ”Likene flyter forbi”, *Dagbladet* 7. mai 1994: 18.

²⁶⁵ Diskusjonen rundt våpenhvile var også tydelig i de utvalgte avisenes fremstillinger, noe som tyder på at borgerkrigen ble oppfattet som den overordnede konfliktlinjen.

I løpet av den uken jeg reiste rundt i Rwanda, så jeg ikke en eneste død soldat, ikke et lik i uniform, bare tusentalls gamle og unge, menn, kvinner og barn som er blitt slaktet ned som dyr.²⁶⁶

Sitatet gir inntrykk av situasjonen i Rwanda som noe annet enn en borgerkrig, ettersom ofrene nærmest utelukkende var sivile, ikke fra regjeringsstyrkene eller RPF. Strandbergs fremstilling utfordret den ellers fremtredende tolkningen av folkemordet som en borgerkrig. Journalister som befant seg i Rwanda har i senere tid fortalt at det i begynnelsen var vanskelig å skille mellom borgerkrigen og folkemordet.²⁶⁷ Likedan forklarer forskningslitteratur at borgerkrigen i starten overskygget de systematiske massakrene av sivile tutsier og opposisjonelle hutuer.²⁶⁸ Dette forklarer imidlertid ikke hvorfor fremstillinger av folkemordet som en borgerkrig eller krig skulle vise seg så seiglivet, noe som vil bli mer inngående drøftet senere i kapittelet.

3.4. Kritiske røster

Analysen over viser at norske avislesere ikke møtte ett enkelt bilde eller én ensidig fremstilling av folkemordet. På samme tid ble det beskrevet som anarkisk og ukontrollerbart kaos, som en ”stammekrig”, en etnisk krig, en klassekonflikt og en borgerkrig mellom hutuer og tutsier. Også mer kritiske røster kom til syne i avisene, som utfordret det dominerende bildet av et kaotisk Rwanda rammet av evig konflikt, og presenterte mer nyanserte fremstillinger av og forklaringer på folkemordet.

Allerede 11. april ble den dominerende forståelsen og framstillingen utfordret i *Aftenposten*. I artikkelen ”Flyktning: - ikke rasestrid”, viser journalisten Svein J. Ottesen til et intervju med tre rwandiske flyktninger i Norge, der de tok et oppgjør med tidligere fremstillinger, og hevdet at oppfattelsen av konflikten som en kamp mellom etniske grupper, raser eller stammer var feilaktig.²⁶⁹ Ottesen refererer til Ngomirakiza Evariste, som hevdet at sosiale og politiske, ikke etniske, motsetninger preget striden i hjemlandet. Videre mente Evariste at forskjellen mellom hutuer og tutsier til daglig var fiktiv, og at det faktum at RPF var dominert

---

²⁶⁶ ”Nedslaktingen av Rwanda”, *Aftenposten* 9. mai 1994: 13.

²⁶⁷ Doyle i Thompson 2007: 145; Chaon i Thompson 2007: 162.

²⁶⁸ Adelman og Suhrke i Malone 2004: 494.

²⁶⁹ ”Flyktning: - ikke rasestrid”, *Aftenposten* 11. april 1994: 8.

av tutsier men hadde hutu til president, viste at stammekrig og etnisk konflikt var lite dekkende beskrivelser.²⁷⁰ Her understreket kilden folkemordets sosiale og politiske karakter, samtidig som han argumenterte for at hutu- og tutsiidentitetene var konstruerte kategorier fremfor ”naturlig” motstridende grupper. Dette er også et av relativt få eksempler på rwandiske stemmer i de norske fremstillingene.

Wera Sæther, forfatter med erfaringer fra Rwanda, forsøkte å gjøre *Dagbladets* bilde av det rwandiske samfunnet og folkemordet mer nyansert. I sin artikkel ”Ikke glem oss!” 28. april, rettet hun et kritisk blikk mot den norske nyhetsdekningen, som hun hevdet ga en feilaktig fremstilling av forholdene og menneskene i Rwanda:

Hva får vi, nyhetsseere og lesere, vite om sammenbruddet i Rwanda? At hvite av alle slag evakueres og at de som er dømt til å bli i landet gjennomfører massakrene med påfallende begjær. (...) De hvite som reddes ut av Rwanda har fornavn, etternavn og nasjonalitet. De som halshugger og halshugges har i høyden et etnisk navn. Hutu. Tutsi.²⁷¹

Fokuset på evakuering av egne borgere i norske presse var altså et av punktene som møtte kritikk i Sæthers artikkel. I likhet med internasjonal dekning av folkemordet, som er blitt kritisert for en overdimensjonert vekt på evakuering av egne statsborgere, fikk nordmenn i Rwanda stor plass i deler av den norske pressens fremstillinger av folkemordet den første tiden.²⁷² Viktigst i Sæthers argumentasjon, er imidlertid kritikken av de svært ulike bildene som ble skapt av rwandere og vestlige. Hun hevder norske journalister skrev om Rwanda uten et minstemål av nærkontakt med befolkningen, og fokuserte nærmest utelukkende på ”de hvite”.²⁷³ Mens de som ble evakuert hadde både navn og nasjonalitet, ble rwandere i følge Sæther beskrevet som et folk som ”alltid har halshugget hverandre” og som dreper ”med påfallende begjær”.²⁷⁴ Bildet bidro til å øke distansen mellom ”oss” og ”dem”, mellom

---

²⁷⁰ ”Flyktning: - ikke rasestrid”, *Aftenposten* 11. april 1994: 8.

²⁷¹ ”Ikke glem oss!”, *Dagbladet* 28. april 1994: 4.

²⁷² ”Norsk Røde Korsbil angrepet”, *Aftenposten* 26. februar 1994: 2; ”Norsk hjelpearbeider er ute av Rwanda”, *Aftenposten* 3. mars 1994:11; Nordmenn fanget i blodig krig”, *Dagbladet* 9. april 1994: 19; ”Nordmann innestengt med opprørernes fiender”, *Dagbladet* 10. april 1994: 19; ”Lykkelig ute av Rwanda”, *Dagbladet* 14. april 1994: 18; ”Norske Benedicte fanget i kaos”, *VG* 9. april 1994: 19; ”Johannes, jeg er redd!”, *VG* 10. april 1994: 8; ”Venter på livstegn”, *VG* 12. april 1994: 15; ”Flyktet fra massakren”, *VG*13. april 1994:23. *Klassekampen* hadde ikke like stort fokus på nordmenn i Rwanda, kun artikkelen ”Norsk hjelpearbeider i sikkerhet i Burundi”, 11. april 1994: 4.

²⁷³ ”Ikke glem oss!”, *Dagbladet* 28. april 1994: 4.

²⁷⁴ Ibid.

nordmenn og rwandere, og til å reproducere eller opprettholde negative bilder av Afrika. Sæther utdypet dette på følgende måte:

Det er ikke sant at de, det rwandiske flertallet, halshugger og alltid har halshugget hverandre [og] det er ikke rwandere som folk som nå dreper med blodskutte øyne. Det er menn som får våpen annet steds fra. Og forlatte unge gutter som ikke har noe annet – og betales for å massakrere.²⁷⁵

Hun argumenterer for at folkemordet var langt mer komplekst enn en kamp mellom hutuer og tutsier, og for at faktorer som fattigdom og utenlandske våpenleveranser må tas i betraktning. Lignende kritikk kom frem i en senere artikkel, ”Rwanda gråter ikke”.²⁷⁶ Her begrunner Sæther hvorfor hun var skeptisk til om hutu- og tutsidimensjonen var så avgjørende som vestlige medier ville ha det til, og hevdet i denne sammenhengen at hutuenes propagandamaskineri må sees som en sentral forklaring, med dens hensikt om å mobilisere fattige analfabeter.²⁷⁷ Igjen vises det til fattigdom som en sentral forklaring på den brede folkelige mottakelsen av hutuekstremistenes propaganda. Folkemordet var ifølge Sæther verken et resultat av såkalte ”naturlige” motsetninger mellom hutuer og tutsier, eller en etnisk krig, da de har samme språk og samme tradisjoner: ”Det er ikke naturnødvendig at de må hate hverandre”.²⁷⁸ For å understreke at skillet mellom hutuer og tutsier ikke var naturlig men konstruert, og som en måte å vektlegge gruppenes felles kultur og tradisjon, beskriver Sæther avslutningsvis folkemordet som et ”brodermord”.²⁷⁹

Tomm Kristiansen, NRKs Afrika-korrespondent på denne tiden, rettet ovenfor *Dagbladet* kritikk mot nordmenns ensidige og forenklete bilde av Afrika. Rwanda var i følge Kristiansen langt fra et symptom på Afrika, og folkemordet der var like typisk for Afrika som Holocaust var for Europa, mente han.²⁸⁰ Bo Brekke i *Klassekampen* kritiserte også pressens bilder av det rwandiske samfunnet, i kommentaren ”Ny-imperialismen” 30. mai. Artikkelen er i hovedsak en krass kritikk til EUs rolle i Rwanda, som vil bli drøftet nærmere i kapittel 5. Den inneholder imidlertid kritiske formuleringer om deler av den vestlige verdens syn på det rwandiske samfunnet. I kampen for det han kaller ”det hvite nords nye verdensorden”, blir

---

²⁷⁵ ”Ikke glem oss!”, *Dagbladet* 28. april 1994: 4.

²⁷⁶ ”Rwanda gråter ikke”, *Dagbladet* 21. juli 1994: 5.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ ”Afrika fullt av håp”, Hans Rossine, *Dagbladet* 24. Oktober 1994: 5.

”svarte horder som meningsløst myrder hverandre i Rwanda” presentert som et nytt argument, hevder Brekke.²⁸¹ Han fortsetter:

Hutuer som i blindt raseri massakrerer tusenvis av tutsier – finnes det noe mer meningsløst? Finnes det noe som mer spiller på våre forestillinger om ville svarte, fortsatt forankret i eldgamle stammemotsetninger fra tida før den hvite mann kristnet kontinentet?²⁸²

Både Kristiansen og Brekke tar her et oppgjør med bildene presentert tidligere i kapittelet, av folkemordet som en irrasjonell ”stammekrig” forankret i eldgammelt hat. I denne sammenheng retter Brekke også kritikk mot bildet av et Afrika uten håp - fremstillinger som han mente holdt oppe fordommer om at Afrika gjorde dette mot seg selv, og holdninger om at den vestlige del av verden verken kunne stilles til ansvar eller pliktet å gripe inn.²⁸³ Brekke hevder altså at begrepsbruken bidro til ansvarsfraskrivelse for det internasjonale samfunnet.

Også i *VG* ble det rettet kritikk mot fremstillinger av folkemordet som etnisk hat og ”stammekrig”. I artikkelen ”Rwanda mafiaoffer”, fremhever journalist Jan Christensen den militære elitens rolle og hevder at det trolig lå ”mafialignende konspirasjon” bak folkemordet.²⁸⁴ Han forklarer at presidentgarden var ”infiltrert av utspekulerte kjeltringer”, som bevisst spilte på gamle motsetningsforhold mellom hutuer og tutsier. Mens Christensen viser til betydningen av elitens maktkamp, svekkes argumentasjonen med beskrivelsen av maktkampen som tegn på at ”stammelojalitet nå [hadde] måttet vike for ren grådighet”.²⁸⁵ Beskrivelsen gir et inntrykk av hutuer og tutsier nettopp som motstridende stammer. Det kan også diskuteres om formuleringer som ”utspekulerte kjeltringer” er passende karakteristikker til mennesker ansvarlig for folkemord.

De kritiske røstene utgjorde en motdiskurs som utfordret de ellers dominerende, reduksjonistiske fremstillingene. Beskrivelser av stammekrig og etnisk oppgjør, og av den rwandiske befolkningen som usivilisert, ble åpent kritisert. Overgangen til å ta i bruk folkemordsbetegnelsen skulle utfordre fremstillinger av folkemordet som en tosidig konflikt.

---

²⁸¹ ”Nyimperialismen”, *Klassekampen* 30. mai 1994: 2.

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ *Ibid.*

²⁸⁴ ”Rwanda mafiaoffer”, *VG* 5. mai 1994: 2.

²⁸⁵ *Ibid.*

3.5. Et annet bilde – fremstillinger av et folkemord

Mens bilder av ukontrollert kaos var fremtredende, viste også pressen til planlagte og systematiske massakre. 20. april ble massakrene for første gang i *Aftenpostens* dekning beskrevet som del av en planlagt drapskampanje.²⁸⁶ Aftenposten formidlet opplysninger fra Reuter og NTB om at FN hadde fått vite om planlegging av massakrene fra menneskerettighetsorganisasjonen Human Rights Watch (HRW) flere uker før attentatet mot presidentene. Ifølge kilden skal hæren ha trent, bevæpnet og organisert unge menn i milits knyttet til presidentens parti, mens forsvarsdepartementet oppfordret til vold mot politiske opponenter og sivile tilhengere av RPF. Hæren og militsen hadde, i følge kilden, satt i gang likvidering av regimets politiske motstandere umiddelbart etter presidentenes død. De samme påstandene ble gjort tilgjengelig for *Klassekampens* lesere dagen etter.²⁸⁷ Igjen kom det tydelig frem at regjeringsstyrker var ansvarlige, og at ofrene ikke utelukkende var sivile tutsier men også politiske motstandere, noe som tydet på politisk konflikt fremfor ”stammekrig” eller borgerkrig mellom hutuer og tutsier. Christensen viste også til HRW som kilde da han i VG 5. mai skrev at garden i flere uker før attentatet på presidentene hadde rekruttert 1700 ungdommer til en milits i presidentens parti.²⁸⁸ Garden slo systematisk til mot alle forsonlige innstilte politikere og menneskerettighetsforkjempere, hevdet han, enten de var tutsier eller hutuer. Bildet av systematiske henrettelser står her i sterk kontrast til fremstillingene om kaos og anarki.

4. mai var første gang folkemordsbegrepet ble tatt i bruk i de utvalgte avisenes fremstillinger. I *Aftenpostens* artikkel ”Boutros-Ghali æret Trygve Lies minne”, refererte utenriksjournalist Kjell Dragnes til FNs generalsekretær Boutros Boutros-Ghali’s uttalelse under en pressekonferanse i Oslo.²⁸⁹ Generalsekretæren oppfordret FNs medlemsland til å ”(...) sende styrker til Rwanda for å stanse *folkemordet*”.²⁹⁰ Tre dager senere var begrepet å finne i VG, i en reportasje av den svenske journalisten Martin Adler, som da hadde tatt seg inn i Rwanda.²⁹¹ Det er ikke Adler selv som karakteriserer hendelsene i landet som et folkemord. Han viser til Hedi Amami, koordinator for den franske legeorganisasjonen Medecin du

---

²⁸⁶ ”100 000 drept i ufattelig blodbad i Rwanda”, NTB/Reuter, *Aftenposten* 20. april 1994: 8.

²⁸⁷ ”FN-styrkene evakueres fra Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 21. april 1994: 6.

²⁸⁸ ”Rwanda mafiaoffer”, VG 5. mai 1994: 2.

²⁸⁹ ”Boutros-Ghali æret Trygve Lies minne”, *Aftenposten* 4. mai 1994: 2.

²⁹⁰ Ibid. Min uthevelse i kursiv.

²⁹¹ ”Rwanda mai 1994”, VG 7. mai 1994: 15-17.

Monde, som hevdet at mens Interahamwe-militsen hadde lister over hvilke tutsier og opposisjonelle hutuer som skulle drepes, ”gikk politikerne ut over radioen og hisset opp til *folkemord*”.²⁹² Det var snakk om et forsøk på systematisk utrydding, en ”endelig løsning”, etter hans mening. De første gangene folkemordsbegrepet ble brukt i norsk presse, var det altså ikke avisenes egne journalister, men deres kilder som tok i bruk betegnelsen. Begrepet ble knyttet opp til hovedkriteriet for folkemordsbetegnelsen forklart i kapittel 1 – intensjonen om å utrydde en gruppe.

I *Dagbladet* var det redaksjonen som først beskrev overgrepene i Rwanda som et folkemord. I lederen ”Når råskapen får herske” 8. mai, rettet den kritikk mot det internasjonale samfunnets reaksjon:

[Vi] opprøres til fortvilelse av det *folkemord* som nå skjer i den afrikanske staten Rwanda. Vi opprøres fordi mer enn en kvart million mennesker er massakrert i løpet av få uker. Vi opprøres fordi det såkalte verdenssamfunnet både synes uten vilje og evne til å gripe inn og stoppe vanviddet.²⁹³

Under en uke senere tok også Gunnar Kopperud i bruk folkemordsbetegnelsen. I en reportasje 13. mai beskrev han grenseelva mellom Rwanda og Tanzania som ”et taust vitne om *folkemordet* i det lille sentralafrikanske landet”.²⁹⁴ Videre hevdet også han at massakrene åpenbart var godt forberedt. Opplæringen av militsen startet i følge journalisten halvannet år i forkant, og det var hæren som satte i gang folkemordet, ved blant annet å tvinge den lokale hutubefolkningen til å drepe sine tutsi-naboer dersom de selv ville beholde livet. Her viser Kopperud til tvang og skremselspropaganda som et sentralt redskap i mobiliseringen av hutubefolkningen – et bilde vidt forskjellig fra tidligere fremstillinger om rwandere som drap med glede.²⁹⁵ Neste dag skrev Kopperud igjen om et folkemord. Denne gangen falt han imidlertid delvis tilbake på den forenklete forestillingen om ”et kaldblodig folkemord fra hutuenes side mot tutsiene”.²⁹⁶ Her forsvinner elementene av tvang beskrevet dagen før, og drapene på politisk opposisjonelle blir beskrevet som mindre betydningsfulle: ”Hæren

---

²⁹² ”Rwanda mai 1994”, *VG* 7. mai 1994: 15-17. Min utheving i kursiv.

²⁹³ ”Når råskapen får herske”, *Dagbladet* 8. mai 1994: 3. Min uthevelse i kursiv.

²⁹⁴ ”Stanken fra dødsmerkene”, *Dagbladet* 13. mai 1994: 18,19. Min uthevelse i kursiv.

²⁹⁵ Lignende informasjon kom frem i *Klassekampen* 30. september, da det ble vist til frykt og tvang som avgjørende elementer for den brede folkelige deltakelsen. ”Manipulert massakre i Rwanda”, *Klassekampen* 30. September 1994: 5.

²⁹⁶ ”Morderleiren”, *Dagbladet* 14. mai 1994: 18.

benyttet samtidig anledningen til å kvitte seg med det som fantes av opposisjon blant hutuene”.²⁹⁷

18. mai sto folkemordsbegrepet igjen sentralt i *Aftenposten*, denne gang i lederartikkelen ”Folkemord”.²⁹⁸ Innledningsvis retter lederskribenten sterk kritikk mot den internasjonale behandlingen av situasjonen: ”En vantro verden og en valen verdensorganisasjon har alt for lenge unnlatt å gjøre folkemordet i Rwanda til en sak nær toppen av den internasjonale dagsorden”.²⁹⁹ Redaksjonen refererer deretter til den norske avdelingen av Amnesty Internationals beskrivelse av volden som politisk planlagt, ikke anarkisk. I følge redaksjonen var de 200 000 drepte ofre for folkemord, ettersom Rwandas regjeringsstyrker ” (...) *systematisk* [tok] livet både av egne opposisjonelle [hutuere] og av folk fra tutsi-stammen”.³⁰⁰ Beskrivelsen av systematiske drap og bruken av folkemordsbegrepet tyder på at journalistenes fremstillinger beveget seg vekk fra begreper som anarki og kaos – bildet var ikke lenger preget av irrasjonell konflikt men av et planlagt og rasjonelt folkemord. Som det fremkommer av sitatet ble hutuer og tutsier imidlertid fortsatt beskrevet som stammer.

I en artikkel videreført fra Reuter samme dag, ”FN-soldater til Rwanda: nye anklagelser om folkemord”, var folkemordsbegrepet igjen å finne i en overskrift i *Aftenposten*.³⁰¹ Denne gangen refereres det imidlertid til beskyldninger rettet mot RPF. I artikkelen siteres Belgias daværende utenriksminister Willy Claes: ”Det virker normalt at FN bør reagere på dette folkemordet. Vi bruker ikke det ordet, men det er det det er”.³⁰² Det kommer ikke tydelig frem hvorvidt folkemordsbegrepet her viser til regjeringsstyrkenes massakrer eller RPFs voldelige fremferd. Uansett vitner det om større vilje til å karakterisere overgrepene i landet som et folkemord, samt om kritikk til FNs nølende bruk av begrepet og mangelfulle respons. Paradoksalt nok rapporteres det i samme artikkel at de nå opp til 500 000 drepte har mistet livet i en borgerkrig, noe som kan tyde på ukritisk videreføring fra ulike kilder.

---

²⁹⁷ ”Morderleiren”, *Dagbladet* 14. mai 1994: 18.

²⁹⁸ ”Folkemord”, *Aftenposten* 18. mai 1994: 14.

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ ”FN-soldater til Rwanda: nye anklagelser om folkemord”, *Aftenposten* 18. mai 1994: 6.

³⁰² Ibid. Sitatet er hentet fra utenriksministerens tale om at FN bør opprette ”sikre soner” for flyktningene.

Klassekampen la ikke vekt på folkemordbegrepet før 6. juni, omtrent en måned etter betegnelsen var synlig i *Dagbladet*, *Aftenposten* og *VG*. Det var redaksjonen som nå lanserte begrepet i en kritisk leder om FNs manglende initiativ ”overfor *folkemordet* som utspill[te] seg”.³⁰³ Redaksjonen la ikke opp til en bredere drøfting av om det var et folkemord som fant sted, noe som tyder på at dette var blitt en akseptert betegnelse. Avisen tok imidlertid opp diskusjonen rundt folkemordsbegrepet 4. august, da den i artikkelen ”Ikke folkemord i Rwanda – hutuekstremistenes drap på 500 000 tutsier var ikke folkemord, mener UD”, åpent kritiserte norske myndigheter for sin manglende bruk av folkemordsbegrepet i Rwandas tilfelle.³⁰⁴ Her forklarer NTBs utenriksreporter Nils-Inge Kruhaug at UD, stikk i strid med hva FNs generalsekretær, FNs menneskerettighetsutsending til Rwanda, FNs høykommissær for flyktninger, Amnesty International samt norske og internasjonale hjelpeorganisasjoner konstaterte, hevdet at drapene på en halv million tutsier ikke var folkemord. Kritikken rettes mot departementets pressetalsmann Arthur Baste Knutsens uttalelse tidligere i uken:

Vi [departementet] har kalt det veldig mye annet, men ikke folkemord. Vi bruker meget nødig betegnelsen folkemord og har vurdert det som lite hensiktsmessig å benytte den i tilfellet Rwanda.³⁰⁵

Knutsen begrunner ikke videre hvorfor UD fant det lite hensiktsmessig å karakterisere overgrepene i Rwanda som folkemord. Kruhaug viser imidlertid til Norges forhold til USA som en mulig årsak, og hevder at flere NTB hadde vært i kontakt med anklaget Norge for å skjule til Washington i saken. Daværende president Bill Clinton hadde i begynnelsen av juni beordret det amerikanske utenriksdepartementet og det nasjonale sikkerhetsrådet til å erstatte folkemordsbegrepet med formuleringen ”folkemordslignende handlinger”.³⁰⁶

Også i *VG* ble det reist kritikk mot Utenriksdepartementets holdninger til folkemordet. I lederartikkelen ”Folkemord”, ble opplysningene beskrevet over presentert til avisens lesere, uten at det imidlertid vises til *Klassekampen* eller NTB som kilde.³⁰⁷ Avisens redaksjon

---

³⁰³ ”FN i Rwanda”, *Klassekampen* 6. juni 1994: 2. Min uthevelse i kursiv.

³⁰⁴ ”Ikke folkemord i Rwanda – hutuekstremistenes drap på 500 000 tutsier var ikke folkemord, mener UD”, *Klassekampen* 4. august 1994: 12.

³⁰⁵ Ibid.

³⁰⁶ Ibid; Power 2001:17.

³⁰⁷ ”Folkemord”, *VG* 5. august 1994: 2.

påpekte, i likhet med Kruhaug, Norges forpliktelser ovenfor folkemordskonvensjonen.³⁰⁸ Motviljen mot å ta i bruk folkemordsbetegnelsen ble i denne sammenheng beskrevet som at Norge ”tilslører sine internasjonale forpliktelser og sin evneløshet med verbal kamouflasje”.³⁰⁹ At de to avisene gikk kraftig ut mot UD, viser økt engasjement og at bevisstheten rundt folkemordsbegrepet var kommet på et annet nivå enn tidligere. Likevel viste redaksjonene liten vilje til kritisk selvrefleksjon. Ikke i noen av de fire avisene så de tilbake på egen redaksjonell linje og drøftet begrepsbruken og hvilke konsekvenser den hadde hatt for lesernes forståelse og holdninger.

Hva kan forklare overgangen til å ta i bruk folkemordsbetegnelsen? De første gangene begrepet ble brukt var det av journalistenes kilder, som knyttet det til kriteriet om intensjonell utryddelse. Overgangen kan slik forklares med at det nå var blitt tydelig at massakrene var planlagte og systematiske og ment for å utrydde tutsibefolkningen. Internasjonale pressebyråer hadde imidlertid beskrevet situasjonen som et folkemord 20. april, to uker før betegnelsen var å finne i norsk presse.³¹⁰ Anne Chaon³¹¹ mener likevel at folkemordsbegrepet ikke ble tydelig i internasjonal mediedekning før 25. mai, da FNs Menneskerettighetskommisjon vedtok en resolusjon som erkjente overgrepene i landet som folkemord.³¹² De norske fremstillingene kan ikke isoleres fra internasjonal mediedekning, da intertekstualitet som nevnt påvirker nyhetsformidlingen. Selv om samtlige av avisene etter hvert fremstilte folkemordet nettopp som et folkemord, skulle de gjentatte ganger falle tilbake på begrepsbruken som preget pressebildet før folkemordsbegrepet ble tatt i bruk.

---

³⁰⁸ ”Ikke folkemord i Rwanda – hutuekstremistenes drap på 500 000 tutsier var ikke folkemord, mener UD”, *Klassekampen* 4. august 1994: 12; ”Folkemord”, *VG* 5. august 1994: 2. Første gang folkemordsbetegnelsen var å finne i UDs arkiv angående Rwanda i 1994, var 22. juni i et brev fra RPF om Frankrikes rolle. Ellers preget formuleringer som ”Rwanda-konflikten”, ”voldshandlingene” og ”blodbadet” dokumentene, henholdsvis i brev fra den norske ambassaden i Dar Es Salaam 25. mai, pressemelding fra UD 3. juni og notat fra Martin Huslid, daværende norsk ambassadør i Burundi, 23. juni. 3. august gikk UD ut med pressemeldingen ”Overgrepene i Rwanda er folkemord”, noe som kan tyde på reaksjoner til Knutsens uttalelse i forkant av oppslagene i *Klassekampen* og *VG*.

³⁰⁹ ”Folkemord”, *VG* 5. august 1994: 2.

³¹⁰ Chaon i Thompson 2007: 163.

³¹¹ Chaon var journalist for nyhetsbyrået Agence France-Presse (AFP), og rapporterte om Rwanda fra Paris.

³¹² Chaon i Thompson 2007: 164.

3.6. Inkonsekvens og tilbakefall

De første fremstillingene av folkemordet beskrev det som et blodbad, en massakre eller en borgerkrig. Beskrivelser av hutuer og tutsier som ulike stammer, og folkemordet som en stammekrig var som vist fremtredende. Dette var forestillinger som hadde fått fotfeste, og fremstillingene viste seg å være seiglivet.

Fremstillinger av folkemordet som en borgerkrig eller krig fortsatte i samtlige aviser. I *VG* kunne en blant annet lese at opp mot en million mennesker var drept i ”den blodige borgerkrigen” og den ”ville borgerkrigen”.³¹³ Også Øjvind Kyrø hevdet i to artikler i *Dagbladet* at mellom 500 000 og en million mennesker hadde mistet livet i ”borgerkrigen”, eller ”denne blodigste av borgerkriger”.³¹⁴ Kopperud skrev at de drepte var ofre for ”kampene” som herjet landet, uten å informere om hvem de drepte var, hvorfor de hadde blitt drept eller hvem som var ansvarlig for massakrene.³¹⁵ Fremstillinger av en tosidig krig kom til syne også i *Klassekampen* og *Aftenposten*. Johansen skrev om ”den etniske konflikten mellom hutuer og tutsier” under ”borgerkrigen” i Rwanda.³¹⁶ Bjørklid avsluttet *Aftenpostens* dekning dette året i stil med tidligere fremstillinger, da han gjennomgående refererte til ”krigen” og ”borgerkrigen”.³¹⁷ Det er nødvendig å påpeke at Bjørklids kilder selv ser ut til å ha referert til en krig og ikke et folkemord, noe som kan forklare journalistens valg av begrep. Bjørklid har forklart at han nok ikke var veldig bevisst egen begrepsbruk eller hvorvidt han refererte til situasjonen i Rwanda som borgerkrig eller folkemord. I etterkant virker han usikker på hvor utbredt bruken av folkemordsbegrepet var på denne tiden, og hvilke kriterier som skulle være på plass for en slik definisjon.³¹⁸ Folkemordsbetegnelsen ble ikke brukt i hans to avsluttende artikler om Rwanda dette året, det nærmeste var formuleringen ”folkedrapene”.³¹⁹

---

³¹³ ”1 million drept”, NTB/Reuter, *VG* 5. juni 1994: 6; ”Massakrene må stanses”, *VG* 16. juli 1994: 26.

³¹⁴ ”Helvete på jord”, *Dagbladet* 19. juli 1994: 20.

³¹⁵ ”Frykter 500 000 drepte i Rwanda”, *Dagbladet* 15. mai 1994: 22.

³¹⁶ ”Rwandas ustabile naboer”, *Klassekampen* 19. august 1994: 6; ”Twa-folket i fare”, *Klassekampen* 2. september 1994: 5.

³¹⁷ ”Krigen som ikke tok håpet”, *Aftenposten* 24. desember 1994: 25; ”Fire tapre kvinner”, *Aftenposten* 31. desember 1994: 28. Tidligere artikler i *Aftenposten* som beskrev folkemordet som en borgerkrig eller krig var blant andre: ”FN støtter fransk initiativ om intervensjon i Rwanda”, *Aftenposten* 21. juni 1994: 7; ”FN-ja til Frankrikes Rwanda-plan”, *Aftenposten* 23. juni 1994: 6; ”Franskmenn rykker inn i Rwanda”, *Aftenposten* 27. juni 1994: 5.

³¹⁸ Intervju med Ole Martin Bjørklid 24. mars 2009, Oslo.

³¹⁹ ”Fire tapre kvinner”, *Aftenposten* 31. desember 1994: 28.

Også i *VGs* og *Klassekampens* siste artikler om Rwanda, var folkemordsbetegnelsen fraværende.³²⁰ Det skal imidlertid sies at folkemordsbegrepet ikke var helt forsvunnet fra norsk pressedekning av Rwanda mot slutten av året. 23. desember var artikkelen ”Det glemte folkemordet” på trykk i *Klassekampen*. Her rettet NTBs Nils-Inge Kruhaug krass kritikk mot det internasjonale samfunnets håndtering av folkemordet, og mot at dette kun et halvt år etter syntes å være glemt.³²¹

Foruten beskrivelser av krig og borgerkrig, bar pressens fremstillinger til tider preg av en nedtont begrepsbruk. Blant annet brukte både Anne Marit Sletten og Sveinung Berg Bentzrød gjennomgående den mildere betegnelsen ”opptøyene” i sine beskrivelser av folkemordet, mens Kyrø viste til ”urolighetene” i Rwanda.³²² Fremfor å bruke folkemordsbetegnelsen, skrev Salvesen om ”de kaotiske aprildagene”.³²³ Begrepsbruken ga et bilde av folkemordet som mindre alvorlig, og overskygget folkemordets omfang og planlagte, systematiske karakter. Fremstillinger av umenneskelig råskap var også fremtredende. Folkemordet ble gjennomgående vist til som ”blodbadet”, og Ruud skrev gjentatte ganger om ”bestialske massakre”.³²⁴ Også orgiebetegnelsen kom til syne igjen da Bjørklid på slutten av året hevdet at ”vel en tredjedel av de som ble slaktet i Rwandas *drapsorgie* var barn”.³²⁵

Begrepsbruken kan på den ene siden være et tegn på at journalister i sin formidling har behov for å dramatisere, for å gjøre teksten interessant for leseren. Den kan imidlertid også tyde på at reduksjonistiske forestillinger hadde feste i journalistens tolkninger, noe den fortsatte bruken av stammebegrepet viser. I *Aftenposten* 7. juli, skrev journalist Ulf Andenæs at det var snakk om et forsøk på bevisst utryddelse av tutsi ”stammen”.³²⁶ Senere samme måned hevdet Bjørklid at ”stammekonflikten” i Rwanda truet med å spre seg til Burundi.³²⁷ Også Sletten i *Dagbladet* viste gjennomgående til hutuer og tutsier som ulike stammer, og forholdet mellom

---

³²⁰ ”Takk for det gamle”, *VG* 31. desember 1994: 2, ”Kampene i Burundi sprer seg”, *Klassekampen* 24. desember 1994: 4.

³²¹ ”Det glemte folkemordet”, *Klassekampen* 23. desember 1994: 16.

³²² ”Krigen kan spre seg”, *Dagbladet* 24. juli 1994: 14; ”Fjernadopererte barn i Rwanda: Kartoteket inntakt”, *Aftenposten* 17. august 1994: 13; ”Tomt Rwanda”, *Dagbladet* 1. juni 1994: 22.

³²³ ”500 adoptivbarn fryktes drept”, *Dagbladet* 17. juni 1994: 14, 25.

³²⁴ ”Frykter 500 000 drepte i Rwanda”, *Dagbladet* 15. mai 1994: 22; ”Vil opprette domstol for Rwanda”, *Aftenposten* 12. juli 1994: 16; ”Endeløst folkemord”, *VG* 11. juli 1994: 15.

³²⁵ ”Krigen som ikke tok håpet”, *Aftenposten* 24. desember 1994: 25. Min uthevelse i kursiv.

³²⁶ ”Amnestys årsrapport: verden stadig mer brutal”, *Aftenposten* 7. juli 1994: 20.

³²⁷ ”Frykt i Rwandas naboland: Konflikten kan spre seg til Burundi”, *Aftenposten* 28. juli 1994: 1, 18.

dem som en ”stammekonflikt”.³²⁸ Samme karakteristik gjorde seg gjeldende i en artikkel fra Inter Press Service (IPS) i *Klassekampen*, til tross for at det i begynnelsen av artikkelen vises til menneskerettighetsorganisasjonen African Rights’ uttalelse om at bildet av folkemordet som en konflikt mellom to stammer var villedende og farlig.³²⁹ Dette kan tyde på at stammebegrepet hadde satt seg i diskursen, og at journalistene var lite bevisst sin egen bruk av det.

3.7. Konklusjon

Ut fra analysen over, er det tydelig at de utvalgte norske avisene ikke ga ett enkelt og ensidig bilde av folkemordet i Rwanda. Norske avislesere møtte fremstillinger av kaos og anarki, stammekrig og blodbad, borgerkrig og folkemord. Det var likevel en viss dynamikk i den samlede fremstillingen over tid. I begynnelsen var bildet preget av beskrivelser av folkemordet som en primitiv og irrasjonell handling i et kaotisk og uregjerlig samfunn, en fremstilling som til tider kom til syne igjen etter overgangen til beskrivelser av et rasjonelt folkemord. Også en forenklet beskrivelse av folkemordet som en tosidig kamp mellom hutuer og tutsier utgjorde et sentralt trekk fra begynnelsen. Til tider ble denne kampen fremstilt som en ”bestialsk stammekrig”, andre ganger som en borgerkrig.

Overgangen til å ta i bruk folkemordsbegrepet var ingen simultan eller synkron handling. Her skilte *Klassekampen* seg fra de øvrige avisene med sin noe nølende innføring vel tre uker etter de andre. Mens overgangen til å ta i bruk folkemordsbetegnelsen på et vis markerte et brudd, var det ikke et entydig folkemordsbegrep som ble presentert. Betegnelsen ble blant annet kombinert med fremstillinger av en hensynsløs etnisk konflikt og beskrivelser av borgerkrig. Det varierte også i hvilken grad innføringen ble etterfulgt av diskusjon rundt begrepsbruken, med tanke på hvorfor det var et folkemord og hvilke forpliktelser som følger bruken av betegnelsen. UD fikk som vist krass kritikk i *Klassekampen* og *VG* for sin motvilje til å karakterisere overgrepene som folkemord. Journalistene rettet imidlertid liten kritikk mot egen begrepsbruk. Ingen av avisene viste tilbakeblikk på egen redaksjonell linje for å drøfte hvordan de selv hadde tolket og videreformidlet folkemordet, og hvilke konsekvenser fremstillingene kunne få for lesernes forståelse av det rwandiske samfunnet.

---

³²⁸ ”Krigen kan spre seg”, *Dagbladet* 24. juli 1994: 14; ”Tvilslom fransk hjelp”, *VG* 5. juli 1994: 2.

³²⁹ ”Manipulert massakre i Rwanda”, *Klassekampen* 30. september 1994: 5.

Kritiske røster og mer nyanserte fremstillinger kom også til syne i pressens fremstillinger, og representerte en motdiskurs. Blant annet bidro som vist nødhjelpsarbeidere som Giæver, internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner, og til tider FN-delegater til mer nyanserte fremstillinger. Likevel fortsatte pressedekningen å være preget av reduksjonisme og fatalisme, et tegn på at de utfordrende fremstillingene ikke hadde fått overtaket. Folkemordet ble til tider fremstilt som nærmest uunngåelig, som et ledd i en forutbestemt historie preget av vold og elendighet. Det kan innvendes at pressediskursen var preget av mange aktører med ulike bilder, og at flere av karakteristikkene hadde noe i seg – kanskje var det et blodbad og til tider ville tilstander. Jeg vil likevel argumentere for at måten de ulike begrepene ble kombinert på førte til at de samlet utgjorde en fremstilling preget av koloniale tankemønstre, noe som gjennom kapittelet er blitt tydeliggjort med henvisninger til grunnbegreper som fatalisme og afrikanisme. Hvorvidt tolkningene var styrt av en monolittisk kulturforståelse med forankring i sosialdarwinistisk virkelighetsoppfatning, eller om de var et resultat av uvitenhet, er vanskelig å avgjøre. Uansett forklaring var utfallet det samme. Fremstillingene undervurderte ikke bare den rwandiske befolkningen som historiske aktører med muligheter til å påvirke den historiske utviklingen, men bidro også til ansvarsfraskrivelse for det internasjonale samfunnet. Først i etterkant av folkemordet, da verdens største flyktningleirer ble dannet over grensen til nabolandene, bestemte omverdenen seg for å gripe inn. Norsk presses fremstillinger av flyktnings situasjonen er tema for neste kapittel.

Apokalypse, flyktninger og giverglade nordmenn

4.1. Innledning

Forrige kapittel drøftet hvordan reduksjonistiske beskrivelser som kaotisk ”stammekrig” og ”bestialsk blodbad” preget de utvalgte avisenes fremstillinger av folkemordet. Folkemordet ble fremstilt som primitivt og ukontrollerbart, og i den konteksten dette bildet ble presentert kan det også fortolkes som et bidrag til å legitimere passivitet fra det internasjonale samfunnet. I formidlingen av den umiddelbare flyktnings situasjonen gikk imidlertid samtlige av de utvalgte avisene over til å oppfordre til aktiv handling – både fra det internasjonale samfunnet, på nasjonalt plan, og hos den enkelte leser. Fremstillingen av flyktningproblematikken markerte på denne måten et brudd med fremstillingene av folkemordet. Men hvorvidt bar den preg av kontinuitet? Kan bildene sies å reprodusere og videreføre den kolonialt forankrede begrepsbruken som ellers hadde preget fremstillinger av folkemordet?

Kapittelet vil være tredelt. Jeg vil først gripe fatt i bilder av flyktnings situasjonen som en ”apokalypse” og ”humanitær katastrofe”, som tegn på fremstillingsmessig brudd og kontinuitet. Deretter analyseres avisenes fremstillinger av flyktningene, både på individ- og gruppenivå. Hvilken begrepsbruk dominerte formidlingen? Bar fremstillingene av flyktningene preg av lignende reduksjonistiske beskrivelser som de drøftet i forrige kapittel? Kapittelets siste del vil analysere bilder av norsk giverglede, et fremtredende aspekt ved fremstillingene av flyktnings situasjonen. Avslutningsvis følger en kort konklusjon.

4.2. Apokalypse og humanitær katastrofe

Analysen av de utvalgte avisenes fremstillinger av folkemordet avdekket en begrepsbruk, eller kollektive tankemønstre, med koloniale forankringer. Et sentralt aspekt i denne kolonialt forankrede diskursen, var fremstillinger preget av reduksjonisme og fatalisme. Folkemordet ble til tider fremstilt som nærmest uunngåelig, som et ledd i en forutbestemt historie preget av vold og elendighet. Fremstillingen undervurderte ikke bare den rwandiske befolkningen som

historiske aktører, det kan også argumenteres for at den også bidro til å legitimere ansvarsfraskrivelse fra det internasjonale samfunnet. Fremstillinger om det uunngåelige satte også et tydelig stempel på avisenes dekning av flyktnings situasjonen.

For det første ble flyktnings situasjonen fremstilt som en ”apokalypse”. Betegnelsen apokalypse brukes om en åpenbaring som viser fremtidens hendelser, eller en profeti, forbundet med verdens undergang.³³⁰ *Aftenposten* brukte dette begrepet i to artikler 27. juli 1994. I avisens lederartikkel denne dagen, beskrev redaksjonen flyktnings situasjonen som en ”katastrofe av apokalyptiske dimensjoner”,³³¹ mens det lenger bak i avisen ble vist til Gomas ”apokalyptiske flyktningleirer”.³³² Neste dag brukte Bente Egjar Engesland, leder for avisens politiske redaksjon, begrepet i en kommentar i avisen. I sin kritikk av det internasjonale samfunnets reaksjon på folkemordet og den umiddelbare flyktnings situasjonen, skrev Engesland at ”den afrikanske apokalypse er hinsides vår fatteevne”.³³³ Fremstillinger av flyktnings situasjonen som en nærmest uunngåelig katastrofe hadde *Aftenposten* også satt frem en uke tidligere, i artikkelen ”Rwanda: katastrofe uten ende”, hvor avisen fremstilte flyktnings situasjonen som en ”tidsinnstilt bombe”.³³⁴

Også i *VG* ble flyktnings situasjonen fremstilt som en ”tidsinnstilt bombe”. Ruud og Kirknes refererte Sheila Wilson, som ledet Røde Kors delegasjonen i Benacoleiren i Tanzania: ”Det er en tidsinnstilt bombe. Nå går alt bra, men vi kan våkne opp i morgen med 50 000 døde”.³³⁵ Når beskrivelsen av situasjonen som en tidsinnstilt bombe føyes sammen med forestillingen om apokalypse og klare avstrøk av fatalisme, kan det argumenteres for at virkeligheten innordnes etter en overordnet kolonial begrepsbruk. Det er først og fremst en språklig handling, der visse begreper reproduseres innenfor en diskurs. Aller tydeligst kommer dette frem i en bildetekst i *Aftenposten* 6. august 1994: ”Symptom: Borgerkrigen og flyktnings krisen i Rwanda er et symptom på hele Afrika, der forholdene med få unntak kan summeres opp i ett

---

³³⁰ Kunnskapsforlagets fremmedordbok 1993: 24, *apokalypse*. For diskusjon rundt begrepet, se Simon Malkenes (2008), *Apokalypse nå igjen?*

³³¹ ”Giverglede”, *Aftenposten* 27. juli 1994: 6.

³³² ”Han var sekunder fra å bli levende begravet”, NTB/Reuter, *Aftenposten* 27. juli 1994: 16.

³³³ ”Lærdommen etter Rwanda”, *Aftenposten* 28. juli 1994: 6.

³³⁴ ”Rwanda: katastrofe uten ende”, Reuter, *Aftenposten* 20. juli 1994: 8.

³³⁵ ”Dødelig frihet”, *VG* 16. mai 1994: 12-15.

ord: krise”.³³⁶ Sitatet viser en kontinuitet fra fremstillingene om Afrika som ”det fortapte kontinent”,³³⁷ som ble drøftet i forrige kapittel.

Bilder av håpløshet kan også plasseres under fatalistiske tolkninger og fremstillinger. Situasjonen i flyktningleirene, spesielt de rundt Goma i Zaire, ble i avisene gjentatte ganger beskrevet som håpløs – både av journalister og nødhjelpsarbeidere.³³⁸ 24. juli hevdet *Aftenpostens* journalist Kurt Johnny Olsen at flyktningene var uten håp i kampen mot koleraen.³³⁹ To dager senere ble FNs visegeneralsekretær Peter Hansen sitert i *VG*: ”Det er for sent”.³⁴⁰ Hansen viste til at FN hadde mistet kontrollen over flyktningssituasjonen og spredningen av kolera. Også Jarl Honoré og Odd Evjen, begge fra Kirkens Nødhjelp, karakteriserte situasjonen i Zaire som ”håpløs”. Evjen beskrev Bakavu-leiren i Zaire som ”en bunnløs katastrofe” i *Dagbladet*, mens *Aftenposten* videreførte Honoré beskrivelse av situasjonen som ”helt ute av kontroll”.³⁴¹ I Tanzania var situasjonen bedre – flyktningene hadde ”etter afrikanske forhold” rent vann og nok mat, mente Honoré.³⁴² Uttalelsen gir inntrykk av flyktninger, sykdom og sult som et typisk fenomen på det afrikanske kontinentet, og bidrar med belegg til tolkningen av at afrikanismen stod sentralt i fremstillingene.

Sammenligning av flyktningene med naturfenomen, utgjorde et annet sentralt aspekt i de utvalgte avisens fremstillinger av flyktningssituasjonen. Bruken av naturmetaforer og formuleringer som ”flyktningflom” og en ”flodbølge av flyktninger” som ”flommet” eller ”skylte” inn over grensen til Zaire, var å finne i samtlige aviser.³⁴³ Også beskrivelsen ”et hav

---

³³⁶ ”Afrika fra vondt til verre”, *Aftenposten* 6. august 1994: 1.

³³⁷ Sitatet er hentet fra artikkeloverskriften ”Det fortapte kontinent”, *Dagbladet* 15. april 1994: 2.

³³⁸ Beskrivelsene som kom fra nødhjelpsarbeidere er ikke direkte representative for pressens fremstillinger. Journalistene videreførte like fullt beskrivelsene, og gjorde dem til del av sine reportasjer og nyhetsartikler. Nødhjelpsarbeiderne var sentrale kilder og deres uttalelser ble dermed en del av diskursen synlig i den norske pressen.

³³⁹ ”Flyslipp med mat fra USA til rwandere”, *Aftenposten* 24. juli 1994: 1.

³⁴⁰ ”Ekspløsv giverglede”, underartikkel ”Ute av kontroll”: *VG* 26. juli 1994: 26, 27.

³⁴¹ ”Norsk hjelp framme”, *Dagbladet* 1. august 1994: 21; ”Flyktninger klarer seg i Tanzania”, *Aftenposten* 27. juli 1994: 8.

³⁴² ”Flyktninger klarer seg i Tanzania”, *Aftenposten* 27. juli 1994: 8.

³⁴³ Naturmetaforene var å finne i følgende artikler: ”Millioner på flukt fra Rwanda”, NTB, *Klassekampen* 9. juni 1994: 4; ”Kamp om siste skanse i Rwanda”, Peter M. Johansen, *Klassekampen* 15. juli 1994: 5; ”Flyktningflom”, NTB/AP/AFP, *Dagbladet* 16. juli 1994: 23; ”FN venter våpenhvile i Rwanda”, Reuter, *Aftenposten* 16. juli 1994: 5; ”Mat til et hav av flyktninger”, Øjvind Kyrø, *Dagbladet* 17. juli 1994: 12; ”Flodbølge av fortvilte rwandere”, Reuter, *Aftenposten* 18. juli 1994: 3; ”Kolera herjer blant flyktningene”, Reuter, *Aftenposten* 21. juli 1994: 4; ”Kolera og utmattelse høster død”, Reuter, *Aftenposten* 22. juli 1994: 4; ”Når alle djevler jobber overtid – i Rwanda”, M. Skjæraasen, *Aftenposten* 29. juli 1994: 7; ”Mistet fire barn”, Mats Larsson, *VG* 25. juli 1994: 21; ”Nå dør en hvert minutt”, Kristin M. Hauge, Jan Christensen, *VG* 23. juli 1994: 1.

av flyktninger” gikk igjen. Ved å sammenligne flyktningene med naturkrefter som en flom, flodbølge eller hav, ga journalistene et inntrykk av et stort antall flyktninger. Samtidig fremstilte de flyktningene som en monolittisk masse som beveget seg i én og samme retning. Som språklig virkemiddel kan metaforer skape assosiasjoner utover hvert enkelt ords betydning. De kan bidra til å utvide den mer eksplisitte informasjonen i kildene og oppnå bredere mening i møte med leseren og leserens forståelses- og fortolkningshorisont.³⁴⁴ Ved å sammenligne flyktningene med en flodbølge, skapte journalistene assosiasjoner til naturkatastrofer. Jo Ellen Fair og Lisa Parks peker på denne mekanismen i sin analyse av amerikansk mediedekning av den rwandiske flyktnings situasjonen i 1996. Media bidro til å skape en forståelse av flyktnings situasjonen som en naturkatastrofe utenfor menneskelig kontroll, hevder de.³⁴⁵ Fair og Parks analyserte bilder i amerikansk fjernsyn fra 1996, og deres konklusjoner er derfor ikke direkte overførbare til norsk presses fremstillinger av den umiddelbare flyktnings situasjonen i 1994. Visse aspekter fra deres analyse er likevel relevant for dette prosjektet, da lignende naturmetaforer trer frem på tvers av tid og rom. Ved å gi assosiasjoner til naturkatastrofer, kan fremstillingene ha bidratt til å skape et inntrykk av flyktnings situasjonen som resultat av ukontrollerbare krefter fremfor et resultat av politiske og historiske avgjørelser. Det kan argumenteres for at sammenligningen med naturmetaforer var ubevisst og gjerne falt naturlig for journalistene. Jeg vil imidlertid hevde at dette styrker funnene av en dominerende diskurs, da denne kjennetegnes nettopp ved at visse forestillinger naturligjøres og tas for gitt.

Så langt har dette kapittelet avdekket en sterk kjede av metaforer som vanskelig kan forstås fullt ut utenfor en kolonialt preget diskurs eller språkbruk. *Aftenposten* satt det eksplisitt inn i en bestemt forståelse av Afrika i fremstillingen av Rwanda som et symptom på hele kontinentets tilstand. Mens fatalistiske fremstillinger om apokalypse, håpløshet og uunngåelighet viste til en begrepsmessig og diskursiv kontinuitet fra formidlingen av folkemordet, var beskrivelsene av flyktnings situasjonen også preget av begrepsmessige brudd. Overgangen til å beskrive situasjonen som en *humanitær katastrofe* markerte et slikt brudd. Både hjelpeorganisasjonene og avisene gikk over til å fremstille flyktningene som ofre for en humanitær katastrofe etter hvert som antall flyktninger økte og forholdene i leirene stadig ble verre. Flyktnings situasjonen ble blant annet kalt ”en av verdens største humanitære

---

³⁴⁴ Se Musolff 2006: 24.

³⁴⁵ Fair og Parks 2001: 38.

katastrofer”,³⁴⁶ og ”samtidens største og uhyggeligste humanitære katastrofe”.³⁴⁷ En mye brukt definisjon på betegnelsen humanitær katastrofe, er at det er en katastrofe som rammer mange mennesker og gjør dem hjelpetrengende.³⁴⁸ Ut fra en slik definisjon kunne begrepet like gjerne blitt brukt om folkemordet. Betegnelsene innebærer imidlertid forpliktelser på to ulike nivåer. Bruk av folkemordsbetegnelsen medfører ikke bare en moralsk, men også juridisk forpliktelse til å intervensere. Mens det internasjonale samfunnet ikke har det samme juridiske ansvaret under en humanitær katastrofe, er det moralske ansvaret tydelig og kommer da ofte til uttrykk gjennom nødhjelpsarbeid og innsamlingsaksjoner.

Med den begrepsmessige overgangen til å karakterisere flyktnings situasjonen som en humanitær katastrofe, skjedde også en endring i synet på tilstedeværelse og engasjement. Formidlingen av flyktnings situasjonen førte nå til et stort internasjonalt engasjement, både fra internasjonale organisasjoner, hjelpeorganisasjoner og hos de enkelte leserne. Mens forskere hevder at amerikanske myndigheter bevisst hadde unngått å bruke folkemordsbegrepet, omfavnet de nå begrepet ”humanitær katastrofe” og bevilget betydelige midler til nødhjelpsarbeidet. USAs daværende utenriksminister Warren Christopher sa det slik: ”Jeg tror det er korrekt å si at USA fra et *humanitært synspunkt* har gjort mer enn alle andre nasjoner til sammen”.³⁴⁹ På en lignende måte berømte norske hjelpearbeidere den norske innsatsen: ”Norge har reagert enestående raskt på denne tragedien”, hevdet Halvor Fossum Lauritzen, sykepleier i Norges Røde Kors, overfor *Dagbladet*.³⁵⁰ Et lignende engasjement kom ikke til syne i de utvalgte avisenes fremstillinger av folkemordet. Referanser til flyktnings situasjonen som en forverring av forholdene i Rwanda bidro til å skape et inntrykk av større behov for internasjonal inngripen under flyktnings situasjonen enn under folkemordet, og kan tolkes som et forsøk på å legitimere den nølende reaksjonen fra omverdenen. I *Aftenposten* 15. juli sto det at Sikkerhetsrådet skulle komme sammen for å drøfte ”den dramatisk forverrede situasjonen i

---

³⁴⁶ ”Frankrike ber om hjelp”, *Dagbladet* 9. juli 1994: 20.

³⁴⁷ ”Nå dør en hvert minutt”, K.M. Hauge, J. Christensen, *VG* 23. juli 1994: 1; ”Slår alarm: Røde Kors-hjelp er på vei”, *Aftenposten* 23. juli 1994: 8.

³⁴⁸ Olsen et al. forklarer at en hendelse kan karakteriseres som en katastrofe dersom det i tillegg til aktive beredskapsorganisasjoner (blålysetatene) og hvilende beredskapsorganisasjoner (nødhjelpsorganisasjoner) må mobiliseres organisasjoner som vanligvis ikke arbeider med slike hendelser (transportfirma, politiske organ og lignende). Olsen et al. 2008: 48, 49. Kriser og katastrofer kommer alltid overraskende, forklarer de. Olsen et al. 2008: 47.

³⁴⁹ ”Rwandere begynner å dra hjem”, Reuter, *Aftenposten* 25. juli 1994: 8. Min utheving i kursiv.

³⁵⁰ ”Norsk hjelp framme”, Gunnar Kopperud, *Dagbladet* 1. august 1994: 21.

Rwanda”.³⁵¹ 18. juli hevdet avisen at dersom kampene mellom regjeringssiden og RPF ikke snart ble stanset, ville ”menneskemengden snart strømme ut av Rwanda og skape en krise som vil stille alt man tidligere har sett i denne regionen i skyggen”.³⁵² En uke senere beskrev *Dagbladet* situasjonen i Goma i Zaire som ”den verste tragedien verden [hadde] sett”.³⁵³

Både i fremstillingen av flyktningssituasjonen som en apokalypse og humanitær katastrofe, sto offerbilder sentralt. Offerkonstruksjonen var også fremtredende i avisenes fremstillinger av flyktningene.

4.3. Hegemoni og motdiskurs i fremstillinger av flyktningene

4.3.1. Passive og hjelpeløse offer

Sentralt i fremstillingene av de rwandiske flyktningene, sto offerhistorier og bilder av enkeltskjebner. Flyktningene var ofre for sult, tørst og sykdom, og særlig offerbilder av barn var gjennomgående. En historie som gikk igjen, var om fem år gamle Dibadirigwa som ble reddet ut av en massegrav sekunder før han ble levende begravd.³⁵⁴ Dibadirigwa ble funnet av en fransk soldat, som så bevegelser blant likene like før de ble lagt i en massegrav og dekket med jord.³⁵⁵ I *Aftenposten* ble Dibadirigwa beskrevet som ”den nakne, uttørkede gutten”, med ”fråde rennende fra leppene”.³⁵⁶ *VG* formidlet en tilnærmet identisk fremstilling samme dag.³⁵⁷ Ved å påpeke nakenhet og sykdomstrekk, forsterket journalistene offerbildet. Det samme var tilfellet i en annen artikkel i *Aftenposten*, om en ett år gammel jente som satt ved sin døde far. Jenta ble beskrevet som uttørket og apatisk. Ved tildelingen av litt vann ”strekker hun tungen ut og *slikker begjærlig* i seg litt væske”, beskrev Ole Martin Bjørklid.³⁵⁸ Jeg vil argumentere for at en slik begrepsbruk ikke er vanlig i beskrivelser av menneskelig adferd –

---

³⁵¹ ”Sikkerhetsrådet ber om våpenhvile i Rwanda”, AFP, *Aftenposten* 15. juli 1994: 35.

³⁵² ”Flodbølge av fortvilte flyktninger”, Reuter, *Aftenposten* 18. juli 1994: 3.

³⁵³ ”Kolera dreper nådeløst”, NTB, Reuter, AP, *Dagbladet* 22. juli 1994: 21.

³⁵⁴ ”Reddet ut av massegrav”, *VG* 27. juli 1994: 28, 29; ”Han var sekunder fra å bli levende begravet”, *Aftenposten* 27. juli 1994: 16; ”Dødens grenseland”, *Dagbladet* 28. juli 1994: 20, 21.

³⁵⁵ *Ibid.*

³⁵⁶ ”Han var sekunder fra å bli levende begravet”, NTB/Reuter, *Aftenposten* 27. juli 1994: 16.

³⁵⁷ ”Reddet ut av massegrav”, Svein A. Røhne, *VG* 27. juli 1994: 28, 29

³⁵⁸ ”Tapende krigere sverger hevn”, *Aftenposten* 28. juli 1994: 18. Min uthevelse i kursiv.

mennesker slikker ikke i seg væske, de drikker. Beskrivelsen gir heller assosiasjoner til dyr, et sentralt aspekt i koloniale fremstillinger av afrikanere.³⁵⁹

Noen dager senere sto en reportasje fra barnehjemmet Amani utenfor Goma i Zaire på trykk i *Aftenposten*. Antallet foreldreløse barn på barnehjemmet hadde steget fra 40 til 4000 på to uker, og tilstanden til flere av barna var kritisk.³⁶⁰ Igjen utgjorde beskrivelser av sykdomstegn en helt sentral del av fremstillingen:

En liten pjokk er helt tydelig syk. Plutselig eksploderer diareen. Den brune strømmen renner gjennom sprinklene og havner på ungene som ligger i sengen under. Ingen har tid til å vaske dem rene.³⁶¹

Offerrollen kommer tydelig frem, og barna fremstilles som ofre for både sykdom og likegyldighet. Dette var også tydelig i bildeteksten: ”SYKDOM: Den lille gutten på barnehjemmet Amani lar seg ikke merke av diareen som renner fra sengen over ham. (...)”³⁶² Den nedverdiggende beskrivelsen av diareen som tilsynelatende ikke påvirket ungene tilfører ingen relevant informasjon. Fremstillingen konstruerer en offerrolle for å oppnå leserens sympati.

I tråd med beskrivelsene av situasjonen i flyktningleirene som håpløs, ble også flyktingene tidvis fremstilt som uten håp. 23. juli stod det i *Dagbladet* om en mann som ble funnet levende i en haug med lik som skulle begraves. Han ville ikke forlate de døde, kom det frem, sikker på at han ville ende der likevel.³⁶³ ”Motstridende ble han hentet tilbake til livet”.³⁶⁴ Fremstillingen skapte et bilde av håpløshet og oppgitthet, og kan igjen spores til fatalistiske tolkninger – mannen ønsket tilsynelatende ikke å leve, da han visste han ville dø uansett. *Aftenposten* presenterte en lignende fremstilling tre dager senere:

---

³⁵⁹ Jahoda 1999: 7-9, 53-58; Pieterse 1992: 39-44; Christensen og Eriksen 1992: 43, 49. Mest vanlig var sammenligninger med aper.

³⁶⁰ ”Et skrik for livet”, *Aftenposten* 31. juli 1994: 5.

³⁶¹ Ibid.

³⁶² Ibid.

³⁶³ ”25 000 kan dø i Zaire”, NTB, *Dagbladet* 23. juli. 1994: 17.

³⁶⁴ Ibid. Min utheving i kursiv.

Hundrevis av småbarn ligger avmagret og brekker seg langs veiene. Én etter én dør de (...) En liten pike henger slapt med hodet over moren som nettopp er død. Slimet renner ut av munnen. Det er bare et tidsspørsmål før hun også vil dø.³⁶⁵

Også i VG ble flyktningene fremstilt som uten håp, blant annet i artikkelen ”De venter på døden” 24. juli.³⁶⁶ Reportasjen forteller om en mor og hennes barn, som i følge journalistene ikke kunne vente på annet enn døden. I fremstillingene tilskrives flyktningene overhode ingen evne til å handle og være aktører – de er kun ofre. Fremstillingene tyder på en ensidig forståelse av situasjonen, og begrepsbruken skygger over nyansene i stedet for å avdekke dem.

Fotomaterialet fra flyktningleirene var preget av små barn i nød:

Illustrasjon 4.1. Kilde: Dagbladet 28. juli 1994: 20, 21.

Offerfokuset var tydelig i *Aftenpostens*, *Dagbladets* og *VGs* fremstillinger fra flyktningleirene. I analysen av avisenes fremstillinger er det, foruten å analysere hva som ble skrevet og ytret, også interessant å undersøke hvilke faktorer som påvirket hvilken retning fremstillingene tok. Intervjuer med journalistene som historiske aktører kan bidra til å belyse den historiske konteksten de arbeidet og handlet innenfor, og hva som påvirket eller avgjorde

³⁶⁵ ”22 tonn hjelpeutstyr ble fløyet inn i går: Norsk hjelp fremme i Goma”, *Aftenposten* 26. juli 1994: 16.

³⁶⁶ ”De venter på døden”, Steinulf Henriksen, Kristin M. Hauge, *VG* 24. juli 1994: 1.

valg av vinkling. Offerfokus og enkeltskjebners historier preget Ole Martin Bjørklids reportasjer av folkemordet og den påfølgende flyktningkatastrofen. Dette var et bevisst valg, forteller han, ettersom han gjennom denne vinklingen kunne nå ut til leserne og skape en viss nærhet.³⁶⁷ Også daværende utenriksredaktør i *Aftenposten* John Crowo, hevdet at det er lettere å ta inn et enkelt menneskes skjebne enn de mange, og viste til Stalins uttrykk ”En persons død er en tragedie, en million er statistikk”.³⁶⁸ Men hvorfor måtte de fremstille enkeltskjebnene ved å bruke så nedverdiggende metaforer? Fremstillingsform og begrepsbruk var trolig et bevisst valg på ett nivå, basert på et ønske om å vekke større interesse og samtidig få frem noe av omfanget.³⁶⁹ Men kan Bjørklids kommentarer også være preget av etterrasjonalisering? Det er rimelig å anta at journalistenes fremstillinger var preget av diskursive føringer med kolonial forankring, noe som i større grad kan forklare de nedverdiggende beskrivelsene og sammenligningene av flyktningene med dyr.

I likhet med offerhistoriene om enkeltskjebner, ble flyktningene som helhet fremstilt som hjelpeløse eller hjelpetrengende. Mens flyktningene ble sammenlignet med naturfenomener, ble de også ved et tilfelle beskrevet ved sammenligning til dyreriket: ”*som sultne og forkomne dyr*, ble flere hundre tusen flyktninger pakket sammen i en flyktningleir”.³⁷⁰ Sammenligningen av afrikanere med dyr var som nevnt et sentralt aspekt ved koloniale fremstillinger. Beskrivelsen av sult og forkommenhet skapte igjen et bilde av flyktningene som hjelpetrengende, i likhet med bilder av ventende og passive flyktninger. 19. juli sto følgende fremstilling i *Dagbladet*: ”De sitter tett og venter, skulder mot skulder. Flyktningene klamrer seg til håpet om at nødhjelp snart vil komme”.³⁷¹ Beskrivelsen ga et bilde av flyktninger ute av stand til å hjelpe seg selv, med nødhjelp utenfra som deres siste håp. *VG* artikulerte det samme bildet 23. juli: ”I det enorme kaoset i flyktningbyen har de fortvilte menneskene fra Rwanda ingen mulighet til å hjelpe seg selv. De er totalt prisgitt utdelingen av mat fra hjelpesendingene som flys inn”.³⁷² Beskrivelsen av flyktninger ”*totalt prisgitt*” den

---

³⁶⁷ Intervju med Ole Martin Bjørklid, Oslo 24. mars 2009.

³⁶⁸ ”Uten massemedia – mindre penger”, *Aftenposten* 4. august 1994: 4.

³⁶⁹ Bjørklid fortalte at han gjennom å ta reportasjene ned på et mellommenneskelig nivå best kunne gi et bilde av forholdene i landet. Fremfor å gå inn å analysere det store bildet, noe han beskriver som nærmest umulig, valgte Bjørklid å formilde alvorret gjennom ofrenes historier og gjennom det han selv så og erfarte. Ved å gi konflikten et ansikt, kunne han også vekke større interesse og samtidig få frem noe av omfanget, forklarer han. Intervju med Ole Martin Bjørklid, Oslo 24. mars 2009.

³⁷⁰ ”Sult, malaria og lungebetennelse”, Reuter, *Dagbladet* 18. juli 1994: 18. Min uthevelse i kursiv.

³⁷¹ ”Helvete på jord”, Øjvind Kyrø, *Dagbladet* 19. juli 1994: 20, 21.

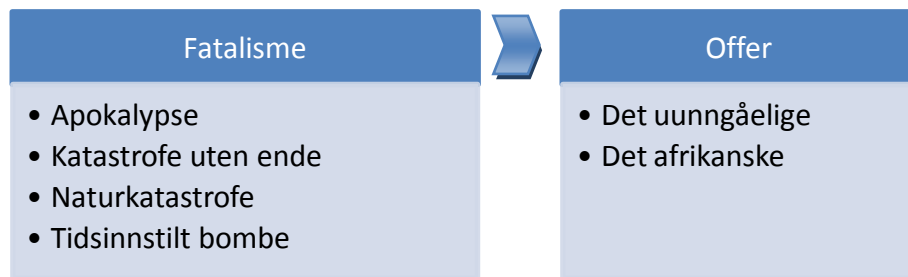
³⁷² ”Nå dør en hvert minutt”, Kristin M. Hauge, Jan Christensen, *VG* 23. juli 1994: 1.

vestlige hjelpen, viser til et avhengighetsforhold mellom rwanderne og vesten, hvor sistnevnte får rollen som barmhjertig, solidarisk, og til en viss grad mektig, mens rwandernes offerrolle fremheves.

Fremstillingene av flyktningene lå altså på to nivåer – gruppe og individ – hvor offerkonstruksjonen utgjorde et sentralt element på begge nivå. Flyktningene ble fremstilt som hjelpeløse, ventende, uten håp og prisgitt vestlig hjelp. Offerbegrepet er en form for stereotypisering, som logisk føyer seg inn i begrepskjeden som preget den koloniale diskursen.

Figur 4.2

4.3.2. Hegemoniet utfordres

Det var likevel ikke utelukkende bilder av hjelpetrequende og passivt ventende flyktninger som møtte de norske leserne. Beskrivelser av initiativ og oppfinnsomhet kom også til syne i avisenes fremstillinger av de rwandiske flyktningene, og utfordret den dominerende koloniale diskursen preget av fatalisme. De utfordrende bildene forsterker tolkningen av den koloniale diskursen som dominerende, da det nettopp er når utfordrende forståelser og fremstillinger presenteres at den naturliggjorte hegemoniske diskursen blir synelig.

VG-journalistene Geir Terje Ruud og Magnar Kirknes levde fire dager blant flyktningene i Benaco-leiren i Tanzania, et opphold som blant annet resulterte i artikkelen ”Dødelig frihet”, som sto på trykk 16. mai. Blant beskrivelser av tragiske skjebner om barn som var blitt foreldreløse og foreldre som var gjort barnløse, formildet journalistene et bilde av en optimisme og overlevelsesvilje blant flyktningene. På få dager hadde flyktningene klart å gjøre leiren om til et nesten normalt samfunn, forklarer de: ”Langs hovedveien gjennom

Benaco har slaktere, frisører, skreddere, småkjøpmenn og restaurantører med en gryte hver startet forsøket på å skaffe seg levebrød”.³⁷³

Bjørklid tegnet et lignende bilde i artikkelen ”Et nytt liv i verdens største flyktingleir” 29. mai. Der presenterte han en relativt positiv og optimistisk fremstilling fra Benaco-leiren. ”Det danses, smiles, kjøpes og selges”, skrev han, og fortsatte å fremstille flyktingene som aktive og initiativrige mennesker, som i løpet av uker hadde etablert et nytt samfunn i flyktingleiren.³⁷⁴ Han hevdet at rwanderne viste en sterk vilje til å overleve, og karakteriserte leiren som et yrende folkeliv og flyktingene som fulle av oppfinnsomhet:

Flere [av flyktingene] har etablert salgsboder langs hovedveien gjennom leiren. Her er sykkelverksted, slakter, radioreparatør, grønnsakshandler, frisør og tobakksbutikk. I noen telt driver folk bar og kafé. Det selges øl, cola og dagens meny, som stort sett består av poteter og kjøtt. Grillspydene freser hissig på grillen og pirrer appetitten.³⁷⁵

Også Wera Sæther ville unngå å fokusere på nød, lidelser og antall døde i flyktingleirene i sine artikler i *Dagbladet*. Hun ønsket å gi et annet bilde – gi flyktingene et ansikt bak overskrifter som ”et hav av flyktinger”.³⁷⁶ Sæther la vekt på å formidle aspekter ved den rwandiske kulturen, som overlevelsesvilje og oppfinnsomhet:

Vi må vite at de, rwanderne, er og har vært mer enn ofre og bødler. Med livsens oppfinnsomhet har kvinnene i Rwanda, hutuer som tutsier, holdt hverdagen oppe. De har laget mat, klær og barnas skoleuniformer av nært sagt ingenting.³⁷⁷

Etter et besøk i Benaco-leiren, viste Sæther i likhet med Bjørklid, Ruud og Kirknes til at deler av flyktingleiren var blitt til et marked, hvor det solgtes både mat og tobakk. Samtidig beskrev hun en kultur fylt av sang, dans og glede – aspekter som kom til syne også i flyktingleiren.³⁷⁸

---

³⁷³ ”Dødelig frihet”, *VG* 16. mai 1994: 12-15.

³⁷⁴ ”Et nytt liv i verdens største flyktingleir”, *Aftenposten* 29. mai 1994: 16.

³⁷⁵ *Ibid.*

³⁷⁶ ”Rwanda gråter ikke”, *Dagbladet* 21. juli 1994: 5.

³⁷⁷ ”Ikke glem oss”, *Dagbladet* 28. april 1994: 4.

³⁷⁸ ”Takk for at Gud er i Tanzania”, *Dagbladet* 30. juli 1994: 4,5.

Flere ganger ble altså flyktingene beskrevet som aktive og initiativrike. Disse bildene utgjorde en tydelig motdiskurs til den koloniale diskursen om afrikansk håpløshet og hjelpeløshet. Det at diskursen utfordres så åpent, styrker tesen om at det var en kolonial begrepsbruk som ”styrte” pressediskursen.

4.4. Giverglade nordmenn

Bilder av en Norges Røde Kors-representant vandrende rundt mellom flyktingene fra folkemordet i Rwanda ble vist ikke fordi det [var] en nyhet, eller fordi det [ga] innsikt om Rwanda (...), men fordi de, snarere enn en vanlig norsk ambassadebyråkrat, [viste] nordmenn at ”vi” er der – at ”vi” gjør noe, at det norske samfunnet besitter moral og samvittighet.³⁷⁹

Historiker Terje Tvedts utsagn representerer et sentralt aspekt ved tre av de utvalgte avisenes fremstillinger av flyktningsituasjonen – bildet av Norge som ”den gode hjelper”³⁸⁰. Foruten *Klassekampen* viste de utvalgte avisene gjennomgående til den norske innsatsen, både i henhold til statlige bevilgninger, nødhjelpsorganisasjonenes arbeid i flyktingleirene, samt støtten fra den øvrige norske befolkningen. Norske hjelpeorganisasjoner startet to ganger innsamlingsaksjoner for de rwandiske flyktingene – ”Hjelp Rwanda” og ”Rwanda-aksjonen”.³⁸¹ Førstnevnte var en begrenset spontanaksjon i tilknytning 17. mai, hvor det norske folk ble oppfordret til å vise nasjonal moral, godhet og omtanke for andre under feiringen av nasjonaldagen. ”Rwanda-aksjonen” var en mer langvarig aksjon igangsatt av Norges Røde Kors, og ble en sentral del av *Aftenposten*, *VG* og *Dagbladets* fremstillinger av flyktningsituasjonen i juli og august. Under aksjonene oppfordret de tre avisene sine lesere til å gi sin støtte til flyktingene gjennom bidrag til nødhjelpsorganisasjonene. *Klassekampen* viet svært begrenset plass til innsamlingsaksjonene, kun i en enkelt NTB-notis ble det

---

³⁷⁹ Tvedt 2009: 15.

³⁸⁰ Eide og Simonsen beskriver hvordan fredsarbeid og solidaritet preget norsk utenrikspolitikk siden uavhengigheten i 1905, men særlig i tiden etter andre verdenskrig. Norge er gradvis blitt til det en kaller en humanitær stormakt, forklarer de, og viser til hvordan bistandsarbeid har bidratt til et selvilde av landet som ”den gode hjelper”. Eide og Simonsen 2008: 11, 187.

³⁸¹ ”Hjelp Rwanda” var en landsomfattende spontanaksjon igangsatt av Kirkens Nødhjelp, med deltakelse fra følgende åtte andre nødhjelpsorganisasjoner: Kirkens Nødhjelp, Røde Kors, Norsk Folkehjelp, Redd Barna, Flyktningsrådet, Care Norge, Caritas, Pinsevennenes Ytre Misjon og strømmestiftelsen; ”Hjelpeaksjon for Rwanda 17. mai”, *Aftenposten* 14. mai 1994: 5.

oppfordret til støtte, og stilte seg heller kritisk til deler av hjelpearbeidet.³⁸² Oppslutningen til ”Rwanda-aksjonen” viste seg imidlertid å bli rekordhøy i følge Norges Røde Kors’ informasjonssjef Gro Flatabø,³⁸³ og nordmenn ble gjennomgående beskrevet som oppofrende og giverglade.

Artikkeloverskrifter som ”Giverglede”, ”Giverglede og håp”, ”Hele folket trår til”, ”Eksplisiv giverglede” og ”Fantastisk giverglede”, gir et inntrykk av hvordan *Aftenposten*, *VG* og *Dagbladet* fremstilte den norske reaksjonen på flyktningssituasjonen.³⁸⁴ Astrid Nøklebye Heiberg, president i Norges Røde Kors på denne tiden, beskrev den norske givergleden som uten sidestykke, og ga et bilde av oppofrende nordmenn:

På ny har vi opplevd en utrolig vilje hos det norske folk til å gi til dem som trenger det – denne gang til de nødlidende flyktningene fra Rwanda. (...) Folk gir med begge hender, gir avkall på noe de selv hadde lyst på, for å kunne hjelpe andre. Det er overveldende, det gir opplevelse av ydmykhet og fellesskap, og gir rett og slett troen på det gode i mennesket.³⁸⁵

I sitatet tolkes givergleden som en del av norsk tradisjon og kultur, og viser, i følge Heiberg til ”en slående kontrast til det nøden handler om; følgene av krig og ondskap, umenneskelig villskap og råskap”.³⁸⁶ Her blir den norske givergleden satt opp som kontrast til en rwandisk hensynsløshet og umenneskelighet.

Også i *VG* ble givergleden fremstilt som en norsk tradisjon. Norges Røde Kors’ informasjonsleder på denne tiden, Gro Flatabø, forklarte overfor avisen at organisasjonen gjennom årene hadde opplevd stor giverglede blant det norske folk. ”Vi er solidariske”, mente

---

³⁸² Avisen stilte seg kritisk til at nødhjelpen nærmest utelukkende ble sendt til flyktningleirene utenfor Rwanda, noe som kunne bidra til å dra den rwandiske befolkningen ut av landet samt hindre mange i å vende hjem.

³⁸³ 26. juli kom det fram at på to dager var mer enn 1,5 millioner kornet samlet inn til aksjonen. Aldri før hadde så mye blitt smalet inn på så kort tid i Norge, forkarte Flatabø. ”Uten massiv hjelp står to millioner i fare”, *Aftenposten* 26. juli 1994: 1. Mot slutten av aksjonen skulle det også vise seg å bli satt rekord i den totalt innsamlede summen. ”Eksplisiv giverglede”, *VG* 26. juli 1994: 26, 27; ”Stor innsats for Rwanda-flyktninger”, *Aftenposten* 19. september 1994: 6.

³⁸⁴ ”Giverglede”, *Aftenposten* 27. juli 1994: 6; ”Giverglede og håp”, *Aftenposten* 8. august 1994: 6; ”Hele folket trår til”, *VG* 24. juli 1994: 1, ”Eksplisiv giverglede”, *VG* 26. juli 1994: 26, 27; ”Fantastisk giverglede”, *Dagbladet* 28. juli 1994: 21. Andre artikler som vektla norsk giverglede var blant annet ”Vellykket Rwanda-hjelp”, *Aftenposten* 29. august 1994: 3; ”Stor innsats for Rwanda-flyktninger”, *Aftenposten* 19. september 1994:6.

³⁸⁵ ”Giverglede og håp”, *Aftenposten* 8. august 1994: 6.

³⁸⁶ Ibid.

hun.³⁸⁷ Nordmenns støtte til de rwandiske flyktningene gikk mot ny innsamlingsrekord, i følge Flatabø, som hevdet at ”giver-Norge” hadde ”tatt helt av”.³⁸⁸ Heller ikke Røde Kors’ generalsekretær Sven Mollekleiv, kunne ”få fullrost det norske folk for den givergleden og det engasjementet de [viste] for flyktningene i Rwanda”, kom det frem i VG.³⁸⁹

I en artikkel 8. august opplyste *Aftenposten* om at innsamlingsaksjonen hadde fått inn 41 millioner kroner til flyktningene fra Rwanda.³⁹⁰ Medregnet innsamlede penger, egne midler og støtte fra Utenriksdepartementet, var den totale støtten fra Norges Røde Kors kommet opp i 52,2 millioner kroner. Til sammenligning ble det vist til et langt lavere resultat i Danmark, hvor Folkekirkens Nødhjelp og Danske Røde Kors hadde samlet inn totalt 9,5 millioner danske kroner.³⁹¹ Sammenligningen forsterket bildet av giverglade nordmenn – som tilsynelatende var mer ”giverglade” enn danskene. Også John Crowe viste til en stor giverglede blant den norske befolkningen, da han skrev at ”enkelpersoner verden over – *ikke minst her i Norge* – generøst [hadde] gitt penger til Rwanda”.³⁹² I en lederartikkel i VG ble det norske hjelpearbeidet nok engang beskrevet som vellykket, som en ”gledelig kontrast” til internasjonale hjelpeorganisasjoners arbeid.³⁹³

Avisene fremstilte en norsk befolkning nærmest i kamp om å bidra – hvor skuespillere, artister, speidere, fotballspillere, politi og innsatte alle ville gi sin støtte til de rwandiske flyktningene.³⁹⁴ *Aftenposten* og VG trykte begge artikler om Øivind Blunch og Hege Schøyens ekstraforestilling til inntekt for Røde Kors’ Rwanda-aksjon.³⁹⁵ Under Norway Cup ble det satt i gang innsamlingsaksjoner på Ekebergsletta, kom det frem i *Aftenposten*, hvor det var ”ja og giverglede hele veien”.³⁹⁶ Politi og innsatte fikk òg sin giverglede dokumentert i pressen. I *Aftenposten* kunne en lese at de ansatte ved Oslo politikammer samlet inn penger til

---

³⁸⁷ ”Eksplisiv giverglede”, VG 26. juli 1994: 26, 27.

³⁸⁸ Ibid.

³⁸⁹ ”Hele folket trår til”, VG 24. juli 1994: 1.

³⁹⁰ ”Innsamlingsaksjonen: 41 mill. til Rwanda”, NTB, *Aftenposten* 8. august 1994: 15.

³⁹¹ Ibid.

³⁹² ”Uten massemedia – mindre penger”, *Aftenposten* 4. August 1994: 4. Min fremhevelse i kursiv.

³⁹³ ”... som ikke rammer deg selv”, VG 18. mai 1994: 2.

³⁹⁴ ”Stort hjerte for Rwandas barn”, VG 18. desember 1994: 10; ”Spiller for Rwanda”, *Dagbladet* 31. august 1994: 31.

³⁹⁵ ”Teaterfolk stiller opp”, O. M. Bjørklid, *Aftenposten* 31. juli 1994: 5; ”Gode Rwanda-venner”, VG 31. juli 1994: 60.

³⁹⁶ ”Hjelp til Rwanda”, *Aftenposten* 5. august 1994: 37.

flyktningene, i likhet med de innsatte ved Oslo kretsfengsel.³⁹⁷ Også deler av utelivsbransjen støttet opp under nødhjelpsarbeidet for flyktningene, og VG og *Dagbladet* skrev at puben ”Fredville” satte i gang aksjonen ”2 pils=1 liv”.³⁹⁸ I følge VG både gikk, løp og giftet nordmenn seg for Rwanda.³⁹⁹

Illustrasjon 4.3. Kilde: Dagbladet 4. august 1994: 13; VG 4. august 1994: 10.

Klassekampen fokuserte i langt mindre grad på givergleden i den norske befolkningen, hvor unntaket var NTB-notisen ”Soldater fikk ikke gi penger til Rwanda”.⁴⁰⁰ Fremfor å fremstille giverglade nordmenn, rettet avisen kritikk mot de norske organisasjonenes prioritering av områdene utenfor Rwanda og hvilke politiske implikasjoner dette kunne få.⁴⁰¹ Flyktningssituasjonen og nødhjelpsarbeidet kunne bli del av den politiske kampen, kom det frem, da det avsatte regimet oppfordret folk til å flykte mens den nyinnsatte regjeringen ba

³⁹⁷ ”Politiet samlet inn til Rwanda”, *Aftenposten* 2. august 1994: 2; ”Fanger gir”, VG 26. Juli 1994: 27.

³⁹⁸ ”Pimpet øl for Rwanda”, Tor M. Nondal, VG 4. august 1994: 10; ”Drikker øl for Rwanda”, Berit Kolberg, *Dagbladet* 4. august 1994: 13. Aksjonsformen, hvor menneskeliv og giverglede ble målt i antall øl, møtte sterke reaksjoner fra de fem største hjelpeorganisasjonene i landet. Norsk Folkehjelp tok imidlertid gledelig imot hjelpen til flyktningene, kom det frem i de to avisene.

³⁹⁹ Ståle Einar Laugan gikk 50 mil fra Førde til Oslo til inntekt for Røde Kors’ Rwanda-aksjon, ”Gnagsår for Rwanda”, VG 14. august 1994: 60; Geir Moen løp om kapp med ordfører i Moss, Paul Erik Krogsvold, for å skaffe midler til aksjonen, ”Løper for Rwanda”, VG 25. august 1994: 30; Et brudepar ønsket penger til Rwandas barn fremfor bryllupsgaver, og fjernadopterte 4000 barn etter bryllupet; ”Giftet seg for Rwanda”, VG 7. august 1994: 4; ”4000 barn i bryllupsgave”, VG 7. september 1994: 10.

⁴⁰⁰ ”Soldater fikk ikke gi penger til Rwanda”, *Klassekampen* 13. september 1994: 12.

⁴⁰¹ Avisen vekta også hvordan flyktningssituasjonen kunne utgjøre en fare for Rwandas ustabile naboland. ”Rwandas ustabile naboer”, P. M. Johansen, *Klassekampen* 19. august 1994: 6.

folk bli, og la flyktningene vende tilbake.⁴⁰² 22. juli, dagen etter Rwanda-aksjonen begynte, kom en kritisk holdning til syne på avisens forside. I artikkelen ”Afrikas verste flyktningkatastrofe”, stilte Peter M. Johansen følgende spørsmål: Bidrar katastrofehjelpen til at flere folk flykter fra Rwanda og forsterker nøden i Zaire?⁴⁰³ Journalistens standpunkt kom tydelig frem. Han forklarte at flyktningene allerede var blitt brikker i et politisk spill, hvor nødhjelp til flyktningleirer i nabolandene underbygde det avsatte regimets oppfordring til hutubefolkningen om å flykte. Dette kunne igjen skape store problemer for den nasjonale forsoningsprosessen i landet, mente Johansen.⁴⁰⁴ Fremfor å la nødhjelpsorganisasjonene og deres delegater opptre som kilder med stor autoritet i teksten, og mer eller mindre ukritisk videreføre informasjon og holdninger fra disse kildene, stilte *Klassekampen* mer kritiske spørsmål til intervjuobjektene fra organisasjonene.⁴⁰⁵

Er *Klassekampens* fremstillinger del av en motdiskurs? Måten avisen tok avstand fra beskrivelser av giverglade nordmenns innstats for hjelpetrengende rwandiske flyktninger til fordel for politiske spørsmål, kan tyde på det. Avisens redaksjon viste, i lederartikkelen ”Hjelp til Rwanda”, skepsis til de samme sidene ved nødhjelpsarbeidet som Johansen.⁴⁰⁶ I følge lederskribenten burde hjelpearbeidet kanaliseres gjennom Rwanda, og koordineres med et hjelpeprogram som tok sikte på å få flyktningene raskt tilbake og bistå den nasjonale forsoningsprosessen.

Samtlige aviser oppfordret altså til handling. Mens *Klassekampen* viet innsamlingsaksjonene svært begrenset plass, og satte søkelys på hvordan nødhjelpsarbeidet kunne forbedres, videreførte *Aftenposten*, *Dagbladet* og *VG* hjelpeorganisasjonenes appell om økonomisk støtte til de rwandiske flyktningene.

---

⁴⁰² De tre øvrige avisene viste også til hutuekstremistenes skremselspropaganda som en sentral årsak for flyktningssituasjonen, men drøftet ikke dette videre og stilte ikke kritiske spørsmål til representanter fra nødhjelpsorganisasjonene på samme måte som *Klassekampen*.

⁴⁰³ ”Afrikas verste flyktningkatastrofe”, *Klassekampen* 22. juli 1994: 5.

⁴⁰⁴ Ibid.

⁴⁰⁵ I et intervju med Gro Flatabø, informasjonssjef for Norges Røde Kors, og Sven Mollekleiv, leder i Norges Røde Kors, stilte Johansen spørsmål rundt faren for at nødhjelpsarbeidet kunne bidra til å trekke flere ut av landet og få politiske implikasjoner. ”Afrikas verste flyktningkatastrofe”, *Klassekampen* 22. juli 1994: 5;

”Vender hjem til Rwanda – ingen ekstraordinær nødhjelpssatsing inne i Rwanda”, *Klassekampen* 25. juli 1994:5.

⁴⁰⁶ ”Hjelp til Rwanda”, *Klassekampen* 23. juli 1994: 2.

4.5. Et asymmetrisk forhold

Aftenpostens, *Dagbladets* og *VGs* fremstillinger dikotomiserte med andre ord flyktnings situasjonen i hjelpetrengende flyktninger og giverglade nordmenn. Bildene av disse gruppene var preget av, eller kan i seg selv være eksempler på, det en kan kalle motbegreper. Motbegreper er konstellasjon av begreper som står i et asymmetrisk forhold til hverandre, hvor det ene blir anvendt for å beskrive den talende selv, mens det andre begrepet på en nedsettende og ensidig måte omtaler ”den andre”.⁴⁰⁷ Dermed fremtrer dikotomien mellom ”vi” og ”dere”, eller ”de andre”, med en innholdsmessig evaluering eller bestemmelse av gruppene. I det nordmennene beskrives som giverglade og flyktingene som passive og hjelpeløse, skapes et asymmetrisk forhold hvor nordmenn fremstilles som overlegen rwandere. Offerkonstruksjonen var som vist sterkt til stede i fremstillingene av de rwandiske flyktingene – de var ofre for sult, tørst og sykdom. Nordmennene ble derimot fremstilt som en redning, eller løsning på problemet. Flyktnings situasjonen ble som vist beskrevet som en av de verste flyktningskatastrofer verden hadde vært vitne til. ”Inn i dette dramaet kommer to Herkules fly med livsviktig utstyr fra Norges Røde Kors”, ble det fremhevet i *Aftenposten*.⁴⁰⁸

Analysen i dette kapittelet er ikke ment som en kritikk av nødhjelpsarbeidet eller innsamlingsaksjonene. Den drøfter avisenes *fremstillinger* og hvordan de forskjellige bildene av nordmenn og rwandere kunne bidra til å opprettholde og reprodusere (forestillinger om) et asymmetrisk forhold mellom vestlige og afrikanske samfunn. Et asymmetrisk forhold mellom hjelpetrengende afrikanere og hjelpende europeere, var en sentral del av den koloniale forståelsen av forholdet mellom Afrika og Vesten, og kom til syne også i den senere, kolonialt forankrede diskursen. Kjernen i nødhjelpsarbeidet er menneskelig likeverd. Likevel kan det argumenteres for at fremstillingene av det kan ha bidratt til en økt distanse mellom de norske lesernes selvforståelse og forståelsen av den rwandiske befolkningen. Fremhevingen av offerrollen kan ha bidratt til en fremmedgjøring av rwanderne selv om fokuset på enkeltskjebner, som Bjørklid presiserte, var ment til å skape nærhet. De utvalgte avisenes fremstillinger forteller ikke bare noe om hvordan rwanderne ble oppfattet, men også om hvordan nordmenn oppfattet seg selv. ”Måten en forstår andre på, forteller noe om hvordan vi

---

⁴⁰⁷ Jordheim 2001: 173.

⁴⁰⁸ ”22 tonn hjelpeutstyr ble fløyet inn i går: Norsk hjelp fremme i Goma”, *Aftenposten* 26. juli 1994: 16.

ser oss selv”, skriver Eide og Simonsen.⁴⁰⁹ En selvforståelse som kom til syne i fremstillingene av flyktnings situasjonen var av en norsk tradisjon av giverglede og oppofring. Mens konsekvensene av avisenes fremstillinger umulig kan kartlegges og analyseres i dette prosjektet, kan det stilles et berettiget spørsmål om fokuset på flyktningproblematikken og den norske givergleden bidro til å underkommunisere selve folkemordet og folkemordet som årsak til flyktnings situasjonen.

4.6. Konklusjon

I likhet med fremstillingene av folkemordet (se kapittel 3) opererte fremstillingene av flyktnings situasjonen med parallelle bilder. Bildene representerte både brudd med og kontinuitet fra begrepsbruken og fremstillingene som preget formidlingen av folkemordet. Definisjonen av flyktnings situasjonen som en humanitær katastrofe var en begrepsmessig endring. Samtidig endret den handlingsmønsteret. Mens tilstedeværelsen av norske hjelpearbeidere og journalister økte, økte også oppfordringene til engasjement fra den øvrige befolkningen. En norsk, nasjonal giverglede utgjorde en sentral del av *Aftenpostens*, *VGs* og *Dagbladets* formidling av flyktningproblematikken. Det norske engasjementet ble fremstilt som en mulig løsning på problemet, og de norske leserne ble oppfordret til å gi sin støtte. Økt engasjement og inngripen skilte seg fra den mer passive holdningen under folkemordet, som var preget av ansvarsfraskrivelse med henvisninger til håpløshet og uunngåelighet.

Fremstillingene fra flyktningleirene bar likevel preg av den samme fatalismen som ble drøftet i kapittel 3, og står i kontrast til det økte engasjementet for å gripe inn overfor en humanitær katastrofe. Avisene karakteriserte flyktnings situasjonen som apokalyptisk, og til tross for at selve begrepet ikke var fremtredende i formidlingen av folkemordet, representerte det en fortolknings- og fremstillingsmessig kontinuitet. Situasjonen ble fremstilt som uunngåelig. Den samme effekten hadde sammenligningen av flyktnings situasjonen med en tidsinnstilt bombe – utfallet var forutbestemt elendighet – og med naturkatastrofer utenfor menneskelig kontroll. Også beskrivelsene av situasjonen som håpløs, eller som en endeløs katastrofe representerte en fatalistisk tolkning.

---

⁴⁰⁹ Eide og Simonsen 2009: 8.

Mens bildene av aktive, initiativrike og oppfinnsomme flyktninger kan tolkes som et brudd med fremstillinger om primitivitet og fatalisme, var offerfokuset et tegn på kontinuitet. Offerkonstruksjonen preget gjennomgående de utvalgte avisenes fremstillinger av flyktnings situasjonen, om enn i mindre grad i *Klassekampen* enn i de tre øvrige avisene, og kom til syne i beskrivelser av ventende, hjelpetrengende flyktninger. Også sammenligningen av flyktingene med dyr – et velkjent aspekt ved koloniale forestillinger av afrikanere – fremstilte flyktingene som hjelpeløse eller hjelpetrengende. Samtidig hadde sammenligningen et nedverdiggende uttrykk, som forsterket (forestillingen om) det asymmetriske forholdet mellom rwandere og nordmenn. Selv om fortolkningsrammene endret seg fra formidlingen av folkemordet til formidlingen av flyktingproblematikken, bar fremstillingene altså et tydelig preg av kontinuitet. Den kolonialt forankrede begrepsbruken dominerte fremdeles diskursen, til tross for at de kritiske røstene utfordret bildene pressen tegnet. Dette støtter tolkningen av at den koloniale diskursen var hegemonisk.

I forhold til kolonial begrepsbruk og forståelseshorisont, er bruken av metaforer alt for systematisk og sammenhengende til at begrepsbruken kan forstås som tilfeldig eller som rent situasjonsbestemt. Forestillingen om fatalisme ligger som et historisk grunnbegrep – i tilfelle *Aftenposten* knyttet eksplisitt til det afrikanske – og styrer diskursen i pressen. Dermed styres også i stor grad lesernes mulighet til å danne seg en mening om hendelsene i Rwanda. At denne formen for styring av diskurs har så klare paralleller i amerikansk forskning, og at forskere plasserer samme type mekanisme under begreper som afrikanisme, bidrar til underbygge analysen av at pressens fremstillinger var preget av stereotypier om det afrikanske.

Folkemordet i en internasjonal kontekst - fremstillinger av ytre aktørers rolle

---

5.1. Innledning

Så langt har analysen vist at avisenes fremstillinger av folkemordet i Rwanda var preget av parallelle bilder og konkurrerende diskurser. En kolonialt forankret diskurs viste seg gjennom en ahistorisk begrepsbruk og forestillinger om afrikansk primitivitet. Denne diskursen ble imidlertid utfordret av fremstillinger som i større grad la vekt på den rwandiske befolkningen som handlende aktører, i forhold til planleggingen og gjennomføringen av folkemordet samt livet i flyktningleirene. Motdiskursene drøftet i kapittel 3 og 4 utfordret den koloniale diskursen hva angikk begrepsbruk og fremstilling. I dette kapittelet vil en mer kontekststøttet motdiskurs drøftes, nemlig hvordan fremstillingene av det internasjonale samfunnets rolle kan tolkes som brytninger med forestillingen om folkemordet som et indre anliggende eller en primitiv ”stammekrig”. Denne motdiskursen kan igjen deles i to, et skille som også vil prege strukturen i kapittelet. Kapittelets første del vil drøfte tilnæringer som la vekt på årsaksforhold som imperialism og neoimperialisme⁴¹⁰ og hvordan reduksjonistiske beskrivelser av folkemordet underkommuniserte det internasjonale samfunnets rolle. Fremstillinger av internasjonal ”maktesløshet” kan også tolkes som del av en motdiskurs, og vil bli analysert i kapittelets andre del. Kapittelet avsluttes med en kort konklusjon.

5.2. Fremstillinger av folkemordet som resultat av en ytre prosess

5.2.1. Imperialisme og neoimperialisme

De utvalgte avisene viste til både fortidig og samtidig utnyttelse av det rwandiske samfunnet i forklaringene på folkemordet. Kolonimaktens rigide ”etniske” inndeling av den rwandiske befolkningen ble nevnt i samtlige av de utvalgte avisene, men utgjorde ingen sentral del av forklaringene. I *Aftenposten* skrev Svein J. Ottesens og Ole Martin Bjørklid om Belgias

---

⁴¹⁰ Med neoimperialisme menes ny, moderne imperialism som økonomisk utbytting, og må ikke forveksles med den ny-imperialistiske perioden som regnes fra 1870 til 1914; Wesseling 2004:x (forord).

institusjonalisering av hutu- og tutsiidentitetene, basert på intervju av rwandere. Ottesens intervju av Ngomirakiza Evariste, rwandisk flyktning i Norge, sto på trykk 11. april. Evariste fortalte at Belgia institusjonaliserte hutu- og tutsiidentitetene og stemplet folkegruppertilhørigheten i passene.⁴¹¹ Bjørklid intervjuet senere en flyktning i flyktningleiren Benaco i Tanzania, som hevdet at folkemordet skyldtes gammel hat skapt av kolonimakten Belgia. Før kolonitiden levde hutuer og tutsier i fred med hverandre til tross for sosiale forskjeller, forklarte han.⁴¹²

Klassekampen tok opp kolonitidens polarisering i avisens andre artikkel om folkemordet, 9. april. Her hevdet journalist Carsten Thomassen at belgiske koloniherrer aktivt spilte på ”stammemotsetningene” i landet ved å støtte kolonimakten på tutsi-minoriteten, på bekostning av hutuene. Maktstrukturen de skapte holdt seg og var en viktig faktor i urolighetene i landet, skrev journalisten.⁴¹³ Belgias rolle ble også drøftet av Peter M. Johansen. 19. april rettet han fokus på kolonitidens splittelse av befolkningen: ”Kolonimaktene utnyttet bevisst de tradisjonelle motsetningene som fantes mellom de to største folkegruppene (...) og forsterket og til en viss grad institusjonaliserte dem.”⁴¹⁴ Belgiske koloniherrer favoriserte tutsier gjennom monopolisert utdanning og ansettelse i sentrale administrative stillinger, utdypet han.

Wera Sæther tok opp kolonitidens konsekvenser for det rwandiske samfunnet i artikkelen ”Rwanda gråter ikke”, i *Dagbladet* 21. juli. I følge Sæther hadde belgierne splittet hutuer og tutsier gjennom brutal kolonisering, noe som fikk langtidskonsekvenser både av politisk og materiell art.⁴¹⁵ Jan Erik Lindstad i Norsk Folkehjelp ga en lignende beskrivelse overfor avisen noen dager senere. I et intervju hevdet Lindstad at det før kolonitiden var et slags symbiotisk forhold mellom hutuer og tutsier, og at hatet mellom gruppene hadde sitt utspring i belgiernes splitt og hersk strategi.⁴¹⁶ Også Jo Helle-Valle⁴¹⁷ la i en bakgrunnsartikkel vekt på hvordan kolonimaktene endret et relativt stabilt rwandisk samfunn ved å skape et rigid motsetningsforhold mellom hutuer og tutsier. Både tyske og belgiske koloniherrer favoriserte

---

⁴¹¹ ”Flyktning: - Ikke rasestrid”, *Aftenposten* 11. april 1994: 8.

⁴¹² ”Et nytt liv i verdens største flyktningleir”, *Aftenposten* 29. mai 1994: 16.

⁴¹³ ”Belgia vil beskytte landsmenn i Rwanda”, *Klassekampen* 9. april 1994:5.

⁴¹⁴ ”Da tutsiene kom fra nord”, *Klassekampen* 19. April 1994:6.

⁴¹⁵ ”Rwanda gråter ikke”, *Dagbladet* 21. juli 1994: 5.

⁴¹⁶ ”Krigen kan spre seg”, *Dagbladet* 24. juli 1994: 14.

⁴¹⁷ Ved senter for utvikling og miljø.

tutsiene, skrev Helle-Valle, noe som førte til at tutsilederskapet ikke lenger behøvde å ta hensyn til den motmakt hutuene tidligere hadde representert.⁴¹⁸

Bevisstgjøringen av kolonimaktens rolle utfordret fremstillingene om folkemordet som et resultat av en afrikansk primitivitet. Det samme gjorde fremstillingene av en mer samtidig vestlig påvirkning – neoimperialisme i form av press for politisk og økonomisk reform.

Det internasjonale presset for økonomisk og politisk reform kom tydeligst frem i *Klassekampens* og *Dagbladets* fremstillinger. Journalister fra begge avisene inntok en kritisk holdning til Vestens politikk overfor Rwanda. Peter M. Johansen i *Klassekampen* hevdet at selv om koloniherrernes polarisering fikk alvorlige konsekvenser, ble folkemordet utløst av en mer samtidig, vestlig reformprosess på 1980- og 90-tallet. 14. mai 1994 ga han en beskrivelse som skulle bli karakteristisk for avisens samlede fremstilling. Her beskrev han folkemordet som ”et resultat av en mislykket prosess, styrt etter press utenfra, som [slo] ut i gamle motsetningsforhold som kolonialismen og nykolonialismen [hadde] holdt ved like”.⁴¹⁹ Nettopp hvordan det internasjonale samfunnet, spesielt de tidligere kolonimaktene samt internasjonale økonomiske organisasjoner som Verdensbanken og det internasjonale pengefondet (IMF), presset frem økonomisk og politisk reform sto helt sentralt i avisens forklaringer.

Redaksjonen i *Klassekampen* uttrykte tidlig en kritisk holdning til Vestens rolle. Allerede i avisens første leder om folkemordet, 19. april, skrev den at ”I alle år har vestmaktene støttet opp under president Juvenal Habyarimana; deretter skulle ’demokratiseringa’ presses gjennom ovenfra for å sikre stabilitet blant annet for utenlandske investeringer.”⁴²⁰ Det kommer ikke klart frem i artikkelen hvilke andre land enn Belgia som inngår i ”vestmaktene”, men det er nærliggende å tro at det gjelder vestlige land med økonomiske interesser i regionen.⁴²¹ Redaksjonen var tydelig kritisk til at europeiske stormakters økonomiske interesser ikke fikk en mer sentral plass i medias forklaringer på folkemordet.

---

⁴¹⁸ ”Rwanda – en etnisk tragedie”, *Dagbladet* 4. august 1994: 34.

⁴¹⁹ ”Går Afrika til helvete?”, *Klassekampen* 14. mai 1994:7.

⁴²⁰ ”Terror i Kigali”, *Klassekampen* 19. april:2.

⁴²¹ Dette kan blant annet gjelde land som ga bilateral bistand til Rwanda, hvorav Belgia, Tyskland, Frankrike og Sveits var de henholdsvis fire største giverlandene. Det kan også gjelde multilateral bistand fra organisasjoner. EU og Verdensbanken ga mest økonomisk utviklingshjelp. Sellstrøm og Wohlgemuth 1996, Study 1, *Historical Perspectives: Some Explanatory Factors*: 73. ”Vestmaktene” kan også kobles opp til Vestunionen. Vestunionen

Johansen var klar i sin kritikk mot det han 14. mai kalte ”den nykoloniale ordningen”, en politisk og økonomisk utvikling han mente i høy grad hadde ligget til grunn for flere av konfliktene i Afrika – også folkemordet i Rwanda.⁴²² Demokratibegrepet var blitt koblet til liberalisering av økonomien gjennom Verdensbanken og IMF sin politikk, forklarte han, og strukturtilpasningsprogrammene (SAP) var del av en ny fase i det han kaller ”utplyndringspolitikken”.⁴²³ Demokratiseringsprosessen førte til motreaksjoner i den politiske og militære eliten, og bidro i følge Johansen til å gjøre folkemordet til en stadig mer aktuell løsning for hutueliten.⁴²⁴ Ytre press om politisk og økonomisk reform ble også vektlagt i artikkelen ”Er det håp for Rwanda?”. Her forklarte Johansen at det politiske flerpartisystemet ble introdusert samtidig som regjeringen ga etter for utenlandsk press for reform. I fem år prøvde regjeringen i Kigali å stå imot presset med å bli pådyttet IMF’s strukturtilpasning, hevder Johansen, men i 1990 måtte den gi etter grunnet stadig synkende kaffepriser og krav fra bistandslandene om å slippe IMF til.⁴²⁵ ”Konseptet slo like feil ut i Rwanda som i andre afrikanske land som er blitt påtvunget IMF’s politikk”, fortsatte Johansen. Begreper som *pådyttet* og *påtvunget*, viser journalistens kritiske holdning til de økonomiske institusjonenes politikk. Samtidig viser begrepsbruken til et sterkt fokus på ytre forklaringer, hvor rwandisk politikk kom mer i skyggen.⁴²⁶ I likhet med fremstillingene drøftet i kapittel 3 og 4, kom offerrollen tydelig frem. Det var imidlertid en annen offerkonstruksjon som gjorde seg gjeldende. Rwanderne var ikke ofre for primitivitet, anarki eller sykdom, men for en vestlig neoimperialisme.

Også *Klassekampens* journalist Bo Brekke kritiserte Vestens holdning overfor Rwanda. I kommentaren ”Ny-imperialismen” 30. mai, hevdet han at vestlige vrangforestillinger om Afrika utgjorde et redskap for å legitimere det han kaller ”den neoimperialistiske verdensorden”.⁴²⁷ Brekke mente fremstillingene av folkemordet i Rwanda som en ”meningsløs kamp mellom motstridende stammer” ble presentert som et argument for ”det

---

ble opprettet i 1948, som en kollektiv forsvarsorganisasjon av Belgia, Frankrike, Storbritannia, Luxemburg og Nederland. Unionens praktiske oppgaver ble overtatt av NATO i 1949. I 1955 Vestunionen reorganisert under navnet Vesteuropeiske union (VEU). Vesteuropeisk unions hjemmeside, WEU history, <http://www.weu.int/>, besøkt 15. mai 2010.

⁴²² ”Går Afrika til helvete?”, *Klassekampen* 14. mai 1994:6,7.

⁴²³ Ibid.

⁴²⁴ Ibid.

⁴²⁵ ”Da pengesfondet trengte seg på”, *Klassekampen* 3. august 1994: 11.

⁴²⁶ Ibid.

⁴²⁷ ”Ny-imperialismen”, *Klassekampen* 30. mai 1994:2.

hvite nords nye verdensorden” – en orden som skulle redde det han kaller de ”ville svarte hordene”.⁴²⁸

Wæra Sæther skrev for *Dagbladet* om det hun kalte nord/vestlig avmakt og likegyldighet til folkemordet i Rwanda. I en sarkastisk tone skrev hun om de ”overflødige andre” som for lengst hadde falt ut av den internasjonale byttehandelen og som det ikke lenger lønte seg å utbytte.⁴²⁹ Rwanderne var del av disse ”andre”, hevdet hun, som ikke fikk slippe inn i det kapitalistiske kretsløpet. Sæther stilte seg kritisk til dikotomiseringen og hvordan den førte til økonomisk undertrykkelse og internasjonal likegyldighet under folkemordet. Vibeke Knoop Rachline ytret også kritikk til europeisk økonomisk politikk i Rwanda. Fremfor å legge til rette for den demokratiske utviklingen som var nødvendig for å motta betinget bistand, prioriterte de tidligere kolonimaktene personlige bånd og privilegier til eliten, hevdet hun.⁴³⁰

Fremstillingene over knytter folkemordet til en historie om vestlig utbytting, og synliggjør den historiske konteksten rundt grunnbegrepene presentert i tidligere kapitler. Forestillingene om afrikansk primitivitet og fatalisme utviklet seg ikke i et vakuum, men i samspill med vestlig imperialisme. Offerkonstruksjonen var imidlertid like fullt til stede. Ved å fokusere på ytre aktørers rolle, tillå journalistene rwandisk politikk og den rwandiske befolkningen som historiske aktører en underordnet rolle. Rwanderne ble redusert til ofre for en historie preget av kolonisering og senere økonomisk og politisk utbytting. Mens offerrollen utgjorde en fremstillingsmessig kontinuitet, presenterte fremstillingene av ytre aktørers rolle et tydelig brudd med den hegemoniske diskursen om afrikansk primitivitet og fatalisme. Kritikken av europeisk imperialisme og vestlig neoimperialisme utgjorde en motdiskurs som utfordret forestillingen om folkemordet som et indre anliggende. Dette kom også tydelig frem i *Klassekampens* ”europeisering” av folkemordet.

5.2.2. ”Europeisering” av folkemordet

I kritikken av det internasjonale samfunnets rolle gjorde *Klassekampen* en til tider direkte koblingen mellom den Europeiske Unionen (EU) og folkemordet. Avisen kritiserte EU

---

⁴²⁸ ”Ny-imperialismen”, *Klassekampen* 30. mai 1994:2.

⁴²⁹ ”Noen skal leve”, *Dagbladet* 28. juli 1994: 4.

⁴³⁰ ”Afrika etter Rwanda”, *Dagbladet* 2. august 1994: 2.

gjennom sin kritikk av Belgias og Frankrikes rolle i Rwanda. Frankrike ble beskyldt for å ha støttet regimet ansvarlig for folkemordet gjennom våpenleveranser, militæropptrening samt direkte inngripen i borgerkrigen på regjeringsstyrkenes og hutumilitsens side i forkant av og under folkemordet. Den franske politikken i Rwanda ble brukt som et eksempel på det avisen kalte *euroimperialismen*. *Aftenposten* derimot, lanserte EU som del av en fremtidig løsning på globale problemer som folkemordet i Rwanda. *Dagbladet* og *VG* stilte seg kritisk til fransk rolle, men gjorde ikke en lignende kobling til organisasjonen.

Allerede seks dager etter nyheten om nedskytingen av presidentens fly, viste *Klassekampen* skepsis til fransk våpeneksport til Rwanda, og fransk militær støtte til regimet ble gjennomgående kritisert i avisens formidling av folkemordet.⁴³¹ Redaksjonen problematiserte fransk og belgisk politikk i Rwanda, og hevdet at landenes myndigheter hadde opprettholdt president Habyarimanas undertrykkende regime og bidratt til å holde Rwanda i et ”nykolonialistisk grep”.⁴³² Beskyldningene om militær støtte til det hutuekstreme regimet fikk mer belegg i artikkelen ”Harde kamper i Kigali – Frankrike og Egypt har forsynt regjeringshæren med våpen” 11. mai. Her skrev Johansen at den franske statsbanken *Crédit Lyonnais* 30. mars hadde inngått en ekstraordinær kontrakt med Rwandas regjering om kjøp av våpen i Egypt – den samme regjeringen som den siste måneden var blitt beskyldt for å stå bak massakrene i landet.⁴³³ Frankrike ga i følge Johansen løfter om fortsatt støtte til president Habyarimana for å opprettholde landets interesser i det franskspråklige Afrika. Ettersom belgisk lovgivning forbød salg av våpen til land i krig, tok Frankrike over posisjonen som den dominerende nykoloniale makta, mente Johansen. Også journalist Bo Brekke var krass i sin kritikk av Frankrikes rolle som støttespiller for den hutuekstreme regjeringen i Rwanda. I følge Brekke hadde ikke Frankrike bare forsynt hutuekstremistene i Kigali med våpen, men også stilt med militærrådgivere til regimet etter RPFs mislykkede invasjon i 1990.⁴³⁴ I likhet med Johansen, hevdet Brekke at den samme regjeringen og militsen som Frankrike hadde gitt våpen og opptrening, var skyldige i massakrene som hadde funnet sted.⁴³⁵

---

⁴³¹ ”Kigali står for fall”, Peter M. Johansen, *Klassekampen* 13. april 1994: 6.

⁴³² ”Rwanda”, leder i *Klassekampen* 10. mai 1994: 2.

⁴³³ ”Harde kamper i Kigali – Frankrike og Egypt har forsynt regjeringshæren med våpen”, *Klassekampen* 11. mai 1994: 5.

⁴³⁴ ”FN gjorde bare vondt verre”, *Klassekampen* 28. mai 1994: 10,11.

⁴³⁵ Ibid.

Det er verdt å merke seg at det i eksemplene over nærmest utelukkende fokuseres på Frankrikes støtte til regimet i Rwanda. Sør-Afrika og Egypt var også sentrale våpenleverandører. I følge Human Rights Watch sitt *Arms Project* var det Egypt som solgte våpen til Rwanda den 30. april 1994, mens Frankrike ga garantier gjennom den franske statsbanken nevnt over.⁴³⁶ Egypts deltakelse i våpenavtalen kan slik vurderes som mer direkte enn den franske. Egypt hadde også inngått en våpenavtale med Rwanda i oktober 1990, mens de internasjonale fredsforhandlingene forgikk, etter initiativ fra Egypts daværende utenriksminister Boutros Boutros-Ghali – FNs generalsekretær under folkemordet fire år senere.⁴³⁷ Det at *Klassekampen* rettet kritikken mot Frankrike kan delvis forklares med at landet var langt mer aktivt til stede i Rwanda enn de andre våpenleverandørene. Foruten våpenforsyningen ga fransk militær teknisk assistanse, rådgiving og opptrening, samtidig som franske styrker grep direkte inn i borgerkrigen før og under folkemordet.⁴³⁸ Fokuseringen på fransk delaktighet kan imidlertid også knyttes opp til Frankrikes status som EU-land, som sammen med den direkte kritikken av organisasjonen ble synliggjort i kommentaren ”Ny-imperialismen” 30. mai. Brekke var klar i sin tale:

Det er grunn til å minne om hva *EU-landene* Belgia og Frankrike har gjort i Rwanda. Det er disse landene som har blåst opp og spilt på hutu-tutsi motsetningen, som har holdt det fascistiske Habyarimana-regimet gående og som ikke minst har væpnet det til tennene. Våpenhandlerne, med bankgarantier fra en fransk statsbank, har oversvømt Rwanda med våpen de siste fire åra. Det er *de* som har gjort de ubegripelige massemyrderiene mulig. (...) Franske og belgiske interesser er helt sentrale årsaker til hvordan det i dag står til i disse landene. AP-regjeringen har ingen avvikende interesser enn disse, hører vi.⁴³⁹

Brekke hevder her at Frankrike og Belgia muliggjorde folkemordet. Selv om Belgias militære støtte opphørte da borgerkrigen begynte i oktober 1990, siden belgisk lov forbød salg av våpen til land i krig, blir landets rolle fremhevet i sitatet over. Dette kan ha sin forklaring i Belgias rolle under kolonitiden, som nevnt i sitatets andre setning. Samtidig kan koblingen til landets EU-status ikke overses. Som nevnt var både Egypt og Sør-Afrika sentrale våpenleverandører, men er ikke nevnt i artikkelen. I *Dagbladet* ble imidlertid Zaires rolle som

---

⁴³⁶ Sellstrøm og Wohlgemuth 1996, Study 1, *Historical Perspectives: Some Explanatory Factors*: 67.

⁴³⁷ For mer om Boutros Boutros-Ghalis dobbeltrolle, se Meredith 2006: 505.

⁴³⁸ I 1991, i begynnelsen av borgerkrigen, sendte Frankrike 300 soldater til Rwanda. Da RPF angrep i februar 1993, økte styrken til 670 mann. Denne trakk seg ut i desember samme år, da FN-styrken UNAMIR ble satt inn. Sellstrøm og Wohlgemuth 1996, Study 1, *Historical Perspectives: Some Explanatory Factors*: 67, 68.

⁴³⁹ ”Ny-imperialismen”, kommentar i *Klassekampen* 30. mai 1994:2. Min utheving i kursiv.

våpenleverandør tydeliggjort. Her hevdes det at president Mobutu Sese Seco forsynte den tidligere rwandiske regjeringshæren med våpen, drivstoff og ammunisjon.⁴⁴⁰ Artikkelen i *Dagbladet* kom på trykk nærmere to måneder etter Brekkes artikkel i *Klassekampen*, og det er mulig denne informasjonen ikke var tilgjengelig på et tidligere tidspunkt. Det er likevel ikke usannsynlig at *Klassekampens* journalist, mer eller mindre bevisst, fremhevet Frankrike og Belgias roller grunnet deres medlemskap i unionen avisen stod så sterkt imot.

Samtidig med presiseringen av landenes medlemskap i EU, rettet Brekke i sin artikkel kritikk mot den politiske Ja-siden i Norge. Siste setning i sitatet over kan vanskelig sees som noe annet enn en kritikk til Arbeiderpartiregjerings kamp for EU-medlemskap, et medlemskap som Brekke tydelig knytter til en imperialistisk politikk. Mens det er avisenes *fremstillinger* som er prosjektets kjerne – ikke hvilke intensjoner som lå bak – kan det likevel være interessant å spørre hvorvidt Brekkes fremstillinger er tegn på at Frankrike og Belgias rolle i Rwanda ble et middel i Nei-sidens kamp mot norsk EU-medlemskap. Med tanke på *Klassekampens* politiske ståsted, er dette ikke umulig. Det er imidlertid lite som tyder på at folkemordet ble brukt i Nei-sidens bredere motstandskamp. I løpet av 1994 tok kun én artikkel i Nei-sidens månedsavis *Standpunkt* for seg folkemordet og knyttet dette til EU.⁴⁴¹ I samfunnsvitenskaplige analyser av skillelinjer i den norske EU-debatten, er heller ikke folkemordet i Rwanda gitt noen sentralt plass.⁴⁴² Det er derfor nærliggende å tro at *Klassekampens* fremstilling av folkemordet som et resultat av en euroimperialisme ikke representerte et middel i den bredere Nei-sidens motstandskamp mot norsk EU-medlemskap, men hovedsakelig var representativt for avisens eller journalistenes egen fortolkning og forståelse. Det er viktig ikke å tillegge avisens fremstilling av folkemordet en instrumentell karakter. Fremstillingen må sees i lys av aktørenes forståelsesramme og verdensbilde, og koblingen mellom folkemordet og tidligere kolonimakter kan like gjerne være et tegn på at aktørene mente situasjonen i Rwanda hadde en politisk, imperialistisk historie og kontekst som var viktig å formidle. Dette styrker tolkningen av fremstillingen som en utfordrende diskurs.

---

⁴⁴⁰ ”Taperne vil ta makten tilbake”, NTB, *Dagbladet* 24. juli 1994: 16 og 17. Peter M. Johansen i *Klassekampen* ga lignende informasjon om Mobutus rolle i artikkelen ”Zaire i Rwandas skygge” 2. desember 1994.

⁴⁴¹ Artikkelen ”Massemord, Frankrike og EU” kom på trykk i avisens studentutgave november 1994, s. 7. Her hevder Tron Øgrim at Paris, fremfor å forsøke å stoppe folkemordet, ga våpen og militær opptrening. I følge Øgrim støttet Vestunionen Frankrike, og han hevder at ”med en felles EU-politikk kan Norge tvinges til å bli med på nye ’Rwanda-massakrer’ fra profranske regimer.” Fra Nei til EUs privatarkiv i Riksarkivet.

⁴⁴² Hovdal (1996) og Ramberg (1995).

Diskusjonen rundt EUs rolle som internasjonal aktør ble desto mer tydelig under den franske intervensjonen, Operasjon Turkis. Avgjørelsen om å gripe direkte inn i borgerkrigen og folkemordet blåste liv i debatten omkrig ikke bare Frankrikes, men også Vestunionens⁴⁴³ stilling på den internasjonale arena. Den franske intervensjonen ble godkjent av FN 22. juli 1994, og iverksatt to dager senere.⁴⁴⁴ Frankrike hevdet at dette utelukkende var en humanitær intervensjon, for å beskytte rwandiske sivile flyktninger og muliggjøre humanitært arbeid.

Samme dag som FN vedtok å støtte det franske initiativet, ytret Johansen i *Klassekampen* en kritisk fremstilling av EU-landenes støtte til intervensjonen og rolle i Rwanda. Overskriften ”Rwanda-operasjonen en milepæl for Vestunionen: støtter fransk invasjon”, fikk sentral plass på *Klassekampens* forside 22. juni. Johansen skrev at EUs militærpolitiske organisasjon, Vestunionen, støttet den franske militære intervensjonen i Rwanda til tross for at afrikanske politikere og menneskerettighetsorganisasjoner hadde advart mot franske inngrep, og at RPF så franskmennene som medansvarlig for folkemordet.⁴⁴⁵ Johansen karakteriserte den franske invasjonen som et ledd i landets strategi for å sikre sin posisjon i det frankofone Sentral-Afrika.⁴⁴⁶ Da borgerkrigen mellom RPF, med tidligere base i anglofone Uganda, og den rwandiske regjeringshæren startet i 1990, stilte Frankrike med våpen, militærrådgivere og trente den rwandiske selvutnevnte presidentens spesialstyrke *Réseau Zero*, hevdet Johansen. Journalistens begrepsbruk er verdt å merke seg. Overskriftene både på forsiden og i den følgende artikkelen, forteller om en *invasjon*, ikke en humanitær intervensjon som Frankrike selv hevdet. Invasjonsbegrepet er i større grad knyttet til ønske om makt, og står i stil med journalistens fremstilling av Frankrikes rolle. Johansens valgte også å bruke det franske navnet på presidentens spesialstyrke, *Réseau Zero* og ikke det engelske *Zero Network*. Ved å bruke den franske betegnelsen understreker Johansen Frankrikes rolle. Artikkelen avsluttes med en krass kritikk av Frankrikes og EUs inngripen, som journalisten så som et uttrykk for EU-landenes ønske om makt: ”Beslutningen om å sende franske invasjonsstyrker er en

---

⁴⁴³ En kollektiv vestlig forsvarsorganisasjon, overtatt av NATO i 1949. Se fotnote 12 for mer informasjon.

⁴⁴⁴ FNs sikkerhetsråd godkjente operasjonen i Resolusjon 929. Vedtaket ble enstemmig vedtatt, men fem av Sikkerhetsrådets femten medlemsland avsto fra å stemme. De var skeptiske til en franskledd intervensjon, og agerte heller for at medlemslandene skulle gi ressurser til å forsterke UNAMIR II. Melvern 2009: 233; Prunier 1997: 290.

⁴⁴⁵ ”Rwanda-operasjonen en milepæl for Vestunionen: støtter fransk invasjon” i *Klassekampen* 22. juni 1994, forsiden; ”Grønt lys for invasjon – Vestunionen innleder felttog i stormaktenes gamle kolonier” i *Klassekampen* 22. juni 1994: 5.

⁴⁴⁶ Johansen viste til at Frankrike hadde foretatt 15 intervensjoner på kontinentet etter Algeri-krigen i 1962.

katastrofal gjentakelse av intervensjonen i Somalia *som utelukkende er diktert av stormaktshensyn i EU-regi.*⁴⁴⁷

Anne Hege Simonsen, utenriksjournalist i *Klassekampen* på denne tiden, inntok som sin kollega en kritisk holdning til den franske intervensjonen. I likhet med Johansen beskrev hun franske myndigheters avgjørelse om å sende inn styrker som et forsøk på å opprettholde fransk innflytelse. I artikkelen ”Fransk overformynderi i Afrika” 25. juni, hevdet Simonsen at den franske intervensjonen i Rwanda bekreftet at landet betraktet det fransktalende Afrika som en rettmessig forlengelse av seg selv. ”Med militær kraft, politisk intrigemakeri og økonomiske pressmidler [hadde Frankrike] sørget for å opprettholde kontrollen over sine afrikanske ’samarbeidspartnere’”, mente hun.⁴⁴⁸ De franske initiativene var i følge Simonsen ”kamouflert som humanitære og demokratiserende” og den franske politikken ”oste av neokolonialistiske holdninger”.⁴⁴⁹ Johansen ga en lignende beskrivelse: ”De franske styrkene har kastet sitt ’humanitære’ slør og trer direkte inn i borgerkrigen på folkemordregimets side.”⁴⁵⁰ I samme artikkel vises en rubrikk med overskriften ”Frankrikes rulleblad” – en oversikt over franske styrkers invasjoner fra 1976 til 1993. Ved å bruke begrepet ”rulleblad” tydeliggjør Johansen sitt syn på Frankrikes rolle som internasjonal aktør.

---

⁴⁴⁷ ”Grønt lys for invasjon – Vestunionen innleder felttog i stormaktenes gamle kolonier” i *Klassekampen* 22. juni 1994: 5. Min uthevelse i kursiv.

⁴⁴⁸ ”Fransk overformynderi i Afrika”, *Klassekampen* 25. juni 1994:6.

⁴⁴⁹ Ibid.

⁴⁵⁰ ”Vil stanse opprørsfronten i Rwanda: Frankrike går til krig”, *Klassekampen* 5. juli 1994: 5.

Johansens artikkel om fransk krigføring i Rwanda stod sentralt på avisens forside 5. juli:

Illustrasjon 5.1. Kilde: Klassekampen 5. juli 1994.

Kritikken mot den franske invasjonen var gjennomgående i *Klassekampens* fremstilling. I lederartikkelen ”Imperialisme” 2. juli, kritiserte redaksjonen Frankrike for igjen å ha stilt seg på ”det morderiske regimets side”, et regime ansvarlig for folkemord. Samtidig fikk EU kritikk for sin politikk, beskrevet som ”vestlig ny-imperialisme”.⁴⁵¹ *Klassekampens* kobling mellom folkemordet og EUs politikk ble etter hvert tydeligere. ”EU-imperialismen – Ekkoet fra Rwanda” var overskriften på en kommentar 7. juli. Her beskrev Johansen Frankrikes intervensjon som ”et ekko av Vestunionens militære supermaktsambisjoner”.⁴⁵² Han fremhevet at tre av verdens seks største våpenhandlere var EU-land, og hevdet at organisasjonens militære styrker var diktet av økonomiske interesser, ikke humanitære hensyn. Johansen var krystallklar i sin fremstilling av fransk rolle: ”Frankrike – og EU – står på folkemordregimets side”.⁴⁵³

I tråd med kritikken av EUs rolle i Rwanda, viste *Klassekampen* skepsis til norsk tilknytning til organisasjonen. Som vist over var Brekke klar i sin kritikk mot Arbeiderpartiregjerings støtte til det han kalte EU-imperialismen. Johansen rettete på sin side kritikk mot norsk

⁴⁵¹ ”Imperialisme”, *Klassekampen* 5. juli 1994: 2.

⁴⁵² ”EU-imperialismen – Ekkoet fra Rwanda”, *Klassekampen* 7. juli s. 2.

⁴⁵³ Ibid.

likegyldighet til den franske intervensjonen. I artikkelen ”Tar ikke stilling” kritiserte han regjeringen for ikke å ta stilling tross sin posisjon som assosiert medlem av Vestunionen.⁴⁵⁴

Redaksjonen ytret lignende kritikk i lederartikkelen ”Ingen mening”, to dager senere. Mens den norske regjeringen uttalte at den franske intervensjonen var en sak mellom Frankrike og FN, hadde redaksjonen en annen oppfatning:

Forklaringen ligger heller i at Norge faktisk ikke har noen betenkeligheter med at de europeiske stormaktene omformer Vestunionen til en imperialistisk spydspiss som står klar til å lede og bistå intervensjoner i områder hvor EU-landene sine interesser er truet, slik som Frankrike i Rwanda. (...) Norge skal tydeligvis ikke bli EU-medlem for å påvirke eller snu utviklingen, men for å være med i sentrum av den europeiske imperialismen.⁴⁵⁵

Dette er sterke ord. Vestunionen beskrives som en *imperialistisk spydspiss*, et redskap for å sikre EU-landenes interesser. Redaksjonen hevdet ikke bare at norsk medlemskap i EU ikke var i nasjonens beste interesse, men at et eventuelt medlemskap ville bli inngått på helt feil premisser – egengevinst fremfor en mer rettferdig global utvikling. På samme side som artikkelen sto følgende illustrasjon av ”den hvite manns” rolle i Rwanda:

Illustrasjon 5.2. Kilde: Klassekampen 27. juli 1994: 2.

⁴⁵⁴ ”Tar ikke stilling”, *Klassekampen* 25. juni 1994: 5.
⁴⁵⁵ ”Ingen mening”, *Klassekampen* 27. juni 1994: 2.

En lignende holdning ble ytret i kommentaren ”Euronasjonalisme” 5. juli, ført i pennen av lederen for Nei til EU i Stavanger, Alf Lejon. Lejon hevdet at Arbeiderpartiet stilte seg til tjeneste for en euronasjonalisme og lot den nasjonale råderetten falle for europeisk imperialsime og utbytting.⁴⁵⁶ Han stilte seg kritisk til Frankrikes rolle i Rwanda, og reiste spørsmål om hvorvidt ”den såkalte humanitære intervensjonen [kunne] bli annet enn et vern for bødrene som [sto] bak folkeutryddingen”.⁴⁵⁷

Aftenpostens fremstillinger var ikke like kritisk til Frankrikes rolle i Rwanda, og artiklene var ikke preget av en like direkte kobling mellom Frankrike og EU. I noen tilfeller kunne en kobling likevel spores. I artikkelen ”Ja til et fellesskap” lanserte Sverre Stub⁴⁵⁸ unionen som en mulig løsning på globale problemer som folkemordet i Rwanda.⁴⁵⁹ Dette står i sterk kontrast til fremstillingene i *Klassekampen*, om EU-landenes indirekte medvirkende rolle i folkemordet. Også redaksjonen stilte den franske intervensjonen i et mer positivt lys. I lederartikkelen ”Tragedien” 16. juli rettet den kritikk til verdenssamfunnets manglende evne og vilje til å hindre folkemordet, tross gjentatte appeller fra humanitære organisasjoner. FNs manglende handlekraft gjorde det i følge redaksjonen nødvendig med en annen form for inngripen: ”Hadde det ikke vært for at Frankrike, med betydelig politisk risiko, hadde reagert på sendrektigheten og sendt inn 2500 mann, ville situasjonen i Rwanda vært enda mer nedslående”.⁴⁶⁰

Dagbladet og *VG* var ved flere tilfeller kritisk til fransk politikk i Rwanda. *Dagbladet* kritiserte Frankrikes rolle som våpenleverandør og militærrådgiver for regjeringssoldatene og militsen, og viste til at både RPF og flere afrikanske land tok avstand fra de franske planene.⁴⁶¹ Avisen stilte seg også kritisk til intervensjonens endrede karakter da de franske styrkene vedtok å gripe til våpen for å hindre RPFs fremrykking.⁴⁶² I dagene som fulgte den franske intervensjonen, var også *VG* kritisk i sine fremstillinger. Avisen hevdet Frankrike i

---

⁴⁵⁶ ”Euronasjonalisme”, *Klassekampen* 5. juli 1994: 3.

⁴⁵⁷ Ibid.

⁴⁵⁸ Stub var ansatt ved Utenriksdepartementet i 1994.

⁴⁵⁹ ”Ja til et fellesskap”, *Aftenposten* 24. august 1994: 15.

⁴⁶⁰ ”Tragedien”, lederartikkel i *Aftenposten* 16. juli 1994:2.

⁴⁶¹ ”Frankrike forbereder intervensjon i Rwanda”, NTB/Reuter/AFP, *Dagbladet* 22. juni 1994: 22; ”Frankrike trente ’dødsskvadroner’”, AP/NTB/Reuter *Dagbladet* 24. juni 1994: 17.

⁴⁶² ”Vil bruke våpen – Frankrike endrer kurs i Rwanda”, NTB/Reuter/AP, *Dagbladet* 5. juli 1994: 17.

årevis hadde støttet Habyarimanas regime.⁴⁶³ 5. juli skrev journalist Jan Christensen at Frankrike måtte bære en stor del av skylden for folkemordet, da landets myndigheter hadde gitt militær opptrening til de ansvarlige bak massakrene.⁴⁶⁴ Mens *Dagbladet* og *VG* var kritiske til fransk politikk i Rwanda, var ikke kritikken koblet til Frankrikes status som EU-land.

Fremstillingene drøftet over kritiserte ulike ytre aktørers rolle i folkemordet. Mens *Aftenposten* til tider presenterte positive fremstillinger av EUs internasjonale rolle og av den franske intervensjonen, stilte *Klassekampen* seg svært kritisk til det den oppfattet som neoimperialistisk utbytting. I likhet med *Dagbladet* trakk begge avisene inn tidligere kolonimakters rigide inndeling av det rwandiske samfunnet. Sammen med beskrivelsene av ytre aktørers mer eller mindre direkte rolle i folkemordet, utgjorde fremstillinger av internasjonal maktesløshet del av en motdiskurs.

5.3. Fremstillinger av internasjonal maktesløshet og passivitet

Samtlige av de utvalgte avisene kritiserte internasjonal, hovedsakelig FNs, reaksjon på folkemordet i Rwanda. *Aftenposten*, *Dagbladet* og *VG* fremstilte FN som et ”maktesløst symbol”, mens *Klassekampen* i større grad knyttet organisasjonens handlinger til vestlig stormaktspolitikk.

Jan Christensen i *VG* stilte seg kritisk til internasjonal passivitet ovenfor Rwanda, og hevdet at tragedien hadde vært langt mindre dersom verdenssamfunnet hadde grepet inn i tide.⁴⁶⁵ Roar Hagen ga en lignende vurdering av det internasjonale samfunnets reaksjon. I en lederartikkel i *VG* 18. mai kritiserte han FN-styrken for manglende beredskap: ”Hadde den FN-styrken som da var i landet vært forberedt på utbruddet og hatt militær kapasitet til å slå ned opprøret, kunne katastrofen vært stanset mye før. De 2400 lett bevæpnede FN-soldatene flyktet straks.”⁴⁶⁶ Hagen karakteriserte i denne sammenheng FN som ”et maktesløst symbol”.⁴⁶⁷

---

⁴⁶³ ”Frankrike inn i Rwanda”, *VG* 23. juni 1994: 7; ”Fransk krig”, *VG* 24. juli 1994: 10; ”Vet at han skal dø”, *VG* 25. juni 1994: 17.

⁴⁶⁴ ”Tvilssom fransk hjelp”, *VG* 5. juli 1994: 2.

⁴⁶⁵ ”Rwanda mafia-offer”, *VG* 5. mai 1994: 2; ” Clintons dobbeltmoral”, *VG* 28. juli 1994: 2.

⁴⁶⁶ ”... Som ikke rammer dig selv!”, *VG* 18. mai 1994: 2.

⁴⁶⁷ Ibid.

Christensen beskrev FN på lignende vis i artikkelen ”Et maktesløst FN”, hvor han vektla organisatoriske problemer både hva gjaldt økonomisk, politisk og militær handlekraft.⁴⁶⁸ Folkemordet kunne langt på vei ha vært avverget, hevdet Christensen, dersom FN-apparatet og de militære styrkene hadde vært effektivisert. Kritikken av FNs problematiske organisering ble tatt opp igjen i avisens leder 5. august: ”Det er ingen lett oppgave å skape en bedre organisert verden. Men som en begynnelse kunne man hvert fall snakket åpent om sin egen utilstrekkelighet”.⁴⁶⁹

Dagbladet stilte seg også kritisk til manglende internasjonal intervensjon. I lederartikkelen ”Verdens vanmakt” 26. juli, kritiserte redaksjonen verdenssamfunnet for å være passive tilskuere til folkemordet og den påfølgende flyktningsituasjonen.⁴⁷⁰ Nødhjelpsarbeidere var sentrale kilder i avisens fremstillinger av internasjonal passivitet. Både Johannes Sannesmoen fra Strømmestiftelsen og tidligere generalsekretær i Kirkens Nødhjelp, Jan A. Erichsen, kritiserte FNs manglende inngripen. Sannesmoen beskrev FN-styrken som uorganisert og dårlig forberedt.⁴⁷¹ Erichsen hevdet organisasjonen virket maktesløs, en maktesløshet han knyttet til den mislykkede intervensjonen i Somalia.⁴⁷²

Journalistene i *Aftenposten* inntok også en kritisk holdning til FNs manglende handlekraft. 4. mai hevdet Nils Christian Helle at det internasjonale samfunnet var ute av stand til å gripe inn i Rwanda.⁴⁷³ Organisasjonen for afrikansk enhet (OUA) maktet ikke håndtere krisen, mens Sør-Afrika – det eneste landet på kontinentet som hadde ressurser til å gripe inn – var opptatt med det første demokratiske valget i landets historie, utdypet han. Redaksjonen var likevel av den oppfatning at FN og omverdenen burde grepet inn. I en lederartikkel 18. mai hevdet den at ”en vantro verden og en valen verdensorganisasjon alt for lenge [hadde] unnlatt å gjøre folkemordet i Rwanda til en sak nær toppen av den internasjonale dagsorden”.⁴⁷⁴

---

⁴⁶⁸ ”Et maktesløst FN”, *VG* 29. juli 1994: 2. I artikkelen vises det til tidligere Stortingsmann Gunnar Garbos sammenligning av FN med Oslo kommune: ”Antallet byråkrater er det samme begge steder. Forskjellen er at Oslo kommune har dobbelt så stort årsbudsjett”.

⁴⁶⁹ ”Folkemord”, *VG* 5. august 1994: 2.

⁴⁷⁰ ”Verdens vanmakt”, *Dagbladet* 26. juli 1994: 3.

⁴⁷¹ ”Nordmann innestengt med opprørernes fiender”, *Dagbladet* 9. april 1994: 19.

⁴⁷² I oktober 1993 ble 18 amerikanske soldater drept i skuddveksling med somalisk milits i Mogadishu, i det som tilsynelatende skulle være en lavrisiko aksjon. Power 2001: 9.

⁴⁷³ ”Minst 250 000 drept i Rwanda”, *Aftenposten* 4. mai 1994: 8.

⁴⁷⁴ ”Folkemord”, *Aftenposten* 18. mai 1994: 14.

I *Aftenpostens* neste artikler om FNs håndtering, ble kritikken referert fra kildene og kom ikke direkte fra journalistene. 26. mai, i en videreformidling fra Assosiated France Press (AFP) og NTB, kalte FNs generalsekretær Boutros Boutros-Ghali manglende intervensjon i Rwanda en skandale for både FN og verdenssamfunnet.⁴⁷⁵ Boutros-Ghali siktet her til at kun tre av 42 spurte medlemsland hadde vist seg villig til å stille med soldater.⁴⁷⁶ Pierre Sané, Amnesty Internationals afrikanske leder, beskrev FNs innsats i Rwanda som en ”skam”.⁴⁷⁷ Under sitt besøk i Norge stilte han spørsmål om hvorvidt det hersket én lov for europeere og en annen for afrikanere, og karakteriserte FNs neglisjering av folkemordet som rystende og uakseptabel.⁴⁷⁸ Utenriksjournalist Mariann Nordstrøm refererte til en rapport fra menneskerettighetsorganisasjonen Africa Watch i sin kritikk av FN. I følge rapporten hadde organisasjonen mottatt dokumentert informasjon om krigsforberedelser og planlagte massakre.⁴⁷⁹ ”FN ble gjentatte ganger advart av ansvarlige lokale personer, som menneskerettighetsaktivister og politiske ledere, om at en kampanje for utryddelse av president Habyarimanas motstandere var under forberedelse”, skrev Nordstrøm, og avsluttet med et kontrafaktisk argument om at ”dersom UNAMIR straks hadde grepet inn for å stanse det første voldsutbruddet, ville situasjonen med sikkerhet ha utviklet seg annerledes”.⁴⁸⁰

I lederartiklene 16. og 25. juli, rettet *Aftenpostens* redaksjon igjen et kritisk blikk på FNs reaksjon på folkemordet. Først ble folkemordet beskrevet som ”en uhyggelig bekreftelse på hvor kort verdenssamfunnet er kommet når det gjelder å hindre folkemord innenfor nasjonale grenser”.⁴⁸¹ Verdenssamfunnet ble kritisert for mangelfull politisk vilje, og FN for ikke å være i stand til å sette makt bak sine vedtak og sende en FN-styrke i tide. Deretter argumenterte redaksjonen for behovet for FN-reform, og for at det internasjonale samfunnet måtte gi organisasjonen nødvendig makt og myndighet til å gripe inn i tide, også i såkalte indre anliggende.⁴⁸²

---

⁴⁷⁵ ”Våpenhvilen brutt i Kigali”, *Aftenposten* 26. mai 1994:8.

⁴⁷⁶ Ibid.

⁴⁷⁷ ”Amnesty-sjefen i Norge”, *Aftenposten* 28. mai 1994: 2.

⁴⁷⁸ Ibid.

⁴⁷⁹ ”FN i Rwanda får hard kritikk”, *Aftenposten* 5. juli 1994: 8.

⁴⁸⁰ Ibid.

⁴⁸¹ ”Tragedien”, *Aftenposten* 16. juli 1994: 6.

⁴⁸² ”FN-reform”, *Aftenposten* 25. juli 1994: 6.

Bente Egjar Engesland, leder for *Aftenpostens* politiske redaksjon, var ikke nådig i sin kritikk av FN og stormaktene i kommentaren ”Lærdommen etter Rwanda”, 28. juli. ”Dødsriket Rwanda er en ny påminnelse om FNs impotens i rollen som fredsskaper og verdenspoliti”, skrev hun, og hevdet at også den humanitære idé og visjonen om en ny internasjonal orden ble begravd i Rwanda.⁴⁸³ Engesland kritiserte FN og stormaktene USA, Russland og EU for å ha latt folkemordet få utspille seg, da de hadde den økonomiske ryggraden afrikanske land manglet for å gripe inn. Som forklaringen på FNs handlingslammelse viste hun til manglende mandat til å gripe inn i interne konflikter – en ny type utfordring i etterkant av den kalde krigen.

Fremstillingene av internasjonal maktesløshet representerer ikke en like tydelig motdiskurs som bildene av internasjonal, eller vestlig medskyldighet. Ved å hevde at internasjonal inngripen kunne begrenset folkemordet, påla journalistene likevel verdenssamfunnet en del av ansvaret for at folkemordet fikk utspille seg slik det gjorde. Rwanderne ble imidlertid fortsatt fremstilt som ofre for ”et indre anliggende”, og fremstillinger av maktesløshet kan knyttes til fatalistiske holdninger – verdenssamfunnet var maktesløst overfor utviklingen i Rwanda.

Kritikken av verdenssamfunnets passivitet ble imidlertid også koblet til vestlig neoimperialisme og brukt i forklaringene på folkemordet. I tråd med avisens europeisering av folkemordet drøftet over, ble denne tilnærmingen tydeligst fremmet i *Klassekampen*, som karakteriserte verdensorganisasjonen som et imperialistisk redskap fremfor et maktesløst symbol.⁴⁸⁴ Johansen la som nevnt stor vekt på vestlig påvirkning, og var kritisk til fremstillinger av folkemordet som en selvforskyldt politisk og etnisk konflikt.⁴⁸⁵ Han karakteriserte i denne sammenheng FN som ”vestmaktens redskap” som utøvet en dobbeltmoral med et eget sett med regler for afrikanske land.⁴⁸⁶ Brekke fremmet lignende kritikk i en kommentar 30. mai: ”Forestillingen om det nøytrale FN som verdensdommer ekskluderer forståelsen av imperialistiske aktører på verdensarenaen”.⁴⁸⁷ FN var i følge journalisten ikke en nøytral verdensdommer, men et redskap for imperialistiske aktører, og

---

⁴⁸³ ”Lærdommen etter Rwanda”, 28. juli 1994: 6.

⁴⁸⁴ ”Går Afrika til helvete?”, *Klassekampen* 14. mai 1994: 6,7; ”FN og Rwanda”, *Klassekampen* 31. mai 1994: 2.

⁴⁸⁵ ”Går Afrika til helvete?”, *Klassekampen* 14. mai 1994: 6,7.

⁴⁸⁶ Ibid.

⁴⁸⁷ ”Ny-imperialismen”, kommentar av Bo Brekke i *Klassekampen* 30. mai 1994: 2.

organisasjonens politikk ble neste dag beskrevet som en av årsakene til folkemordet.⁴⁸⁸ Også avisens redaksjon la vekt på europeiske stormakter som ledende aktører i FN. Redaksjonen hevdet at enhver kritikk av FNs opptreden i Rwanda måtte rette søkelyset mot de tidligere kolonimaktens interesser og opptreden der, ettersom disse landenes holdninger var avgjørende for FNs politikk.⁴⁸⁹

Det er altså tydelig at kritikken i *Klassekampen* hovedsakelig ble rettet mot tidligere kolonimakter samt USA, som både Johansen, Brekke og redaksjonen hevdet var styrende for FNs politikk og gjennomslagskraft. Organisasjonen fungerte i deres øyne som et redskap i Vestens imperialistiske verdenspolitikk. I en av avisens siste artikler om Rwanda dette året beskrev Nils-Inge Kruhaug folkemordet som en ”skammens blodflekk i FNs historie”.⁴⁹⁰ Samtidig hevdet han at norske myndigheter, i likhet med resten av verden, ”valgte å sitte på gjerdet til det lille landet var omgjort til en likhaug”.⁴⁹¹ Også *Dagbladet* presenterte vestlige interesser som del av forklaringen på verdenssamfunnets passivitet da redaksjonen hevdet at stormaktene ikke hadde hatt interesse for å gripe inn i en konflikt som var begrenset til et fattig og overbefolket land.⁴⁹² *Klassekampen*, og til dels *Dagbladet*, fremstilte altså internasjonal passivitet som et bevisst valg fremfor et resultat av maktesløshet, og ga vestlig stormaktspolitikk en sentral plass i forklaringene på folkemordet.

5.4. Konklusjon

Fremstillingene av det internasjonale samfunnets rolle i folkemordet representerte en motdiskurs til forestillingen om folkemordet som en ”stammekrig” og resultat av afrikansk primitivitet. Både imperialisme og neoimperialisme utgjorde en del av de utvalgte avisenes forklaringer på folkemordet. Særlig *Klassekampen* kritiserte ytre aktørers rolle, og gjorde en tydelig og særegen kobling mellom folkemordet og EU. Samtidig viste offerkonstruksjonen til en kontinuitet, hvor rwandisk politikk og den rwandiske befolkningen som historiske aktører ble underkommunisert. I likhet med den kolonialt forankrede diskursen, fraskrev den rwanderne aktørstatus. Fremstillingene av folkemordet nærmest som et resultat av ytre

---

⁴⁸⁸ ”FN og Rwanda”, *Klassekampen* 31. mai 1994: 2.

⁴⁸⁹ ”FN i Rwanda”, leder i *Klassekampen* 6. juni 1994: 2.

⁴⁹⁰ ”Det glemte folkemordet”, *Klassekampen* 23. desember 1994: 16.

⁴⁹¹ *Ibid.*, min uthevelse i kursiv.

⁴⁹² ”Verdens vanmakt”, *Dagbladet* 26. juli 1994: 3.

prosesser kan også tolkes som en videreføring av fatalistiske forestillinger, som et uttrykk for at utviklingen måtte ta en bestemt retning med Vestens rådende politikk. Et rollebytte kom altså til syne – Vesten var ikke lenger en mulig løsning på, men en årsak til, problemene. Fremstillingene om internasjonal maktesløshet representerte en langt svakere utfordring, og brøt ikke nødvendigvis med bildene av folkemordet som et indre anliggende.

Det kan argumenteres for at motdiskursen bidro til å nyansere det totale bildet som møtte de norske leserne. Ved å argumentere for internasjonal politisk innvirkning ble ikke folkemordet fremstilt utelukkende som et indre anliggende, og flere forklaringsfaktorer ble fanget opp. *Klassekampens* fremstillinger av vestlig utbytting stod i stil med avisens ambisjoner om å avdekke undertrykking – i dette tilfellet i form av neoimperialisme. Koblingen mellom folkemordet og EU viser også hvordan den norske samfunnsmessige og politiske konteksten journalistene befant seg i, påvirket retningen fremstillingene tok. Diskusjonen rundt det internasjonale samfunnets rolle kan dermed sees som en mer kontekstavhengig motdiskurs på to områder – både i forhold til den umiddelbare konteksten de norske journalistene befant seg i, og i forhold til hvordan grunnbegreper som fatalisme og afrikanisme ble koblet opp til en mer langsiktig diakron kontekst, til en historie av kolonialisme og neoimperialisme. Fremstillingene av ytre forklaringer representerte en sterkt utfordrende motdiskurs. Likevel sto offerrollen så sentralt at fremstillingen ikke kan tolkes for å ha felt den hegemoniske diskursen. Det kolonialt forankrede tankemønsteret var synlig også her.

Fatalisme og afrikanisme – Reproduksjon av historiske forestillinger?

6.1. Innledning

Prosjektet har analysert fremstillinger av folkemordet i Rwanda i norske aviser med hensyn til hvilke forståelsesrammer og diskursive rammer journalistene arbeidet innenfor, og på hvilken måte fremstillingene representerte brudd med eller reproduksjon av historiske forestillinger om Afrika. Problemstillingen er forsøkt besvart gjennom å analysere fire avisers fremstillinger gjennom tre ulike prismen – folkemordet som fenomen, den umiddelbare flyktnings situasjonen og ytre aktørers rolle.

Fremstillingene var preget av parallelle bilder og diskurser, brudd og kontinuitet. Ulike aktører bidro med ulike bilder. Jeg har likevel argumentert for at en kolonial begrepsbruk preget pressens fremstillinger, og at den koloniale diskursen var dominerende. To grunner gir belegg for denne påstanden. For det første var fremstillingene sterkt preget av en begrepskombinasjon som vanskelig lar seg skille fra en kolonialt forankret språkbruk eller forklares utenfor en kolonial diskurs. For det andre viste den koloniale diskursen bredde og kontinuitet. Den var tydelig innenfor de tre ulike perspektivene, og til tross for at den ble utfordret av andre diskurser, forble den fremtredende.

6.2. En bred, kolonial begrepskombinasjon

Reduksjonistiske beskrivelser var gjennomgående i fremstillingene av folkemordet og det rwandiske samfunnet. Som vist i kapittel 3 ble folkemordet beskrevet som en ”stammekrig”, et ”etnisk oppgjør”, et ”bestialsk blodbad”, anarki og kaos. Beskrivelsene dannet et bilde av det rwandiske samfunnet som usivilisert og primitivt. Samtlige aviser karakteriserte hutuer og tutsier som stammer, en betegnelse med konnotasjoner til primitivitet og til sosiale grupperinger i førmoderne tid. Massakrene ble ikke bare beskrevet som brutale, men flere ganger knyttet til nytelse – enten eksplisitt eller ved bruken av begrep som ”orgie”. Flyktingene ble, som vist i kapittel 4, beskrevet som passive og ventende, avhengige av hjelp

utenfra. Fremstillinger av hjelpeløshet var fremtredende. Sammenligninger med dyreriket ble brukt som språklig virkemidler ved flere tilfeller, som beskrivelsen av jenta som ”begjærlig slikket i seg væske” og av flyktningene som ”sultne og forkomne dyr”, og var tydelig nedsettende.

Fremstillingene hadde også klare fatalistiske trekk. Både under folkemordet og den påfølgende flyktnings situasjonen var det referanser til håpløshet og en slags forutbestemt elendighet eller undergang. Som vist i kapittel 3 og 4 ble Rwanda gjentatte ganger sammenlignet med en tidsinnstilt bombe. Flyktningene ble sammenlignet med naturkatastrofer som flodbølge og flom, og ga assosiasjoner til noe uunngåelig og utenfor menneskelig kontroll. Bilder av håpløshet var fremtredende, og forholdene ble beskrevet som apokalyptiske. Dette gjaldt imidlertid ikke bare Rwanda, fremstillingene ble til tider knyttet til hele det afrikanske kontinentet. Blant annet ble klisjeen om Afrika som ”det svarte kontinent” fremmet i *Dagbladet*, mens *Aftenposten* beskrev folkemordet og flyktnings situasjonen i Rwanda som et symptom på hele kontinentets tilstand. Fatalismen kom også til syne i fremstillingene av ytre aktørers rolle, hvor det til tider ble gitt uttrykk for at utviklingen måtte gå i en bestemt retning med Vestens rådende politikk. De fatalistiske fremstillingene undervurderte den rwandiske befolkningen som historiske aktører, og står i stil med de nevnte beskrivelsene av passive og ventende flyktninger.

Analysen har vist at offerkonstruksjoner var fremtredende i de ulike perspektivene. I fremstillingene av folkemordet som fenomen, ble den rwandiske befolkningen til tider fremstilt som offer for egen afrikansk ”primitivitet”, for råskap og hensynsløshet. Offerrollen kom aller tydeligst frem i fremstillingene av flyktningene. De var offer for sykdom, tørst og sult, for apokalypsen. Som et motstykke sto fremstillingene av den norske befolkningen som giverglade og oppofrende, som en mulig redning. Beskrivelsene av nordmenn som sang, løp, drakk og giftet seg for de rwandiske flyktningene skapte et asymmetrisk forhold som gjorde offerkonstruksjonen tydeligere. Også i fremstillingene av ytre aktørers rolle var offerrollen tydelig – den rwandiske befolkningen ble fremstilt som offer for vestlig imperialisme og neoimperialisme. Her var ikke Vesten en mulig løsning på, men en årsak til problemene.

Det er rimelig å hevde at begrepskombinasjonen i fremstillingene ikke var tilfeldig eller situasjonsbestemt. Til det var bruken av reduksjonistiske beskrivelser og metaforer for systematisk og sammenhengende. Gjennom å innordne begrepsbruken under grunnbegrepene *fatalisme* (naturkatastrofer, tidsinnstilt bombe, apokalypse) og *afrikanisme* (primitivitet, hjelpeløshet, dyrisk råskap, sult og sykdom) har analysen gjort det tydelig at pressen perspektiverte folkemordet og flyktnings situasjonen etter en overordnet kolonial begrepsbruk.

6.3. Motstandsdyktige forestillinger

Den koloniale diskursen var ikke enerådig, men ble utfordret av fremstillinger som i større grad ga plass til den rwandiske befolkningen som historiske aktører, både i forhold til planlegging og gjennomføring av folkemordet, og situasjonen i flyktningleirene. I kapittel 3 ble det vist til begreps- og fremstillingsmessige motdiskurser. Kritiske røster kom tidlig på banen, og hevdet fremstillingene av folkemordet som en ”stammekrig” eller etnisk konflikt var feilaktige. De fremhevet folkemordets sosiale og politiske karakter. Overgangen til å ta i bruk folkemordsbetegnelsen utfordret fremstillingene av folkemordet som et spontant oppgjør eller en tosidig krig. Beskrivelser av flyktingene som aktive, initiativrike og oppfinnsomme representerte også en fremstillingsmessig motdiskurs, som vist i kapittel 4. Analysen i kapittel 5 drøftet en mer kontekststøttet motdiskurs, som gjennom fremstillinger av ytre aktørers rolle utfordret beskrivelser av folkemordet som et indre anliggende, og forestillingene om Vesten som en redning eller løsning.

De utfordrende diskursene ble imidlertid ikke mer enn utfordrere. Overgangen til å ta i bruk folkemordsbegrepet markerte ikke et tydelig brudd, da det ble kombinert med fremstillinger av hensynsløs etnisk konflikt mellom hutuer og tutsier. Likedan fortsatte de reduksjonistiske beskrivelsene, blant annet stammebegrepet og beskrivelser av bestialske massakre, etter folkemordsbegrepet var tatt i bruk. Journalistene var heller ikke konsekvent i sin bruk av folkemordsbegrepet, og det var fraværende i flere av de siste artiklene om Rwanda i 1994. Offerkonstruksjonen og fremstillinger av fatalisme fortsatte til tross for at de ble utfordret. Selv om fortolkningsrammene endret seg fra formidlingen av folkemordet til flyktnings situasjonen, var elementene tydelige i fremstillingene fra flyktningleirene.

Til tross for utfordrende fremstillinger, viste altså den koloniale diskursen seg som dominerende. Dette ble tydelig gjennom en begrepskombinasjon som gikk på tvers av tre ulike perspektiver og gjennom en begreps- og fremstillingsmessig kontinuitet gjennom året 1994.

6.4. Språkbruk og makt

Innenfor rammene av dette prosjektet har det ikke vært mulig å analysere avisenes påvirkningskraft eller konsekvensene av deres fremstillinger. Analysen kan imidlertid fortelle noe om makt i språkbruken. Ved å karakterisere folkemordet som et indre anliggende, og samtidig unngå bruken av folkemordsbetegnelsen, forsøkte flere vestlige myndigheter å legitimere manglende intervensjon.⁴⁹³ Å definere overgrep som folkemord medfører automatisk forpliktelser om intervensjon og avstraffelse, som forklart i kapittel 1. Definisjonen av situasjonen i Rwanda var dermed avgjørende for FNs og omverdenes reaksjon på og håndtering av folkemordet. Likedan er det nærliggende å tro at avisenes inkonsekvente bruk av folkemordsbegrepet, drøftet i kapittel 3, fikk konsekvenser for hvordan de norske leserne oppfattet folkemordet i Rwanda. Sammen med reduksjonistiske beskrivelser av stammekrig og tosidig konflikt, kan fremstillingene ha bidratt til å legitimere eller underbygge internasjonal ansvarsfraskrivelse. Ved å fremstille folkemordet nærmest som typisk afrikansk, underkommuniserte avisene det særegne i situasjonen samt behovet for og forpliktelsene til internasjonal inngripen.

Det ligger mye makt i å definere situasjoner og begreper. Språket og samfunnet står i et dialektisk forhold, hvor begge påvirker og påvirkes. Mens mennesket danner begreper ut fra fortolkninger av en virkelighet, *skaper* begrepene samtidig en virkelighet. I fremstillingen av folkemordet var journalistene preget av tidligere forestillinger og fremstillinger. Samtidig la deres fremstillinger føringer på norske leseres forståelse av folkemordet og den rwandiske befolkningen. Den gjennomgående offerkonstruksjonen i de norske fremstillingene bidro til å

---

⁴⁹³ Som nevnt i kapittel 3, ble amerikanske diplomater og embetsmenn påbelagt å unngå folkemordsbetegnelsen til fordel for den mindre forpliktende formuleringen ”folkemordslignende handlinger”, Power 2001: 16, 17. Power viser blant annet til et dokument skrevet av en ansatt i det amerikanske forsvarsdepartementet hvor følgende stod notert ved siden av en beskrivelse av folkemordsbegrepet: ”Be careful. Legal at State was worried about this yesterday – Genocide findig could commit to actually ‘do something’”. Som vist i kapittel 3 var også norske myndigheter nølende med å ta i bruk folkemordsbetegnelsen.

oppretholde eller reprodusere det asymmetriske forholdet mellom Vesten og Afrika, mellom nordmenn og rwandere. Dette prosjektet føyer seg inn i en postmodernistisk historietradisjon, som erkjenner den makten som ligger i språket. Analyser av språkbruk er viktig ettersom alle som driver med offentlige ytringer bruker språket aktivt for å formidle, påvirke eller overbevise. Innen historieforskning kan analyser av tekst, språkbruk og diskurs bidra til å kartlegge føringer for historiske ytringer og handlinger, som den koloniale diskursen i norsk pressedekning av Rwanda. På samme måte er det viktig at historikeren selv er bevisst og eksplisitt i egen begrepsbruk, og reflektert rundt valg av begreper og fremstillinger. Analysen i de forutgående kapitlene har som nevnt vist at offerkonstruksjonen var fremtredende i de utvalgte avisenes fremstillinger. Men har jeg også konstruert en offerrolle, nettopp ved å vektlegge fremstillingenes koloniale forankring? Har jeg gjort den rwandiske befolkningen til offer for en kolonial diskurs? Jeg vil argumentere for at det viktigste med prosjektet er at det, ved å ha synliggjort hvordan koloniale tankemønstre la føringer på fremstillingene i fire norske aviser, har bidratt til en bevisstgjøring rundt språklige føringer på historiske og samtidige fremstillinger. Fremfor å skape en ny offerrolle kan analysen sees som et bidrag til økt refleksjon rundt språkbruk i historiske fremstillinger og rundt problemer med upresis begrepsbruk og ukritiske videreføringer.

6.5. Refleksjoner rundt prosjektet og muligheter for videre forskning

Gjennom avgrensingen av prosjektet, har jeg nødvendigvis måtte velge vekk tilnærminger og perspektiver som kunne vært interessante. Jeg kunne valgt å studere journalistene som aktører og deres muligheter til påvirkning. Prosjektet i stor grad har fokusert på diskurser som styrende mekanismer og språket som en førende struktur. Det hadde også vært mulig å gå dypere inn på hvilke rom journalistene fant for endring. Dette kom delvis frem gjennom å drøfte ulike motdiskurser, men uten at journalistene ble fremhevet som enkeltaktører. Samtidig kunne konteksten journalistene arbeidet innenfor, utover den diskursive, i større grad vært gjenstand for analyse. Bevisstgjøringen rundt hva jeg kunne gjort annerledes, gjør etter min mening ikke den valgte avgrensingen og tilnærmingen mindre fruktbar eller nyttig. Ethvert forskningsarbeid innebærer avgrensinger, og avgrensingene gjort i dette prosjektet gjorde det mulig å studere diskursive føringer for fremstillingene av folkemordet ut fra et bredt empirisk fundament, og knytte disse til historiske stereotypier.

Prosjektet tok utgangspunkt i en bred forskningsfront av diskusjoner rundt medias rolle i fremstillingen av folkemordet i Rwanda, fremstillinger av ”andre” samt produksjon og reproduksjon av koloniale stereotyper i moderne fremstillinger. Norske avisers fremstillinger av folkemordet var et nærmest urørt forskningsfelt. Analysen har bidratt med ny kunnskap, og vist hvordan koloniale forestillinger av det afrikanske ble reprodusert i en spesifikk, moderne historisk kontekst – folkemordet i Rwanda i 1994. Den har vist at den koloniale diskursen var et uttrykk for en mer allmenn dimensjon, i den forstand at den reproduserte en form for kolonial regularitet som ikke bare var knyttet til folkemordet i 1994, men som strakk seg over lang tid. Gjennom å drøfte hvordan diskursive føringer påvirket avisenes fremstillinger, har prosjektet vist hvordan generaliserende historiske forestillinger og begrepskonstruksjoner har en tendens til å reproduseres på tvers av historiske kontekster. De norske journalistene videreførte det kolonialt forankrede tankemønstret, uansett om deres begrepsbruk og vinkling var resultat av bevisste valg eller ikke. Fremstillingene i de norske avisene var ikke bare reduksjonistiske, men også villedende og til tider feilaktige. Som historiker Jens Arup Seip sa: ”Ord er som tveeggede sverd: de kan lette forståelsen og de kan hindre den”.⁴⁹⁴ Prosjektet har vist at koloniale diskursive rammer nettopp forhindrede en adekvat forståelse av folkemordet i Rwanda. Det understreker slik både medias makt – definisjonsmakten – og hvor viktig det er å studere fremstillinger i pressen og hvilke forståelsesrammer og føringer som omgir dem.

---

⁴⁹⁴ Seip 1983: 160.

Litteratur- og kildeliste

LITTERATUR

- Berulfsen, B., Gundersen, D. (1993), *Fremmedordbok*. Kunnskapsforlagets blå ordbøker. Oslo, Aschehoug - Gyldendal.
- Brandal, Nik. "Klassekampen", i Flo, Idar (2010), *Norsk presses historie, Bind 4: Norske aviser fra A til Å*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Chadwick, Andrew (2000), "Studying Political Ideas: a Public Political Discourse Approach", i *Political Studies* Vol. 48, pp. 283-301.
- Chaon, Anne (2007), "Who Failed in Rwanda, Journalists or the Media?", i Thompson, Allan (2007), *The Media and the Rwanda Genocide*. London, Pluto Press.
- Chossudovsky, Michel (1996), "Economic Genocide in Rwanda", i *Economic and Political Weekly*, Vol. 31, No. 15, pp. 938-941.
- Christensen, Olav og Eriksen, Anne (1992), *Hvite løgner – Stereotype forestillinger om svarte*. Oslo, Aschehoug.
- Dahl, H. F., Forr, G., Mjeldheim, L. og Solstad, A. (1993), *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*. Oslo, Aschehoug.
- Dahl, Hans Fredrik. "Aftenposten", i Flo, Idar (2010), *Norsk presses historie, Bind 4: Norsk aviser fra A til Å*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Dahl, Ottar (1976), *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Tromsø, Universitetsforlaget.
- Des Forges, Alison (1999), *Leave None to Tell the Story – Genocide in Rwanda*. New York, Human Right Watch.
- Doyle, Mark (2007), "Reporting the Genocide", i Thompson, Allan (2007), *The Media and the Rwanda Genocide*. London, Pluto Press.
- Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege (2008), *Verden skapes hjemmefra – pressedekningen av den ikke-vestlige verden 1902-2002*. Unipub.
- Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege (2010), "Verden utenfor Vesten" i Hjeltnes, Guri (2010), *Norsk presses historie, Bind 3: Imperiet vakler 1945-2010*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Eide, Elisabeth. "Sjanger og nyhetskonvensjoner", i Ottosen, Rune (2010), *Norsk presses*

- historie, bind 2: Presse, parti og publikum 1660-2010.* Oslo, Universitetsforlaget.
- Eide, Martin (1995), *Blod, sverte og gledestårer. Verdens Gang 1954-95.* Oslo, Chr. Schibsteds Forlag A/S.
- Eide, Martin (2010), *Norsk presses historie, bind 3: En samfunnsmakt blir til 1660-1880.* Oslo, Universitetsforlaget.
- Eide, Martin. "Dagbladet" og "VG", i Flo, Idar (2010), *Norsk presses historie, Bind 4: Norske aviser fra A til Å.* Oslo, Universitetsforlaget.
- Fair, J.E., Parks, L (2001), "Africa on Camera: Television News Coverage and Aerial Imaging of Rwandan Refugees", i *Africa Today*, Vol. 48, No. 2, pp.35-57. India University Press.
- Flo, Idar (2010), *Norsk presses historie, Bind 4: Norske aviser fra A til Å.* Oslo, Universitetsforlaget.
- Grønmo, Sigmund (2004), *Samfunnsvitenskapelige metoder.* Bergen, Fagbokforlaget.
- Hagtvet, Bernt (2008), *Folkemordenes svarte bok. Politisk massevold og systematiske menneskerettighetsbrudd i det 20. århundret.* Oslo, Universitetsforlaget.
- Hall, Stuart (2007), *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices.* London, SAGE Publications.
- Havugimana, Emmanuel (2009), *State Policies and Livelihoods. Rwandan Human Settlement Policy.* PhD-avhandling ved Göteborgs Universitet.
- Hilsum, Lindsey (2007), "Reporting Rwanda: the Media and the Aid Agencies", i Thompson, Allan (2007), *The Media and the Rwanda Genocide.* London, Pluto Press.
- Hintjens, Helen M. (1999), "Explaining the 1994 Genocide in Rwanda", i *Journal of Modern African Studies*, Vol. 37, No. 2, pp. 241-286. Cambridge University Press.
- Holstein, James A., Gubrium, Jaber F. (2008), *Handbook of constructionist research.* New York, Guilford Press.
- Hovdal, Sturla E. (1996), *De norske folkeavstemningene. En komparativ analyse av argumentasjon for stemmeavgivning og økonomiske forventninger til EU-medlemskap i Sverige, Finland og Norge.* Hovedoppgave ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet, NTNU.
- Hågvar, Yngvar Benestad (2007), *Å forstå avisa. Innføring i kritisk presseanalyse.* Bergen, Fagbokforlaget.
- Iggers, Georg G. (2005), *Historiography in the Twentieth Century.* Connecticut, Wesleyan

- University Press.
- Jahoda, Gustav (1999), *Images of Savages – Ancient roots of modern prejudice in western culture*. London og New York, Routledge.
- Jordheim, Helge (2001), *Lesningens vitenskap: utkast til en ny filologi*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise (1999), *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde, Roskilde Universitetsforlag.
- Kjeldstadli, Knut (1999), *Fortida er ikke det den engang var – en innføring i historiefaget*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Klinghoffer, Arthur J. (1996), "Folkemordet i Rwanda", i *Mennesker og rettigheter*. Årgang 14, Nr. 1.
- Knutsen, Paul (2002), *Analytisk narrasjon – En innføring i historiefagets vitenskapsfilosofi*. Fagbokforlaget.
- Kroslak, Daniela (2008), *The French Betrayal of Rwanda*. Indiana, Indiana University Press.
- Kuperman, Alan (2001), *The Limits of Humanitarian Intervention – Genocide in Rwanda*. Washington, D.C, Brookings Institution Press.
- Lemarchand, René (1995), "Rwanda: The Rationality of Genocide", i *A Journal of Opinion*, Vol. 23, No.2, pp 8-11. African Studies Association.
- Lemarchand, René (1999), *Ethnicity as Myth: The View from the Central Africa*. I Occasional Paper ved Center for afrikastudier, Københavns universitet.
- Mackintosh, Anne (1997), "Beyond 'Ethnic Conflict'", i *Development and Practice*, Vol. 7, No. 4, Taylor & Francis, Ltd.
- Malik, Kenan (1996), *The Meaning of Race. Race, History and Culture in Western Society*. London, Macmillian Press LTD.
- Malkenes, Simon (2008), *Apokalypse nå igjen?* Oslo, Det Norske Samlaget.
- McLaren, P. Genoe, Mills, J. Helms (2008), "Appropriation, manipulation, and silence: a critical hermeneutic analysis of the management textbook as a tool of the corporate discourse". Paper fra konferansen Critical Management Studies Division of the Academy of Management Annual Conference, Anaheim, CA, 11-13. august 2008.
- Melvorn, Linda (2009), *A People Betrayed – The Role of the West in Rwanda's Genocide*. London, Zed Books Ltd.
- Meredith, Martin (2006), *The State of Africa. A History of Fifty Years of Independence*.

- London, Simon and Schuster UK Ltd.
- Moldrheim, Solveig (2000), *På jakt i stereotypijungelen – Forestillinger om ikke-hvite sett gjennom norske ukeblad i 1952 og 1975*. Høyskoleforlaget.
- Mueller, John (2000), "The Banality of 'Ethnic War'" i *International Security*, Vol. 25, No. 1. (summer 2000), pp. 42-70, MIT Press. <http://www.jstor.org/stable/2626773>
- Murison, Judith (1996), *Fleeing the Jungle Bloodbath. The method in the madness; British Press Reporting of Rwanda*. Edinburgh University, Centre of African Studies.
- Musolff, Andreas (2006), "Metaphor Scenarios in Public Discourse", Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Myers, Garth et al. (1996), "The Inscription of Difference: News Coverage of the Conflicts in Rwanda and Bosnia", i *Political Geography* Vol. 15, No. 1, pp. 21-46, Great Britain, Elsevier Science Ltd.
- Neumann, Iver B. (2001), *Mening, materialitet og makt – En innføring i diskursanalyse*. Oslo, Fagbokforlaget.
- Njálsson, Steingrímur (2009), *Rwanda. Folkemord*. Oslo, Vidarforlaget.
- Newbury, Cathrine (1995), "Background to Genocide", i *A Journal of Opinion*, Vol. 23, Nr. 2, pp 12-17. African Studies Association.
- Olsen, O.E. et al. (2008), *Media og krisehåndtering. En bok om samspillet mellom journalister og krisehåndterere*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.
- Ottmann, Thea Martine. "Rwanda. Folkemordet FN valgte å ignorere", i Hagtvet, Bernt (2008), *Folkemordenes svarte bok. Politisk massevold og systematiske menneskerettighetsbrudd i det 20. århundret*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Ottosen, Rune (2002), *Avisbildet av NATOs krigføring på Balkan – Norske avisers dekning av Kosovokrigen I 1999*. HiO-rapport 2002 nr 8. Oslo, HiO-trykkeriet.
- Ottosen, R., Røssland, L., Østbye, H (2002), *Norsk pressehistorie*. Oslo, Det Norske Samlaget.
- Ottosen, Rune (2010), *Norsk presses historie, bind 2: Presse, parti og publikum 1660-2010*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Palmberg, Mai (2001), *Encounter Images in the Meetings between Africa and Europe*. Uppsala, Nordiska Afrikainstitutet.
- Pieterse, Jan Nederveen (1992), *White on Black – Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*. London, Yale University Press.
- Power, Samantha (2001), "Bystanders to Genocide", i "The Atlantic Monthly", September

2001: <http://www.theatlantic.com/doc/200109/power-genocide>

- Prunier, Gérard (1997), *The Rwanda Crisis – History of a Genocide*. London, Hurst & Company. Først utgitt i 1995.
- Prunier, Gérard (2009), *From Genocide to Continental War – The ‘Congolese’ Conflict and the Crisis of Contemporary Africa*. London, HURST Publishers Ltd.
- Ramberg, Inge (1995), *EU-striden i tabloidformat. En innholdsanalyse av nyhets- og bakgrunnsartiklene om EU-saken i Dagbladet og VG foran folkeavstemningen om norsk medlemskap i Den europeiske union, 28. november 1994*. Hovedoppgave ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved Universitetet i Trondheim.
- Richardson, John E. (2007), *Analysing Newspapers. An Approach from Critical Discourse Analysis*. Basingstoke, Palgrave Macmillian.
- Searle, John R. (1995), *The Construction of Social Reality*. London, Allen Lane.
- Seip, Jens Arup (1983), *Problemer og metode i historieforskningen*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Sellström, Tor og Wohlgelmuth, Lennart (1996), *The International Response to Conflict and Genocide; Lessons learned from the Rwanda Experience*. Uppsala, Steering Committee og the Joint Evaluation of Emergency Assistance to Rwanda.
- Suhrke, A. og Adelman, H. (1996), ”Mediene og folkemordet i Rwanda” i ”Mennesker og rettigheter” Årgang 14 nr. 3.
- Suhrke, A, og Adelman, H. i Malone, David M. (2004), *The UN Security Council: from the Cold War to the 21st century*. Boulder, Lynne Rienner.
- Thompson, Allan (2007), *The Media and the Rwanda Genocide*. London, Pluto Press.
- Tosh, John (2006), *The Pursuit of History – Aims, methods and new directions in the study of modern history*, 4. edition. UK, Pearson Education Limited.
- Tvedt, Terje (2009), *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt: den norske modellen*. Oslo, Gyldendal akademisk forlag.
- Uvin, Peter (2001), “Reading the Rwandan Genocide” i *International Studies Review*, Vol 3. No. 3, pp. 75-99, Blackwell Publishing.
- Vegsund, Brite (1996), *Skillelinjer og holdningsdimensjoner i EU-debatten. En analyse av åtte norske avisers dekning av folkeavstemningen om medlemskap i Den Europeiske Union*. Hovedoppgave i medievitenskap ved Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.
- Waal, Ida (2008), “Folkemord – en juridisk og politisk begrepsanalyse”, i Hagtvat, Bernt

(2008), *Folkemordenes svarte bok. Politisk massevold og systematiske menneskerettighetsbrudd i det 20. århundret*. Oslo, Universitetsforlaget.

Wesseling, H.L, (2004), *The European Colonial Empire 1815-1919*. Pearson Education Limited.

Østern, Grethe (2000), "Rwanda – landet alle sviktet" i "Tankekors" nr. 5, pp. 20 – 25, Oslo.

KILDER

Avisartikler:

Aftenposten og VG sine artikler er tilgjengelig på det digitale mediearkivet Retriever/Atekst. Artikler fra Dagbladet og Klassekampen er gjennomgått på mikrofilm ved Universitetsbiblioteket i Bergens spesialsamling.

Aftenposten:

”Norsk Røde Korsbil angrepet”, 26. februar 1994: 2.

”Norsk hjelpearbeider ute av Rwanda”, 2. mars 1994: 11.

”Presidenter drept i flystyrt”, 7. april 1994: 8. Aftenposten Aften.

”Rwandas statsminister drept”, 8. april 1994: 7.

”Minst ti FN-soldater drept: kaos hersker i Rwanda”, 8. april 1994: 20. Aftenposten Aften.

”Kampene fortsetter: evakuering i Rwanda”, 9. april 1994: 6.

”Hevnens onde sirkel”, 9. april 1994: 7.

”Borgerkrigen i Rwanda – norsk u-hjelp til 500 barn i fare”, 10. april 1994: 4.

”Forsøk på våpenhvile: tre nordmenn fast i Rwanda”, 11. april 1994: 8.

”Flyktning: - ikke rasestrid”, 11. april 1994: 8.

”Flere nordmenn ut av Rwanda”, 12. april 1994:6.

”Uklart om nordmann ute av Rwanda”, 13. april 1994: 6.

”Dramatisk flukt fra Rwanda”, 14. april 1994: 2.

”Sannesmoen hjem fra Rwanda i går: fryktet hele tiden for livet”, 15. april 1994: 12.

”Borgerkrigen i Rwanda stadig mer blodig”, 18. april 1994: 9.

”100 000 drept i ufattelig blodbad i Rwanda”, 20. april 1994: 8. Aftenposten Aften.

”Boutros-Ghali æret Trygve Lies minne”, 4. mai 1994: 2.

“Minst 250 drept I Rwanda”, 4. mai 1994: 8.

”Nedslaktingen av Rwanda”, 9. mai 1994: 13.

”Hjelpeaksjon for Rwanda 17. mai”, 14. mai 1994: 5.

”FN-soldater til Rwanda: nye anklagelser om folkemord”, 18. mai 1994: 6.

”Folkemord”, 18. mai 1994: 14.

”Katastrofe ved Victoriasjøen”, 24. mai 1994: 2.

”En planlagt krig”, 25. mai 1994: 13.

”Afrikas dødsmarker”, 25. mai 1994: 13.

”Våpenhvilen brutt i Kigali”, 26. mai 1994: 8.

”Amnesty-sjefen i Norge”, 28. mai 1994: 2.

”Et nytt liv i verdens største flyktningleir”, 29. mai 1994: 16.

”FN støtter fransk initiativ om intervensjon i Rwanda”, 21. juni 1994: 7. Aftenposten Aften.

”FN-ja til Frankrikes Rwanda-plan”, 23. juni 1994: 6.

”Franskmenn rykker inn i Rwanda”, 27. juni 1994: 5.

”FN i Rwanda får hard kritikk”, 5. juli 1994: 8.

”Amnestys årsrapport: verden stadig mer brutal”, 7. juli 1994: 20.

”Vil opprette domstol for Rwanda”, 12. juli 1994: 16.

”Sikkerhetsrådet ber om våpenhvile i Rwanda”, 15. juli 1994: 35. Aftenposten Aften.

”Tragedien”, 16. juli 1994: 2.

”FN venter våpenhvile i Rwanda”, 16. juli 1994: 5.

”Flodbølge av fortvilte rwandere”, 18. juli 1994: 3.

”Rwanda: katastrofe uten ende”, 20. juli 1994: 8.

”Kolera herjer blant flyktningene”, 21. juli 1994: 4.

”Kolera og utmattelse høster død”, 22. juli 1994: 4.

”Slår alarm: Røde Kors-hjelp er på vei”, 23. juli 1994: 8.

”Flyslipp med mat fra USA til rwandere”, 24. juli 1994: 1.

”FN-reform”, 25. juli 1994: 6.

”Rwandere begynner å dra hjem”, 25. juli 1994: 8.

”Uten massiv hjelp står to millioner i fare”, 26. juli 1994: 1.

”22 tonn hjelpeutstyr ble fløyet inn i går: Norsk hjelp fremme i Goma”, 26. juli 1994: 16.

”Giverglede”, 27. juli 1994: 6.

”Flyktninger klarer seg i Tanzania”, 27. juli 1994: 8. Aftenposten Aften.

”Han var sekunder fra å bli levende begravet”, 27. juli 1994: 16.

”Lærdommen etter Rwanda”, 28. juli 1994: 6.

”Tapende krigere sverger hevn”, 28. juli 1994: 18.

”Frykt i Rwandas naboland: Konflikten kan spre seg til Burundi”, 28. juli 1994: 1, 18.

”Når alle djevler jobber overtid – i Rwanda”, 29. juli 1994: 7.

”Et skrik for livet”, 31. juli 1994: 5.

”Teaterfolk stiller opp”, 31. juli 1994: 5.

”Politiet samlet inn til Rwanda”, 2. august 1994: 2. Aftenposten Aften.

”Uten massemedia – mindre penger”, 4. august 1994: 4.

”Hjelp til Rwanda”, 5. august 1994: 37. Aftenposten Aften.

”Afrika fra vondt til verre”, 6. august 1994: 1.

”Giverglede og håp”, 8. august 1994: 6.

”Innsamlingsaksjonen: 41 mill. til Rwanda”, 8. august 1994: 15.

”Fjernadopterte barn i Rwanda: Kartoteket inntakt”, 17. august 1994: 13. Aftenposten Aften.

”Ja til et fellesskap”, 24. august 1994: 15.

”Vellykket Rwanda-hjelp”, 29. august 1994: 3.

”Stor innsats for Rwanda-flyktninger”, 19. september 1994: 6.

”Krigen som ikke tok håpet”, 24. desember 1994: 25.

”Fire tapre kvinner”, 31. desember 1994: 28.

VG:

”Presidenter fryktes drept”, 7. april 1994: 5.

”Henrettet 11 FN-sodater”, 8. april 1994: 18.

”Norske Benedicte fanget i kaos”, 9. april 1994: 19.

”Johannes, jeg er redd!”, 10. april 1994: 8.

”Venter på livstegn”, 12. april 1994: 15.

”Flyktet fra massakren”, 13. april 1994: 23.

”Rwanda mafiaoffer”, 5. mai 1994: 2.

”Druknet på flukt”, 5. mai 1994: 22.

”Rwanda mai 1994”, 7. mai 1994: 15-17.

”Dødelig frihet”, 16. mai 1994: 12-15.

”... som ikke rammer deg selv”, 18. mai 1994: 2.

”1 million drept”, 5. juni 1994: 6.

“Frankrike inn i Rwanda”, 23. juni 1994: 7.

”Vet at han skal dø”, 25. juni 1994: 17.

”Tvilsom fransk hjelp”, 5. juli 1994: 2.

”Endeløst folkemord”, 11. juli 1994: 15.

”Massakrene må stanses”, 16. juli 1994: 26.

”Nå dør en hvert minutt”, 23. juli 1994: 1.

”De venter på døden”, 24. juli 1994: 1.

”Hele folket trår til”, 24. juli 1994: 1.

”Fransk krig”, 24. juli 1994: 10.

”Mistet fire barn”, 25. juli 1994: 21.

”Fanger gir”, 26. juli 1994: 27.

”Eksplosiv giverglede”, underartikkel ”Ute av kontroll”: 26. juli 1994: 26, 27.

”Reddet ut av massegrav”, 27. juli 1994: 28, 29.

”Clintons dobbeltmoral”, 28. juli 1994: 2.

“Et maktesløst FN”, 29. juli 1994: 2.

”Gode Rwanda-venner”, 31. juli 1994: 60.

”Pimpet øl for Rwanda”, 4. august 1994: 10.

”Folkemord”, 5. august 1994: 2.

”Giftet seg for Rwanda”, 7. august 1994: 4.

”Gnagsår for Rwanda”, 14. august 1994: 60.

”Løper for Rwanda”, 25. august 1994: 30.

”4000 barn i bryllupsgave”, 7. september 1994: 10.

”Stort hjerte for Rwandas barn”, 18. desember 1994: 10.

”Takk for det gamle”, 31. desember 1994: 2.

Dagbladet:

”Fly skutt ned – to afrikanske presidenter drept i natt”, 7. april 1994: 22.

”Nordmann fanget i blodig krig”, 9. april 1994: 19.

”Nordmann innestengt med opprørernes fiender”, 10. april 1994: 19.

”Tusener drept”, 11. april 1994: 15.

”Lykkelig ute av Rwanda”, 14. april 1994: 18.

”Selv sykehuspasienter myrdes”, 14. april 1994: 17, 18.

”Det fortapte kontinent”, 15. april 1994: 2.

”100 000 drept i Rwanda”, 21. april 1994: 16.

”Ikke glem oss!”, 28. april 1994: 4.

”Likene flyter forbi”, 7. mai 1994: 18.

”Når råskapen får herske”, 8. mai 1994: 3.

”Stanken fra dødsmerkene”, 13. mai 1994: 18,19.

”Morderleiren”, 14. mai 1994: 18.

”Frykter 500 000 drepte i Rwanda”, 15. mai 1994: 22.

”Tomt Rwanda”, 1. juni 1994: 22.

”500 adoptivbarn fryktes drept”, 17. juni 1994: 14, 25.

”Frankrike forbereder intervensjon i Rwanda”, 22. juni 1994: 22.

”Frankrike trente ’dødsskvadroner’”, 24. juni 1994: 17.

”Vil bruke våpen – Frankrike endrer kurs i Rwanda”, 5. juli 1994: 17.

”Frankrike ber om hjelp”, 9. juli 1994: 20.

”Flyktningflom”, 16. juli 1994: 23.

”Mat til et hav av flyktninger”, 17. juli 1994: 12.

”Sult, malaria og lungebetennelse”, 18. juli 1994: 18.

”Helvete på jord”, 19. juli 1994: 20.

”Helvete på jord”, 20. juli 1994: 3.

”Rwanda gråter ikke”, 21. juli 1994: 5.

”Kolera dreper nådeløst”, 22. juli 1994: 21.

”25 000 kan dø i Zaire”, 23. juli. 1994: 17.

”Krigen kan spre seg”, 24. juli 1994: 14.

”Taperne vil ta makten tilbake”, 24. juli 1994: 16, 17.

”Verdens vanmakt”, 26. juli 1994: 3.

”Noen skal leve”, 28. juli 1994: 4.

”Fantastisk giverglede”, 28. juli 1994: 21.

”Dødens grenseland”, 28. juli 1994: 20, 21.

”Takk for at Gud er i Tanzania”, 30. juli 1994: 4,5.

”Norsk hjelp framme”, 1. august 1994: 21.

”Afrika etter Rwanda”, 2. august 1994:2.

”Drikk øl for Rwanda”, 4. august 1994: 13.

”Rwanda – en etnisk tragedie”, 4. august 1994: 34.

”Spiller for Rwanda”, 31. august 1994: 31.
”FN svikter Rwanda”, 27. september 1994: 21.
”Afrika fullt av håp”, 24. oktober 1994: 5.
”Midt i Rwandas tragedie”, 21. desember 1994: 8,9.

Klassekampen:

”Uro i Rwanda etter flystyrt” 8. april 1994: 6.
”Belgia vil beskytte sine landsmenn i Rwanda”, 9. april 1994: 5.
”Norsk hjelpearbeider i sikkerhet i Burundi”, 11. april 1994: 4.
”Kigali står for fall”, 13. april 1994: 6.
”Drapene fortsetter i Rwanda”, 18. april 1994: 5.
”Terror i Kigali”, 19. april 1994: 2.
”Da tutsiene kom fra nord”, 19. april 1994: 6.
”Et politisk problem?”, 20. april 1994: 3.
”FN-styrkene evakueres fra Rwanda”, 21. april 1994: 6.
”Rwanda”, 10. mai 1994: 2.
”Harde kamper i Kigali – Frankrike og Egypt har forsynt regjeringshæren med våpen”, 11. mai 1994: 5.
”Går Afrika til helvete?”, 14. mai 1994:7.
”FN gjorde bare vondt verre”, 28. mai 1994: 10.
”Nyimperialismen”, 30. mai 1994: 2.
”FN og Rwanda”, 31. mai 1994: 2.

”FN i Rwanda”, 6. juni 1994: 2.

”Millioner på flukt fra Rwanda”, 9. juni 1994: 4.

”Rwanda-operasjonen en milepæl for Vestunionen: støtter fransk invasjon”, 22. juni 1994, 1.

”Grønt lys for invasjon – Vestunionen innleder felttog i stormaktenes gamle kolonier”, 22. juni 1994: 5.

”Tar ikke stilling”, 25. juni 1994: 5.

”Fransk overformynderi i Afrika”, 25. juni 1994:6.

”Ingen mening”, 27. juni 1994: 2.

”Imperialsime”, 5. juli 1994: 2.

”Euronasjonalisme”, 5. juli 1994: 3.

”Vil stanse opprørsfronten i Rwanda: Frankrike går til krig”, 5. juli 1994: 5.

”EU-imperialismen – Ekkoet fra Rwanda”, 7. juli s. 2.

”Kamp om siste skanse i Rwanda”, 15. juli 1994: 5.

”Afrikas verste flyktningkatastrofe”, 22. juli 1994: 5.

”Hjelp til Rwanda”, 23. juli 1994: 2.

”Vender hjem til Rwanda – ingen ekstraordinær nødhjelpssatsing inne i Rwanda”, 25. juli 1994:5.

”Da pengefondet trengte seg på”, 3. august 1994: 11.

”Ikke folkemord i Rwanda – hutuekstremistenes drap på 500 000 tutsier var ikke folkemord, mener UD”, 4. august 1994: 12.

”Rwandas ustabile naboer”, 19. august 1994: 6.

”Twa-folket i fare”, 2. september 1994: 5.

”Soldater fikk ikke gi penger til Rwanda”, 13. september 1994: 12.

”Manipulert massakre i Rwanda”, 30. September 1994: 5.

”Zaire i Rwandas skygge” 2. desember 1994.

”Det glemte folkemordet”, 23. desember 1994: 16.

”Kampene i Burundi sprer seg”, 24. desember 1994: 4.

Standpunkt, studentutgave:

”Masssemord, Frankrike og EU”, november 1994: 7. Fra Nei til EUs privatarkiv i Riksarkivet.

Dokumenter fra Utenriksdepartementet:

Brev fra RPF til presidenten av FNs sikkerhetsråd 22. Juni 1994, kopi i UD's arkiv om Rwanda, arkiv 1, 25 4/152. Avgradert. Sett 20. mai 2009.

Nedskreven radiokorrespondanse om meklingsforsøk i Tanzania mellom den norske ambassaden i Dar Es Salaam, Tanzania, og UD. Dokumentet er datert 25. mai 1994, men står stemplet mottatt over UD radio 12/8. I UD's arkiv om Rwanda, arkiv 1, 25 4/152. Avgradert. Sett 20. mai 2009.

Pressemelding 3. juni 1994: ”Regjeringa vedtar våpenembargo mot Rwanda”. I UD's arkiv om Rwanda, arkiv 1, 25 4/152. Avgradert. Sett 20. mai 2009.

Notat fra Martin Huslid, daværende ambassadør i Burundi, til politiske avdeling UD, 23. juni 1994. I UD's arkiv om Rwanda, arkiv 1, 25 4/152. Avgradert. Sett 20. mai 2009.

Muntlige kilder:

Ole Martin Bjørklid, journalist for Aftenposten i 1994. Han er nå redaktør for Hjemmet Mortensen. Intervjuet 24. mars 2009, Oslo.

Bodil Lawrence Ravn, seksjonsleder Afrika og Midtøsten i Norges Røde Kors. Ravn er ikke brukt direkte i oppgaven, men ga mye nyttig informasjon om forholdene i Rwanda og den rwandiske kulturen. Samtale 17. februar 2009, Oslo.

Benedicte Giæver, arbeidet for Norges Røde Kors og var i Rwanda da folkemordet startet. Hun jobber nå for Flyktningshjelpen. Giæver er ikke benyttet direkte i oppgaven, men ga mye nyttig informasjon om forholdene i Rwanda, om evakueringen da folkemordet startet og om arbeidet med forsoning og oppbygging i etterkant av folkemordet. Samtale 17. februar 2009, Oslo.

Diverse nettressurser:

FNs hjemmeside, *Genocide*, besøkt 14. april 2010.:

<http://www.un.org/preventgenocide/adviser/genocide.shtml>.

HL-senterets. <http://www.hlsenteret.no/248/268/4006folkemordkonvensjonen.pdf>,

The independent, besøkt 5. mars 2010:

<http://www.independent.co.uk/news/world/africa/arrested-in-paris-the-widow-dubbed-lady-genocide-1914914.html>.

Det internasjonale straffetribunalet for Rwanda, About the tribunal, besøkt 16. april 2010:

<http://www.ictr.org>.

Nordiska Afrikainstitutet, besøkt 12. november 2009: (<http://www.nai.uu.se/about/>)

http://www.snl.no/Vesteuropeiske_union,